

Com. 27

IV-1-53

НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ

МАРКА ВОВЧКА.

НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ

МАРКА ВОВЧКА.

ИЗДАВЪ

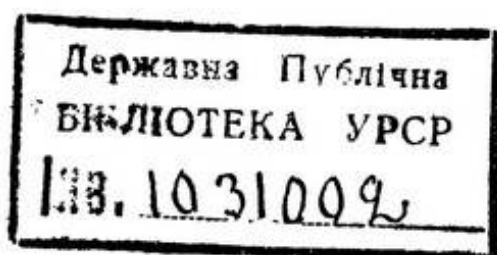
П. А. КУЛИШЪ.

САНКТ ПЕТЕРБУРГЪ.

1858.

В к 4763

~~3/20~~

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было
въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экзем-
пляровъ. Москва. 7 августа 1857 г.

Ценсоръ *Н. Фонз-Крузе.*

БІБЛІОТЕ
Академіі Нау
УРСР

~~9384ж~~

ВЪ ТИПОГРАФІИ П. А. КУЛИША,
на углу Вознесенскаго и Екатеринг. просп. въ д. Лел.

СЛОВО ОДЪ ИЗДАТЕЛЯ.

Словесность наша Українська не багато появила книгъ, которі становлять хвалу її, да зате всі вони дішуть щіримъ народнімъ дүхомъ. Одъ найпростшого селяніна до просвіщенного Европійською наукою пана, всяке читае їхъ смакуючи. Тимъ и велике діло нашої словесности, що вона не одрізнілась одъ простого люду, съ которого вийшли и виходять міщане, купці, дворяне и духовні. Уміе вона говорити про сільску пахарську, або чумацьку жизнь, шануючи чоловіка въ селянінові, — що й панське серце ніе благородною печаллю, або росте вгору одъ

благіхъ думокъ; уміє жъ вона розмовляти й про судьбі царствъ и народівъ не чужімъ для поспільства склადомъ. Всіхъ чадъ рідної України ззиває вона високимъ своїмъ голо-сомъ у одну громаду, на одно велике діло чоловіколюбства.

Замовкъ на віки вже нашъ Квітка-Осно-вяненко; Тарасъ ище живє на світі и, може, не однимъ ище новимъ псалмомъ звеселить наші душі. Тимъ часомъ словесность Укра-їнська идє своїмъ ходо́мъ и берє новіі то-ни, вхóдячи глі́бше въ рідну жизнь и нату-ру. Ось несподіванно появи́ла вона невелич-ке по листка́мъ, да дорогє по красі, діло не-знáного писáтеля, пáна Мáрка Вовчка́. Дóб-ру дорóгу вінъ собі ви́бравъ. Живучі по-міжъ селя́нами, прислуха́всь изъ вели́кою ува́гою до їхъ розмо́ви, и щó вони́ промі́жъ се́бе роска́зовали, те вінъ и пи́ше їхъ скла-домъ и по їхъ смаку́, добіра́ючи найвимов-нійші їхъ слова́ и приговірки. Отсе́ жъ у єго оді́нь случа́й опові́дує молоді́ця, дрү́гий — па́робокъ, абó жона́тий чолові́къ, и вся́ка

річъ така въ ёго правдіва, наче чуєшь и ба-
чишь передъ собою того, хто говорить. Ве-
лікого стоять сії оповідання тимъ, що жи-
вописують нашихъ селянъ, якъ вони єсть
передъ нашими очима, — живописують не
такъ, якъ звикли на нихъ дивітись извѣрху,
а такъ, якъ вони самі на себѣ дівлятця.
Панъ Мѣрко Вовчокъ розказує про народъ,
люблячи ёго и шануючи ёго чоловічу истоту.
Тимъ у ёго всяка черта виходить буйною и
поважною. Чує вінъ, що не мале діло опо-
відує, виставляючи дѣшу людську зъ її не-
рівною долею и виводячи передъ просвіщен-
ний миръ занедбане товариство, котóre єсть
корінь и сила нашої нації. Се не відумки на
потіху гуляючимъ людемъ: се жива этно-
графія, котóру зрозумівъ писателъ здоро-
вимъ умомъ и гарячимъ сѣрцемъ.

Чимъ же сії оповідання ризнітця одъ Квіт-
чинихъ повістей и Тарасовихъ поэмъ? Квіт-
ка народню мисль провóдивъ черезъ народню
жизнь и дивівсь на все, щó трапляєтця въ
жизні зъ готóвою филосóфією. Квітка саму

жизнь призивавъ у свидѣтелі, що іменно такъ воно єсть на свѣті, якъ зрозумівъ розумний. Тарасъ упоївъ свою дѣшу народнєю піснею, тимъ міцнімъ перегономъ жїзни, котрій у одній своїй каплі содержить знаменателя довгихъ годінъ повсяднєвности. Тарасъ двома, трема словами підіймає духъ свого читателя вгору, наче самъ читатель пройшовъ черезъ усі митарства и зрозумівъ їхъ могущимъ розумомъ. Поэзия Квітчина єсть хлїбъ насущний; поэзия Тарасова — вино, веселящее серце: бо хоть понуримъ склადомъ, хоть плачучи оповїдує вінъ іногдї людськую долею, а въ дѣшу нашу лє сцїлющу и живущу вѣду: не помертвихъ бо пославъ єго Господь голосїти, а живїхъ на дїло жїзни воздвїгати. Скажў теперъ и про пана Мярка Вовчка.... Тїлько здастця їншому дївно, що писателя нѣвого, зъ невеличкою єго кнїжечкою, становлю я поручъ изъ сїми великими дѣхами, котрі вже давнѣ вселїлись въ насъ и ведуть насъ назнаменованою одъ самого Бѣга дарѣгою. Не Мярка Вовчка становлю

я поручь изъ сіми великими дүхами: самъ по собі вінъ ище не виявивсь; а велике ёго діло, яко речника народнёго, котόрий говорить не одъ себе. Не свої мислі вінъ обявляє намъ, якъ Квітка; не своєю душею за народъ болиє, якъ Тарасъ: писатель тутъ одступивсь геть, назадь свого писання; а въ писанні ёго самъ народъ, лицёмъ до лиця, промовляє до насъ словомъ своїмъ такожъ, якъ у вищчі свої годіні промовлявъ піснею. Заслуга пана Мάρка Вовчка въ томү, що вінъ перенявъ одъ народу ёго щіру мову, якъ переймають пісню, и заговоривъ до насъ такъ, якъ самъ народъ говорить проміжъ себе. Не мале й се діло, и не багáто есть на світі людей, котόрі зможуть вимовитись такъ письмомъ, якъ міжъ прόстимъ народомъ говорить найрозумнійша людина, найніжнійше серце, найчїстша душа. Такіі оповідання, якъ Вовчкови (дай Бóже, щобъ їхъ було більшъ написано), станутця съ часомъ основою словесности нашої народнёї, якъ розширитця вона и роскїнетця на всі сто-

Х

рони пішними вітами. Тутъ бо всяке буде шукати праведного духовного образу того плéмя, котóre наградівъ Господь особливими своїми дарами.

II. Кулішъ.

СПИСОКЪ.

	СТР.
Сестра́	1
Коза́чка	35
Чума́къ	69
Ода́рка	79
Сонъ	95
Па́нська Во́ля	111
Ви́кушъ	121
Свекру́ха	141
Знай, Ля́ше!	151
Макси́мъ Грима́чь	161
Дани́ло Гурчъ	175

С Е С Т Р Ё .

СЕСТРА.

1.

Мати вмёрла — я ще малесенькою була, добре їй не запам'ятаю. Тільки міні наче снітця, що хитавъ менé хтось у колысці и співавъ надо мною тихесенько.

Якъ поховали пані-матку, батько не хотівъ удруге ожени́тись. »Не буде вже надъ мою першу мілу«, було каже. »Колі Господь її прийавъ, нехай уже діточкі господаріюють!«

Батько нашъ бувъ дуже добрий; жаловавъ насъ обохъ рівно, и брата и менé. Жили ми при достатку, всёго було доволі; щó було собі задумаю, те и зроблю: все міні вільно було. Що якé-то моé дівованне було розкішне и весéле, то и згада́ть лю́бо! Нехай мій батенько царствуе!

Погуляла дівчиною ро́ківъ зо три; сватають менé. Я все не хóчу, а батько не сілуе, хоть тамъ які були и багати, и пішні женихи. Ажъ ось по-

славъ и мині Господь до пари й до любóви. Мій женихъ бувъ хорóший такий, Гóсподи! Чорнявий, ставний.... Такъ-то вже я ёго сподобáла! Тільки й на думці, що Павло; якъ би то хутче побáчитись! А вінъ не зъ нашого селá бувъ, геть изъ чужóго. Побáчу — й веселёнъка, а не побáчу, то такий ужé сумъ менé візьме, такий жалъ обійме, що й світь мині не мійлий! Спізнитця вінъ на гуляннечко, я й óчи ви́плачу. »Мóже«, дýмаю, »въ ёго дрúга е дівчина.« Коли такъ по Сéмені, дрúгого дня, и не сподівáлась, и не снілось мині, та й посвáтався вінъ. Бáтько поблагословивъ. Дáрмо, що чужесторóнній, та господáрь бувъ дóбрый такий, хазяйствовавъ, що й на сторони ёго всяке знáло.

Привізъ менé чоловікъ на своé господáрство. Бóже мій мійлий! якъ-то жили ми любёнъко! Та не давъ ёму Господь дóвгого віку... Тільки всёго два роки булá я за нимъ. Такий вінъ бувъ любячий до мене! Въ хáту, то й заглянуть весело: якъ у вінóчку. Сидимó, рóбимо, чи такъ говоримо, усé собі вкúпці.

Коли тутъ — ли́хо мині тяжке — рознедúжався Павло мій. Кíдалась я й до знахорівъ, и до лікарівъ — ніхто нічого не врадивъ! *Смёрти*, кажуть, *не одпёрти*... помёръ Павло....

Приїхавъ за мною батько, та й до себе взявъ. Чоловікову хату продали и худобу всю.

»Живі въ мене, дочко! Чого ти маєшь у чужому селі одинока сидіти! Хибá ти сиротá, нехай Богъ мiлує!«

II.

А братъ мій тимі часами оженився, узявъ таки зъ нашого села дівчину; моторна така, чепурна, що й годі! И дитинка въ їхъ була, дівчинка, якъ ясочка, свіжа й повна, якъ гурóчокъ.

Не поплакала я ще й півроку за своїмъ Павломъ, а тутъ и батька ми поховали. Кажуть люде: *Якъ одна бiда iде, то и другу за собою веде*; то не дурно й кажуть! До якого часу ми добре жили; далі зъубóживъ мій братъ: то хлiбъ не вродивъ, то худоба вигинула; а п'ятеро дiтoкъ Богъ давъ: двi дiвчини й три хлопцi. Жўритця такъ братъ, ажъ в'яне. Невiстка смутна́я хóдить, и дiтки на́вiть посумiли. Такé вже настало, що й хлiба нi за що купiти.

»Сестро!« каже братъ, »коли тво́я ласка, позичь мині грошей! Якъ б́уду живъ, зароблю́—оддамъ, а вмру, то Богъ тоби оддасть!«

Я й позичила ёму́ тi гроши, що за хату й за

худобу взяла, та ніби въ насъ и въ хаті повеселійшало: и братъ заговóрить, и братовá всмихнётця, й дítвора бубонить, регóчетця. Я радю: »Слава Гóсподеві, що и въ насъ, якъ и въ людéй, благодáтно!« Купивъ мій братъ худобу, ставъ по-трóху розживáтьця.

Ми зъ братомъ щиро любíлися зъ-рóду, зъ-мáлку. Щобъ посварíтись, абó скривдити одно́ одного, крий Бóже! Вже якъ тамъ не погодимось на чомú, то подарúемось.

И небожáта менé дúже жáловили, ажъ за мене булó змагаютьця мiжъ собою: »Се моя тiтка!« а той собі тягне: »Моя!« Та якъ учéплятця цiловáти, то булó й робóту зъ рукъ вiхоплять, и хустка зъ головi спаде...

Тiлько братовá багáцько гордовáла. Ужé жъ я й годiла, якъ малiй дитiнi, та нi, не вгодiла! »Братовá, сéрце!« булó рáжу iй, »зробiмо такъ да оттáкъ, то дóбре бúде.« Тамъ чи купiти щó, чи продáти, — зъ-рóду-вiку не послúхае; хоть шкóда сь тогó видiма бúде, вона свогó докáже. Передъ нею затiхну, поплáчу нiшкомъ, та й гóдi. Не хотiла брата турбовáти; зновъ до неi зъ ласкáвою мóвою пiдiйдú.

'Якось розсаду зъ нею сáдимо въ горóдi. Я говорю до неi; вона, мовъ не чúе, одiйшла собі геть.

Важко міні на серці — заспівала собі; співаю, а слези такъ зъ очей и лютця... Коли чую: »Боже помагай, и день вамъ добрий!« Дивлюсь — се наша сусіда. Перехилилась черезъ тинь, та й кланяетця.

Я хутенько втерла слези. »Добрі - день«, кажу, »сестрице!«

»А я отсе до васъ иду.«

»Та милости жъ вашої просимо!«

»Чи не продали бъ ви міні розсади трощечки?«

»То вже для чужого продати, а для сусіди й такъ треба дати.«

»Колі ваша ласка, серце!« и простягає міні глечичка.

Я набрала скільки тамъ у глечичокъ, та й дала їй. Подяковала та жінка, та й пійшла собі.

Братова на мене й накінулась: »Се«, каже, »якъ усі господарюватимуть, то й господарство моє рознесуть чисто! Такі й золоту гору розимчять!«

Якъ почала, якъ почала... Мати Божя милостіва! Я тільки слізми вмиваюсь...

»Братова!« кажу, »не жаловала я для васъ нічого, поки що мала! Гріхъ вамъ буде, що ви мене хліба кускомъ теперъ дорікаєте!« Покінула робити й вийшла зъ города.

Тяжко й важко міні. Узяла собі такú думку: »Покіну їх, пійдú служіти!« Зібрала своє добро; щó въ тлумочокъ склала, а щó поклікала братовихъ дівчатокъ та їх обділіла. У мене було всякої одѣжини й не злічити, а все добра, нова. Скільки полотна було, хустокъ, плахотъ, юпокъ! Діти радіють; заразъ дівчатка й почали вбїратись. »А чи міні гáрно, титусю?« — »А міні?« — »Якъ оддамся, то завяжú отсю червону хустку«, говорить, а самá ще такá, якъ úзликъ. Джергочуть коло мене, а міні вже такъ жалко, що й словечка не скажú; за слїзоньками світу Бóжого не бачу! И діти помітили — жалують мене: »Тіточко любочко! чогó ви журитесь? Мóже, хто васъ налаявъ? Мóже, ви не здúжаєте?« Обсіли мене, якъ дрібні пташенята. »Не плачте«, вмовляють та міні рученятами óчи затуляють.

III.

Чúю, такъ надъ вечіръ, братъ идé. Я уступїлась, та й сіла въ куткú. Вінъ, весéлий, увійшовъ: »Здорові, діточки, и ти, сéстро!« За нимъ и братовá въ хату. Посїдали вечеряти вони й діти.

»А ти чомú не йдешъ, сéстро?«

»Спасїбі, братіку, не хочó.«

Вінъ подивівсь на мене пільно, и жінці въ вічи, похитавъ головою. »О, жінко!« каже, »се вже, бачу, твої прімхи! Не обижай сестрі: гріхъ тобі буде!«

»Отсе міні лиха година та нещаслива! Хибá жъ я въ тебе наймичка, що міні не вільно й словечка сказати! Ганю я твою сестру, чи що? Я тільки правду щіру сказала!«

Покінула вечеряти и съ хати пішла.

А старшенька дівчинка до батька: »Чого се, тату, тітка все плаче? Такъ плаче, що Господі! Що мати їй сказала?«

Братъ змовчавъ, тільки по головці дівчинку погладивъ.

По вечері, зблизився до мене, сівъ поручъ зо мною, та: »Сестро моя«, каже, »не журись, голубко! Досі жили съ тобою любенько, треба бъ такъ и звіковати. Насъ тільки двойко въ світі.... Подаруй моїй жінці якé тамъ незвичайне слово, зроби міні такú велику ласку, сестро моя рідненька!«

»Братіку мій, голубчику! Нехай же мене Господь милосердний боронить, щобъ я съ тобою въ свárку заходила«, кажу. »Що твоя жінка мене обидила, я їй те дарую, тільки важко міні на сер-

ці, братіку мій! нехай поплачу — полéгшае.»

»Не плачь, сéстронько, годі!«

»Я, брáте, хóчу васъ покинути.«

Винъ такъ и стрепену́всь: »А де жъ ти б́удешъ?«

»Пійдú служіти!«

»Що се въ тебе за думки такі, сéстро! Зглянься на Бóга!« Почáвъ менé вговоряти та вмовляти, и жінку привівъ — и вона́ прóсить: »Не кїдай насъ!«

Почúли діти. Бóже! якъ кінутця до мéне та въ плачь! »Тіточка нáша лóбенька! хóче насъ кідати! не кїдай, ми тобі б́удемъ годіти, ми тебе шановáтимемъ!«

Що противъ кóго, а противъ дитéй я й не зговорю. Пригорну́ла маліхъ до сéрця та тілько плачу.

А братъ думáе, що то вже я роздумалась, дякуе! »Спасібі, сéстро, що ти моїхъ дітокъ жалуешъ! та вони́ безъ тебе посиротіли б́ь, якъ безъ рідної мáтери.«

А я такі маю думку йти въ слúжбу.

Полягáли спáти. Я й очéй не звелá; обнялі мéне думки та гáдки, та журбá пекúча. Трудно́ було й здумати, що десь наймичкою ма́ятимусь! Мала й худóбу, и господáрство своé, зрослá въ рóскоши, а доводитця служіти за хліба шматóкъ, та

годіти, може, и лихому, и ледáчому кому! Треба й правду, й несправду терпіти, треба привикати! Зазнаю чужої стороні, яка вона е! Перебуду всякого гóря й лиха! Ніхто мене не жалуватиме; ніхто не сяде, не зажу́ритця коло мене, а ні словця лю́бого та щірого не промовить! Звісно, чужі лю́де, хоть и до́брі, та не зна́тимуть, яка я; а я зновъ їхъ не зна́тиму.

IV.

Ранісінько-ранісінько піднялась. Усі сплять; ище й на зорю не займаєтця, —имла. Въ останне глянула на діто́къ, на брата. И братової жалко стало. Взяла свій тлумочокъ та тихенько й ви́йшла съ хати.

Иду́, иду́ и не оглядуюсь; отъ и велика моги́ла, що геть за околицею зеленіє. Зійшла на могілу, та й глянула тогді на своє село; а сонечко саме сходить. Село якъ на долоні, такъ міні въ очахъ и замигтіли білі хати, коло́дязне ця́мрінне, росквітлі садкі й городі. Побачила й ба́тьківське подві́р'є, и ту вербу́ кучеряву, голясту, що малюю ще дівчинкою підъ нею йгáлась. Стою и зъ місця не зворухну́ся, — задивілась. Що міні тамъ ко́жна сте́жечка, ко́жний ку́щикъ знаємі-

*

сінькі; дивлюсь туді та дїтство й дївованне своє роскішне, и замужже щасливе, и вдївство гїркé — все мовъ по писаному вичїтую.

Кудї минї йти? Нїкого й нїчого не знаю, и сумъ, и неспокїй менé обїймае. Чўла колись ищé одъ бáтька покїйничка, що въ Демяновцї живўть якїсь рóдичи наші: матўсина небога була оддана тудї за коваля Лящá. »Пїйду собї до їхъ«, дўмаю: »все минї бўде охотнїйше служїти, де мїй рїдъ ведётця.«

Идў шляхомъ, — боюсь такъ, що Мáти Бóжа! Радéнька вже, якъ хто навстрїчъ минї берётця. А шляхъ не спить: то той стрїнетця, то їнший, то вóзомъ їде, то йде. Вже скїлько сїль минўла, и козáчихъ, и пáнськихъ, не забáрююсь и не дўже въ рéчи захожу: роспитáюсь дорóги въ Демяновку, подякую за хлїбъ-силь, та й дáлі.

Дрўгого дня притомїлась я дўже, та й сїла спочїти въ холодкў пїдъ вербóю. Округї мене то жїто половїе, а въ жїтї кўпка лёну гóлубо цвїтé; то ячмїнь колосїтця, оддалекї гаёкъ синїе, пїсочáний шляхъ угóру закрўчуєтця, якъ золотá нїтка; день Богъ давъ жáркїй, и вїтерéць не дмухнé — тїхо; тїлько якáсь птáшка самá собї щебéче, náче моя душá бїдолáшна, та гудўть бджóли по-надъ пахўчою грéчкою.

Коли дивлюсь — идуть якісь люде гурбою, и старі, й молоді, и дітвори; збліжились до мене й на добрі-день дали. »Добрі-день!« кажú й собі. »Сядовітця та одпочіньмо трóхи.« Бачú, що дúже вони потóмлені.

»Звідки васъ Господь несé?« питаю чорнобрóву, хорóшу молодіцю, що дитінку на рукахъ тiшила.

»На прóщу ходіли, у Кіеві були«, каже. »А васъ куді Мати Бóжа та дóбра дóля ведé?«

»У Демяновку, коли знаéте.«

»Отсé бъ то не знáти, коли самі зъ Демяновки! Се намъ одінъ шляшóкъ изъ вáми; то рáзомъ и пійдемо!«

»А чи не знаéте тамъ коваля Лящá?«

»Лящá? Який же то коваль Лящъ? Ні, сёрце, не знаю й не чúла. Е вь насъ Лящі, такъ то не ковалі, а такъ собі хліборóби, якъ и ми.«

»Спитáй мене, молодічко«, озвáлась старá бабúся, обділяючи дітокъ, що обсеіли її, хлібомъ и поглядáючи на мене ласкаво. »Я зазнала ще тогó коваля Лящá и жінку ёгó знала, — нехáй надъ обомá земля перóмъ! Добрячі були люде покійнички!«

»А давнó жъ вони помёрли, бабúсю?«

»Давнёненько, моé сёрце. Вже рóківъ изъ девятна́дцать бúде. На одному́ тiжні й помёрли; якъ щіро любілися, такъ одно безъ одного й не жилó.

Перше вінъ переставився, а за імъ и вона; вкूपі поручъ и поховали їхъ. Хата спустіла, бо не було въ їхъ ні рóду, ні плóду. Се, ма́буть, чи не до нихъ ишла? Мо́же, рóдичка? бо вона була здалека взята.»

»До їхъ, бабúсю, та лиха моя дóля!«

»Нехай Господь мiлує! Щó жъ тобі за пригода така, сёрце?«

»Идú слúжби шукати, то думала, що рóдичи, то службу мині на́радять, а тепереньки, голóвко моя бiдная! не знаю, щó й робитиму!«

»Шкодá журитись, молодiчко! *Журбóю по́ля не переiдешъ!* Ось я тобі слúжбу на́ражу. Иди до на́шого отця́ Ива́на служити. Я въ ёго й крестiлась, и вiнчалась, и йдóси живú, та, ма́будь, и вмру въ ёго. Щó то за добря́чі люде, старосвiтнi, прóстi! Ихъ тiлько двойкó, обóе старенькi вельми. Була дочка, оддали́ за́мижъ, та не довго й погосподарювала — умерла. Дiвчинка зосталась; то старi при собi держя́ть унúчечку. Слáвне такé дитя́тко, що гóди! Отець Ива́нъ ужé дúже старiй и тёмний рóкiвъ изъ дéвять, а слúжби Бóжоi не кiдає. Дозна́вся бувъ владiка, що слiпiй старець чiнить у Бóжому домú одпра́ву, и заборонiвъ. Такъ люде вихóдили усенькою гро́мадою просити за ёго, щóбъ оста́влено. »Люде

»добрі« , рече імъ владіка, »коли вінъ такий вамъ любий, то я не бороню ёму стояти при престолові Божому й до кончини ёго віку; треба тільки мнї вівірити на свої очи, що тёмний сліпець благоподобно службу Божу одправляе.« Наіхавъ владіка и хвалу Бóгові оддавъ, що такъ твёрдо й не помілешно тёмний править службу Божу, и хрестомъ ёго благословівъ.... Иди до їхъ, молодічко. Роботи буде не багáцько. Здужатиму, то й я поможу.»

»Спасібі вамъ, бабúсю моя ласкавая! нехай же Господь дае вамъ усé добре!«

»Ну, тепереньки полуднуймо; та й поберімося далі. Сёгодня й дома заночуемо, коли Богъ дасть.«

V.

Демянівка та въ доли́нці, мовъ у зелéному гніздéчку лежить. Селó вели́ке й багáте. Дві цéркви, одна мурóвана висóка, дрúга деревяна й давня сільне, ажъ у зéмлю вросла й похилилась. Отець Ива́нь живъ за мурóваною недалéчко; мавъ собі домóчокъ и садóкъ, и горóдъ, — невели́чке, та хороше хазяйствечко.

Надъ вечіръ увійшли ми въ селó и розбрілісь прочáne ўлицями. Кóжне до своєї госпóдї поспі-

шає, а я за старію бабўсею йду. Такъ мині чогось сўмно й бóязно, ажъ моє сёрце мре. Якъ перше було, коли йду куді, то вєсело й залюбки, а тутъ п очей не смію підняти. Увійшла, та й стою самá не при собі. Чую, що старá за мене одповіщає.

»Увійді та одпочінь, дитіно«, промовивъ хтось тїхо й поважно.

Звелá очи, ажъ противъ мене на ліповій лавці старій, старій дідъ. 'Очи ёмў незрячі, и така въ тихъ очáхъ тїша та дóбрість, що я ніколи й не бáчила. Бородá біла нїжче пояса кучерявитця; сидіть вінъ у тінкў, тїлько вечірній промїнь соняшний náче червóнимъ зóлотомъ ёго обсипає.

Якъ почўла я такі слова ласкаві, ажъ за сёрце менє вхопіло. Слєзи рїнули мині зъ очей, а вінъ простягъ рўку, та й поблагословівъ менє. Бáчу, й вона увійшла: старєсенька, малєсенька, лєдві одъ землі вїдно, а ще чуйнєнька, говїрка.

»Оставайся въ насъ изъ Бóгомъ, молодїчко«, каже. »Ти молодєнька, то й хáту нáшу разве-селишъ, и внўчечку мою втїшишъ. Біжі лишєнь сюді, Марўсечко, до насъ! ходї, не соромся!... Такá вже въ насъ соромляжа, мовъ за-свáтана.«

Взялá за рўчку невеличку дївчинку, гарнєньку,

чорнявеньку, що все зза-дверей блискотіла оченятами, та й увелá вь хату. »Пожáлуй же, Марусенько, молодіцю, вклоніся й пошануй.«

Отъ вонó и вклонілось, и привітáло менé чепурненько. А я думаю собі: »Якъ-то тепереньки небожята мої кохані? Чи згадують менé?«

Остáлась. Живу вь їх місяць, живу й другий; дóбре міні, такъ що годі! такъ менé жáлюють, якъ свою дитіну. Отó булó впóраюсь у хаті, пообідаємо, та й посідаємо усі вь садку підъ черешнею. Пан'отéць тихенько собі сидіть та думає, абó молитви шéпче, атó псалми співае — такъ хóроше, Господи! Старенька й пані-мáтка гомоня́ть, то те, то інше; я коло їх тулюсь та слухаю. И внúчечка качáетця по садку білимъ клубóчкомъ, и до насъ прискóчить, и зновъ у гушóвині зелéній знікне. Тихенько й любенько день минé, що такъ, здаéтця бъ, и вікъ свій звикóвавъ. Отъ же все міні тóга невси́пуща! Вони й розважа́ють, и розговóрюють. »Не сумуй«, ка́жуть: »то гріхъ великий. То дитіна плаче, бо нічóго не розуміе; а дорóсла, то повінна собі рáду дáти. Нехáй поміслить, що, мóже, тра́питця й дóбре ще вь світі; а здоровъе втра́тишь — якé вже бóде житте! Годі, сéрце, послóхай насъ, старіхъ! Отъ поглянь, який Госпóдь вéчіръ давъ!«

А сонечко заходить, річка тече як щире золото між зеленими берегами; кучеряві верби купають у воді віти; цвітуть-процвітають макі городні и високовёрхи коноплі зеленіють; де, коло білої хатки, червоніє рясне вишенне, чи високий кущ каліни стріху підпірає, закриваючи всю білу стіну; а хати́на жь у розквітлому городі, як у віночку ховається. И зéлено й черво́но, и го́лубо й біло, й синё й роже́во коло тої хатки... Ті́хо й те́пло, и скрізь черво́но, и на не́бі, и на згір'яхъ, и на воді. Го́споди!...

»Сей світь, як ма́ківъ цвіть; якъ-то на тімъ бу́де!« ка́же бу́ло ста́ра, похі́туючи голово́ю.

»Бо́же мій, Бо́же!« промо́вить пані-ма́тка сті́ха.

А пан'оте́ць підведе́ те́мні о́чи вго́ру: »Сла́ва Го́сподеві!« рече́.

VI.

Одно́го дня ране́нько иду́ зь водо́ю, коли на-встрі́чь ми́ні чолові́къ. Гля́нула, — та се жь Тро́химъ Рибе́ць, изъ на́шого села́! Бо́же мій! ма́ло коро́мисла не впусти́ла, и сло́ва не промо́влю — зраді́ла. А вінъ: »Такъ се спра́вді ви тутъ? Ми чу́ли, та віри не нялі́. Бра́ть вашъ ду́же за ва́ми

журитця: »Ідешъ у Демяновку (а я, бачте, за колéсами), може, сестру побáчпшъ«, кáже мнi, »то скáжi, що засмутiла вона менé сiльне, и »прошú я ii мiлою прозьбою, щобъ до насъ вернúлась.«

»Та чи здоровi жъ вони тамъ?« питаю плачучи.

»А дiточкi якъ? Мáбуть, забúли менé?«

»Де вже забúли! Идóси плачуть, що ви iхъ покинули. Щó жъ маю вáшому брáтовi казáти?«

»Кажiть ёмú, що дúже минi жáлко й ёго й дiто́къ, и сёрце моé вiне... а вже до ёго не вернúсь! Шкодá менé вмовляти, а сiловати — тожъ не знáю, хто менé присiлуе.«

»А тутъ же вамъ дóбре?«

»Такъ-то дóбре, що й сказáти не мóжно!« та й росповiдаю ёмú, де я служú.

»Зайдiть лишéнь«, кажú, »то я небожáтамъ яко́го гостiнца дамъ. Скáжете: тiтка прислáла.«

Отъ тамъ узялá кiлька грошеня́тъ, то тé купiла, то тé, — шлю iмъ. Провóжу то́го чоловiка за селó та плачу-плачу!

»Скажiть, що я iхъ до самоi смёрти кохáтиму, а згáдую що-годiни, що-хвилiни. Кудi ни гляну, щó ни заговорю, то все iхъ згадаю!«

»Та дóбре жъ, дóбре. Чомú не сказáти? скажú. Прощавáйте! Нехáй вамъ Господь помагáе

изъ вашими господарями! Які то люде добрячі! Привітали мене заїжджого, якъ семьянина. Отъ люде!»

»Такъ-то вже імъ Богъ давъ, що всі імъ любі й мілі«, кажу ёму.

»То вже правда, що Божі люде!« одказує чоловікъ радіючи.

Провелá ёго за село, того чоловіка, попопλάкала... Минуло съ тиждень. У суботу білю хату, коли біжить моя Марусенька: »До васъ гості наїхали!«

»Які?« питаю, а саму якъ огнёмъ обхопіло.

»Та тамъ якийсь чоловікъ такий чорнявий, високій, и молодіця гárна, и діточки зъ ними. Питаютьця васъ.«

Я й не схамену́сь — стою. Коли́ бачу — братъ у хату зъ жінкою и зъ дітьми. Бóже мій! світе мій! такъ я й зомліла: одно, що радість велика — побáчила, а друге — згадала своє горе й ліхо.

Почалі мене всі просіти: »Ідь та ідь изъ нами. Не послухаешъ насъ изъ жінкою (и вона́ просіть, тільки сама невесела), то дітокъ нашихъ послухай: вони́ за тобою що-дня плачуть.«

А дітки якъ очепілись за шию міні, то й не вступаютця, цілуютъ та просять: »Ідте зъ нами, тіточко наша кохана, ідте!«

»Ні, не поїду.«

Воні й заплакали, мої голубята; такъ слізочки зъ очей и капотять.

Якъ припали воні, то не мѳжно й одхиліти одъ мене. Одмовлялась я, одмовлялась, та й мўсила послўхатись.

Пійшла, попрощалась изъ господарями, подяковала їмъ за мїлость и за ласку. Воні радіють, хоть и жалько, що одхѳжу одъ їхъ, та за мене радіють, що Богъ мині давъ — изнѳвъ до брата їду, у свою хату. Провѳдили менѳ хлїбомъ-сїлю, поблагословїли, а Марўсечка, то й плакала за мною, що покидаю її самў.

Увійшла я зновъ у ту хату, що въ їй и росла й дївовала. Здаѳтця, що кажний кутѳчокъ веселенько мині всмїхаѳтця, и я наче помолѳдшала: зъ дїтвориою кручўсь по двѳрищу та бїгаю; то на ўлицю вїгляну, то въ садѳкъ кїнусь: се жъ бо я й дѳма!... Та не довго радовалась.

Почала братѳва менѳ зновъ допїкати. Ужѳ тепѳрь и ступїти мині не дасть; ужѳ нема мині й промїтої водї: та те не дѳбре, та се не гарздъ! та на свою гѳлову приклїкали собї бїдў! Якъ почне — Бѳже, Твоѳ вѳля! що я й обѳла їхъ, и обпила; та якосъ и про грѳши мої згадала, що я їмъ позїчила: »Ти дўшаешъ, ми тобї грѳ-

ши вінні? Ищѣ съ тебе трѣба бѣ узяти: ти вже бiльшъ хлiба въ насъ иззiла, нiжъ тихъ грiшей було!»

А я позичила брiтовi всi до копiечки, що взяла за худiбу, а въ мене були й волi хорiшi не однi пiра, й корiви, п овечiкъ отiра велася, й хiату продала; то всi, всi ёму оддала.

»Ну«, кажi, »коли вже ззiла я свої грiши, то Богъ изъ вiми! Нi що жъ ви мене вмовляли вернутись? тамъ минi було дiбре, якъ у рiдного бiтька!»

Вона затiхла; бiчпть, що вже дiже мене скривдила, та, мiбуть, боялася, щобъ братъ не сварився.

VII.

Я такi тогi жъ дня й пiйшла одъ нихъ, не прощiючись. Брiта й дiма тогдi не було. »Ужѣ якъ тамъ тiжко нi бiде«, дiмаю, »а вдрiге не вернусь! пiйдi свiтъ за очи, щобъ мене й не знайшли, п не просили!« Бо такѣ въ мене сiрце хибкѣ, що й не встiю, якъ зновъ проситимуть та молитимуть. И надумалася ити въ Кiiвъ.

Заходила въ Демяновку. Хоть п въ сторонi, та дiже жадалось минi побачити своїхъ пiршихъ

господарівъ. Попоплакала тамъ, и вони зо мною посумовали.

»Пійду до Кііва«, кажú імъ. »Якъ далéко бúду, то про мене забúдуть, та чи не забúду й я свого лиха.«

»Нехай Господь помагае! иди зъ Богомъ; а коли схочешъ до насъ вернутись, вертайсь! Ми ради тобі бúдемо, приймемо тебе, абí живí бу-
ли.«

Вийшла я одъ нихъ веселійшь, тёплимъ ранкомъ. Пійшла собі дорогою.

Перехóжий, проiзжачій—що їхъ тамъ на шляхú нi кiдалося въ вiчи, нiхтó мене не занявъ, спасiбi Бóгу! И Москáль прiйде — минé; и крамарськiй вiзъ простугонiть, и пагъ четвернею пробi-
житъ — тiлько тебе кúрявою обнесé, та й зновъ съ поля вiтерецъ повiне и зазелениють тобі гаi й степi; дé-коли озеро заблiщiть, чи рiчка розливаеця. А що хóдка чумакивъ не однá навертáлась нá очи, то втiшно минi булó дóбре слóво почúти: »Магайбi!« абó дорóги роспитáтьця: то жъ усé зъ нашихъ, прóстихъ людéй, що гóря зазнало и дóма, и въ дорóзi, то й души живói не цураеця.

За тiждень прiйшла въ Кiiвъ. Крáсный, Бóже, якiй! А що вже святi церквi, то й не ска-

зати! А людéй, людéй! безъ ліку, та все чужі — минають и не глянуть на тебе. Спочила коло святої Лаври, та й пійшла собі міста питати. Хожу, хожу, тільки улиці й заўлки перекрещую. Увійшла въ базаръ, сей такі точокъ Подольскій, — стоить кўпчочокъ молодіць и дівчатъ. »Бóже помагай!« кажú.

»Спасібі!« А самі оглядають менé, якá й звідки.

»Чи не знаéте« , кажú, »де бъ тутъ слўжбу мóжно знайти?«

»Эгé! ми й самі ждемó, молодічко!«

А се вони, бачъ, вийшли, чи не найме хто: такъ ужé тутъ завéдено.

»Колі ваша ласка« , кажú, »то й я собі коло васъ стану.«

»Становітця, ми не борóнимо.«

Стою я да дивлюсь: людъ якъ та комашня копошетця, одно на одного наступае, зиходятця, розиходятця, гомонять, кричять, — и люде й пані, й мїщане; стукотіть, гуркотіть. Той своé продае, той приціняетця до чужóго. Дві молодічки гарненько цокотять у-двозі, а тутъ дїтвóра змагаетця — чогось не поділили. Перéкупка, якъ жаръ червоноліця, стала протівъ сóнца, бряжчить корáлями та вигукуе: »Э, э! корáлі добрі!

дивітця жъ бо, молодічко! Ось купи, моя любочко, купи, примірай до лиця! ну жъ бо, ну, не соромся!» звивається вона коло повновідої, гárної молодіци у білій сорóчці и въ зелéній хустці. Молодіця не хóче, а вона такі зачепила їй за шию намісто та кричїть: »Дивітця, дивітця, добрі люде, що въ мене молодіця, якъ калина, якъ яблучко, якъ дівочка, якъ паняночка!»

»Та пустїть мене, Богъ пзъ вами!» одбивається молодіця. »Я й ваше намісто порвў! Отсе справді! чого тсе на мене напáлись?» А самá засорóмилась, почервонїла якъ вишенька, и досáдно їй, очїци блищять, и смїється.

Москаль, що якесь старé залїзо продававъ, задивївся, стоїть и всмїхається, и не чўе, що жвáвий мїщанинъ у чемерці штовхá ёго: »Москвá, Москвá! чи продаешъ залїзо?»

Постóяли ми тамъ годїну, а мóже, й бїльшъ. Якáсь пристáрковата пáні до насъ идé.

»А чи нема тутъ такої молодіци, щобъ помісячно згодїлась?»

»Чомў нема?» кажутъ усі. »Мóжно й на мїсяць изгодїтись.»

Та й почалї договорятись. Каже та пáні: робї мнї й те й те, и дрўге й трéте, и все, и

білі й варі, и шпй и мій. »Дамъ тобі на місяць карбóванця!«

»Шукáйте собі де інде« , кáжуть їй, одступаючи одъ неі. А вона до мене: чи не згожýся я?

»Дóбре, пáні!«

Та й пійшла за нею. »Все« , дýмаю, »що-не-бúдь запрацюю собі. Робóти не боюсь: треба жити, то треба й робіти, щобъ не було одъ Бóга гріха, а одъ людéй соромá. Немá нігдé хлїба лежáчого.«

VIII.

Привелá мене пáні до своєї господи. Невелічкий будіночокъ ; кімнáтки низéнькі, похілі, а про те стóльчики всякі, коло стіні рядóчкомъ, и завіси на окóнцяхъ, и дзёркальце висіть, —хоть тамъ такé, що якъ подивітись у ёго, то й себе не пізнаєшь: такъ тобі перекривить облічче... Стріла насъ пáнночка, вже дорóсла й огряднёнька собі, ні вроку.

»Щó, мáмінько« , питає, »нанялі?«

»Ось идé за мною. Якáсь селючка нагодїлась.«

»Отсé, мáмо! щó зробіте, то все не до ладú! Нá що вамъ селючка здалась? Вона нічóго невміє,

а ні пла́ття віглади́ть, а ні вслужи́ти дого́дне: Хиба́ бу́демо на не́ї диві́тись, якъ на малёвану!»

Сту́кнула двері́ма, ажъ сто́лички всі скакну́ли, якъ живі, и вийшла.

Ба́чу, що ми́ні не до́бре тутъ бу́де! Де жъ та́кі хто чува́въ, щобъ диті́на такъ незвичайно съ питі́мою своєю ма́тінською пово́дилась?

А старá й сло́ва дочці не промо́вила.

»Варі́« , ка́же, »обіда́ти, молоді́це!« Роска́зала ми́ні всі тамъ поря́дки и навчи́ла, що́ й я́къ, та й поки́нула мене́ саму́ вь ха́ті.

На обі́дь прийшо́въ и чолові́къ і́ съ кра́мми́ць, — та́кий висо́кий, чорня́вий, у си́ній че́мерці, о́чи ёму́ веселі́ й би́стрі. Поклоні́всь ми́ні, та й ка́же: »Гляди́ жъ, молоді́чко, шану́йся, то бу́демо свата́ми й брата́ми!«

Спаси́бі ёму́, розва́живъ мене́ тро́хи тимъ сло́вомъ до́бримъ. Тя́жко робі́ла я, Бо́же, якъ тя́жко! цілісі́нький день у робо́ті; одно́ ще не скінчу́, вже дру́ге мене́ дожида́е. Старá й сама́ го́динки не поси́дить ду́рно; а дочка́ була́ вже та́ка вигадчи́ця, що неха́й Госпо́дь боро́нить! Схо́дить со́нечко — вона́ вереду́е, и за́йде — вереду́е. И те́ не до́бре, й те́ не до ладу́, и не такъ гово́ришъ, и не такъ хо́дишъ... та коли́ бъ же на мене́ одну́, ато́ й на свою́ рідну ма́тирть гри-

має: »Чому« , каже, »в насъ не такъ, якъ у Йванѣнковськихъ панівъ, що въ їхъ усѣ по-панськи, любе й міле? а въ насъ усѣ по-мужицькому. Я« , каже, »такъ жити не можу!« Та й сяде плакати. Мати вговорює, ажъ падає коло неї: »Не плачь, дочко, не плачь! Богъ дасть, и въ насъ по-панськи буде!«

А батько такі просто було каже: »Ой, дочко! не дурій! що се ти химеруєшь, якісь панські роскоші все вертятця въ тебе на думці. Гляді, щобъ съ тебе добрі люде не сміялись!«

Вона розгніваєтця й вибіжить.

»А що?« каже було до жінки, »Богъ насъ покарає, що ми такъ дитину роспустили! Не буде їй добра у світі, коли такою вередницею зостанетця. Не потурай їй, жінко, бо каються будешъ! Чому ти її на розумъ не навчишь? ти жъ мати, ти перша порадниця. Вона въ тебе увесь день Божий сидить та гави ловить, и за холодну воду не візьметця. Ти все за багатшими пнесся; придивись лишень, то й побачишь, що ні за чимъ гнаться. Такъ повелось теперъ, що абі на передніхъ колесахъ добре, а на задніхъ и не віть-що!.. Коли жалуєшь дитину, то навчай грозбою, коли не можна прозьбою.«

А дочка не дуже-то й слухає матери: загне

голову, якъ муштровій кінъ, та її вийде зъ кімнати.

Послávъ Богъ їмъ ліхо: захоровávъ господáръ та хутко и вмеръ. Якъ уміравъ, поклікавъ дочку, та її каже: »Доню моя мїла, доню моя люба! багáцько ти менé журїла, та нехай тобі Господь подарує! послухайся менé хоть теперъ, не пни́ся въ панї, не гордуй своїмъ родомъ. Твій рідъ хоро́ший и вели́чний: не плодївъ ні злодївъ, ні душогу́бцївъ, якъ їнші багáтїї родї. Живї, доню, якъ Богъ тобі давъ, шануй стару неньку. Нехай би ти коло неї впадала, а не вона на старости лїтяхъ коло вередлївого дївчяти! послухайся, доню!«

Вона тїлько плаче та въ руку єго цілує. Поблагословївъ її та зновъ питає: »А щó, доню, памята́тимешъ мїй завітъ тобі?«

»Памята́тиму, тáтоньку мїлий!«

Поховáли єго на Скавїці. Нарóду зїйшлося, мїщáнъ, що нїгде було її орїшку впа́сти. И не чу́ла, щобъ хто лихїмъ слóвомъ обнісъ нáшого покїйника; всї цáрства Бóжого єму́ жада́ють: такий добря́чий бувъ чоловїкъ!

IX.

Отъ дівчіна й схаменулась-була трóхи : и ма́тері помо́же въ чо́му, и до ме́не по-лю́дськи заговóрить. А тамъ якъ почали́ вчаща́ти якісь при́телькі́ верхогля́дки та верхоу́мки, то й звелі́ її ні на́ що, и до́ма не сиді́тця, и робі́ти вже го́ді: все бь у гості́ну, та щобъ убра́нне все нове́ та хоро́ше на і́й було́. Якъ до́ма, то до півдн́я бу́де вбіра́тись та начепля́е на се́бе все́го, що́ тре́ба, а чо́го й зовсі́мь не тре́ба, якъ на кіло́къ у ко́морі. Аби́ трóхи въ ма́тери забряжча́ло въ кали́точці, за́разъ и почне́ вимага́ти; а ма́ти така́, що послуха́е й одда́сть, та по́тімь ніко́му такъ гір-ко, якъ ми́ні, бо старá хо́че те у ха́зйстві́ на-верну́ти, що́ дочка́ вітрати́ла,—та й тхну́ти ми́ні не да́е: робі́, та й робі́, та й робі́!

Давъ Богъ весну́, віе тепло́мь, изъ стрі́хь вода́ ка́пле, со́нечко веселє́нько світи́ть, та́не сні́гъ, задзюрча́ли по у́лицяхъ струмо́чки, садкі́ зазеле-ні́ли... Ста́ли на про́щу лю́де сходити́сь. Зві́дки вже не тя́гнутця у той Кі́ївъ що́ вє́сну! Прий-шли́ и зъ на́шого селá, я́кось у базáрі вгле́дили ме-не́ й пізна́ли.

»Якъ же Господь мілуе?« питаютьця. »А твій братъ дуже на тебе гніваетця. 'Іздивъ за тобою у Демянівку, та тамъ дознавсь, що ти ажъ у Київі. »Коли вона така«, каже, »що мене кїдає, »якъ лихого пана, що їй не жалко; то й я одцураюсь її!«

»А якъ вони живуть?« кажуть. »Чи здорові, чи живі всі діточки? Чи гараздъ у їхъ у господі?«

»Дѣ тамъ! такі стали голі, якъ Турецькі святі. Чогось не ведѣтця імъ. Господь їхъ святий знає, що то такє! може, то ваші слѣзи імъ одливаютьця. Зъубожіли такъ, що часомъ и хлїба позичають.«

»Землякі мої любі«, кажуть імъ, »якъ би то мині васъ ищє побачити? Чи не зайдете до мене? Я маю дѣ-що братові переслати, то будьте ласкаві, візьміть.«

»Добре«, кажуть, »на ранокъ наготуй, то візьмемо.«

Я вже пять карбованцівъ грошіма загорювала та ще скриньку: то хустку купила, то сорочокъ справила кілька. Отъ узяла я ті гроши въ калїточку, чотїрі карбованці братові послала, за пятого купила то намістечка дівчаткамъ, то серечки, то крестики хлопцямъ, то перстники, и

стрічóкъ, и спідни́чку ста́ршенькі́й небóзі, — нехай менé зга́дують коха́ні діточкі!»

Провелá земляківъ, та й зъ думки міні не йде бра́тня біда. »Бо́же мій мілий! мо́же, справді се ё́му мої слёзи одлива́ютця. Нехай же Ма́ти Бо́же проща́е менé грішну, що я свої́му рідному бра́тіку ли́хо напла́кала! Та й пла́кати міні не го́же: е й нещасли́вші одъ ме́не, и убо́гі й недужи́, та живу́ть, а я й здужаю, дякова́ть Го́сподеві, и зароблю́ собі й хлі́ба шма́токъ, и сорóчку. Се менé й Го́сподь не поми́луе, коли́ впаде́ хоть слі́зка зъ моїхъ очей за се́бе саму́ю. Коли́ вже пла́кати, то за бра́та, що въ ёго й жи́нка, й дітки дрі́бненькі.«

Надумалась я та ніби міні й працюва́ти веселіше ста́ло. Якъ уже́ ні гордова́ла, якъ ні ору́довала мно́ю па́нночка, я перетерплю. »Мо́же, ласка́востю своєю́ та покі́рливостю втихо́мірю її«, бу́ло думаю; та не така́-то вона́ вдалась! Ба́чпть, що корі́ся, та ще гіршъ менé зневажа́е, а да́лі й бі́ти вже порва́лась.

»Богъ изъ ва́ми«, кажу́, »нехай хто йнши́й вамъ служитъ, а я не хóчу. Менé зъ-ро́ду ніхто́ ще не бивъ, та Богъ міні дасть, що й не бу́де бі́ти ніхто́, по́ки віку мо́го!«

»А ми тобі гро́шей не дамо́! Добу́дь місяця. Не

дослуживши не смієшъ кідати: ми грóшей не дамó!«

»Та ви зъ моїхъ грóшей не забагáтите; а я бідна не б́уду. Не оддастé, то мині Богъ оддасть.«

Старá почалá вмовляти: остáнься та й остáнься; бо жаловала менé, що я їй щіро робіла, не ліновáлась и слухніна булá, — отъ якъ той товкáчъ: що мині загадають, те й зроблю.

Х.

Коли ми тутъ свáримось и міримось, у ворóта хтось вóзомъ уїжджае. Глянула, та й очáмъ своїмъ віроньки не йму. Се жъ мій братічокъ ріднэсенький!

Вібігла до ёго: »Братіку, мій со́коле! А ми́ні казáли, що ти д́уже гніваєся на мéне!«

»Ні, сэстро моя рідна!« гóворить. »Такъ ужé я звівся, що а ні гніватись, а ні жалковáти ні на ко́го не маю! Нуждá менé зстáрила и звяли́ла.«

Бáчу я съ пёршого по́гляду, що вінъ зовсімъ изъ лиця спавъ, ажъ почорнівъ. А який же то паробкомъ бувъ! И весéлий, и повновідий, якъ місяць... Такъ менé й обли́ли слéзи.

»Чого тебе Господь приніс, брате?»

»Здумав собі, та й поїхав. Дуже вже сумь великий на мене напав. Хотів тебе побачити и світу Божого повидати.»

Сіли ми в брамі, та й говоримо собі, журимось, и час нам не змигнєтця. Він міні оповідає, якє в єго убожество настало, и якє жінка, хоть и любить, та неспокійна дуже, и якє діточки ростуть и мене згадують. Почули одь людєй, де я и що, якє проживаю, то раділи такь, що Господи!

Я й кажү єму: »Братіку мій коханий! Ти в мене одинь у світі: ти в мене й батько, и дітина, и родіна. Поки здужаю я працювати, працювати для тебе та для твоїх діток. Немав мене теперь нічого, тільки два карбованці зароблені в панів, та не знаю, чи оддадуть, а хочу я згодитись на рік. Вони мене вмовляють остатьця, то нехай дадуть міні наперед гроши... Оть візьмеш, та й справиш собі, що там найхүтче тобі треба.»

»Спасібі, сестро!« А сам аж гнєтця.

Я пішла до панів. Тільки на поріг, а старá й питає: »Чи останєся? Що те лихо згадувати!« каже. »Моя дочка ніколи тебе обіжати не буде: се вона такь щось изь нездоровья.»

»Та коли ти обіжаєєся«, промовила дочка,
»то я й не доторкнўсь до тебе.«

»А якъ же міні, пánночко, не обіжáтись? Хи-
бá се ви менé пожаловали, чи щó, щóбъ я вамъ
дяковала?«

»Та вже гóді«, перебивáє старá. »Годїсь на
рїкъ. Щó схóчешъ?«

»А я хóчу двáдцять карбóванцівъ«, кажў.
»Дастé, то зостáнусь, а нї, то пїйдў де вь дрўге
мїсце служїти. И грóши хóчу всї наперéдь.«

Вонї почалї торговáтись: п дўже дóрого, и
грóши не мóжна рáзомъ. А я, якъ сказáла, то й
не одступáюсь одъ свогó слóва.

»Ну«, кáжуть, »нїчого съ тобóю робїти! Да-
мó двáдцять рублївъ, тїлько не всї рáзомъ. Дай
свою бумáгу, а тобї ось пятнáдцять карбóванцівъ.

»Вїзьмў«, дўмаю собі, »хóть пятнáдцять: ёмў
тепереньки дўже потрібно.« Оддалá ту бумáгу,
що пан'отéць міні давъ, узялá грóши, подякова-
ла, та й до брáта.

»На«, кажў, »брáтїку мїй! нехáй тобї на дóб-
ре поживáнне бўдуть!«

Побўвъ вїнь зо мною два днї. Вéсело булó й
прокїнутись, що побáчу ёгó, поговорю. Щó-то
рїдне та своé!

Служў такї вь тихъ самїхъ панївъ. Ищé два

місяці мині до ро́ку оста́лось. Ва́жко, Бо́же, якъ ледáчому годі́ти! та вже наняла́сь, якъ прода́лась, — тре́ба служи́ти! А добу́ду ро́ку, то, мо́же, дасть ми́ні Госпо́дь, що до́бре місце натра́плю собі. Аби́ схоти́въ, то зна́йдешъ на свої ру́ки му́ки!

РОЗАЧКА.

КОЗАЧКА.

I

Живъ у насъ у селі козакъ Хмара; багатірь бувъ! Що було въ ёго поля, худоби, що всякого добра! Не давъ ёму Господь діточокъ кўпочки, уроділась дівчинка одна-однімъ, якъ сонечко въ небі. Віпестили її, вікохали хорошу й чепурну, и на розумъ добрий навчили. Ужé шіснадцятій годокъ минае Олесі, вже й сваті почали въ хату наvertатись. Старі дякують за ласку, частують, а дочкі не змовляють: »Ще нехай погуляе, то буде чимъ дівовање згадати. Ще не часъ голівку молоденьку на господарстві клопотати; нехай погуляе дівчиною.«

А що вже женихівъ було, Бóже мій милий! Де вона прийде, то якъ рій гуде! Та й дівчина жъ була! Велична, хороша, до всякого привітна й ласкава, и заговорить, и засмієтця, и пожартує; а де вже помітила що незвичайне, то такъ по-

гляне, наче холодною водою зіллé, и одійде собі геть.

Жила въ бáтька-мáтери, не знаючи гóря, а ні лиха. Ска́зано, якъ молодé, то й гáдокъ не маé; тільки й дúмки, якъ би погулять вéсело. Да вже якъ тамъ хóроше й роскíшно ні жилóся, трéба булó й ий свогó лиха одбúти. Занедúжала пéрше мáти: такі вже старéнька булá; похíрила недíль зó дві, та й перестáвилась. За нéнькою й бáтько помéръ зъ нудьгí та зъ жáлю за вiрнимъ подрúжжемъ, що зъ нею молодíй вiкъ пз-вiковáвъ.

Остáлась Олéся сиротóю. Плакала - плакала, та трéба булó привикáти. Дóбрі люде иі не забували: то старá тiтка прiйде розвáжить, то дiвчáта прибiжáть нащербéчуть; а коли, то й за собо́ю вiтягнуть. Дождали óсени. Сватi й не перевóдятця въ Олéсинiй хáти: одні за двéри, дрúгi на порiгъ. А вона́ все дякуе та одмовля́етця то тимъ, то симъ.

»Чомú не йдешъ зáмiжъ Олéсю?« пита́е старá тiтка. »Женихiвъ у тебе, хвалiть Бóга, якъ цвiту въ горóдi; хоть грéблю гати́. Чогó бъ то тобi гордовáти? Паробкi жъ у насъ, якъ орля́та: жвáви, молодi. И старéче сéрце раду́етця, поглядáючи на iхъ, а щобъ-то молодé дiвóче нi-

міло й до жадного не хібнуло, — я вже й не знаю, який се теперечки світъ наставъ!»

»Тітко сёрдечко! нехай я ще погуляю.«

»Порá, порá, моя дитино! Послúхай старéчої сувóри. Самій тобі веселёнько, а въ-двохъ изъ любимъ чоловікомъ ищé веселійше бúде. А що хазыйствечкомъ бúдешъ клопотáтись, тогó не бійся: робíтимешъ не для кóго, якъ для сéбе; лю́бо бúде й поклопотáтись. Ти, дяковати Гóсподеві, не крепáчка: тво́я пра́ця не згіне дúрно.«

»Не крепáчка! Ніби-то вже, якъ крепáчка, то й світъ завязаний! Живúть же лю́де!»

»Живúть, Олéсю, та такé їхъ и житте!»

»Якъ пані дóбрі, то й лю́дямъ дóбре.«

»Та щó сь тогó, що пані дóбрі? Які ще паненята бúдуть! Та й дóбримъ трéба годíти, и въ дóбрихъ загорúешъ для сéбе хибá три ступні землі на домовíну, а въ лихíхъ... то нехай Гóсподь не доводíть и чúти!... Гóді й згáдувати такé!... Послúхайся, Олéсю, та й на весіллí погуляймо! А що вже міні втішно та міло бúде, якъ пощастíть тебé Гóсподь семъею, що коло те́бе діточкі, якъ бджілочки коло пóвного квіту, загудúть!»

»Я ще погуляю дівчіною, тіточко!» та й гóді.

II.

Ажъ ось шле сваті Іванъ Золотаренко. Олеса пошановала любихъ гостей и рушніки подавала.

А сей Іванъ Золотаренко та бувъ крепакъ. Такий-то виходився хорощий, моторний, и не пізнати ёго, що въ гіркому крепацтві зрісь.

Догадались тогді вже всі, когó Олеса дожидала, та такъ и забурчало по селу, мовъ у джерелі: »'Якъ-то можна! та де се відано! та хтó такé чувъ, щобъ вільна козачка за крепакá оддавалась!«

Почула старá тітка, та и вдарилась объ полі рукамі: »Бодай же я не дождала такé чути! Дитино моя, Олесю! схаменісь! Та якъ бї живъ бувъ твій бáтько, абó ма́ти, краще бъ вони тебе въ глибокій криниці затопіли! Та їхъ и кісточкі струснутця въ землі зъ великого жа́ху та жа́лю! Щó се ти задумала? Та се тобі якісь чáри давано!«

Та́къ-то вже вмовляе старá Олесю, и прóсить, и пла́че.

»Ні вже, тіточко моя люба«, говорить Олеса, »нічо́го не помо́жетця: б́уду за Іваномъ!«.

Старá до Петра Шостозуба. Немá, поїхавъ у

ярмарокъ. »Ліхо!« А той Петро Шостозубъ та бувъ первий чоловікъ у громаді, — уже старезний такий, Боже! якъ молоко білий.

До Андрія Гонти — нема. До Михайла Дідича — нема: усі въ ярмарку.

»Ой лиха моя година та нещаслива! Кінусь хоть до Опанаса Бобрика!«

Сей дома бувъ. Лежить у садку підъ грушею, люлька піхкає. Побачивши Олесину тітку, »Здорові«, каже, »булі и Богу мілі. Чи не на пожарину біжитє?«

»Нехайі вамъ Богъ помагає, пане Опанасе! прийшла до васъ за радою. Порадьте менє: несподіване ліхо спостігло! Зберіть раду!«

»Отсє! щобъ-то для жінокъ раду склика́ти! Вже бъ то й громада була, якъ синиця, безъ глүзду! Зберітця самі, та яка всіхъ перекричїть, тої й правда б҃уде.«

»Ой пане Опанасе! се не жіночі прїмхи: велике нещастє намъ ста́лось!«

Та й оповістіла єму все чїсто. На що вже весєлий, нежурбливий, та й вінъ заклопотався симъ випадкомъ.

»Эгє!« каже, »що-то дурне дівчя, скáзано вже! Коли й вимага́ яко́го ліха, то не другому кому́, тільки собі власне.«

»Ходіть, пане Опанасе; може, вона васъ послухае. А не послухае, то звелимо послухати! Ось и шапка, рушаймо!«

Идуть, а на всіхъ улицяхъ люде такъ и снують, ажъ не потовпляютца, и все до Олесиної хати, — и старі, й молоді, и малі навіть собі біжать. Всі вмовляють та просять: »Не йди за крепакá, не йди! Якъ такого ходу, то лúчче зъ мосту та въ воду!«

А паробкі оступіли хату: »Не дамó дівчини«, гукáють, »не дамó! Нехáй вільна козачка не закрепощáетца, людамъ на сміхъ, а своému селу на сóромъ!«

Та що не вмовляли Олесі, нічого не допомоглось. Тільки гіршъ дівчину засмутили. Слухаючи їхъ щирої й розсúдливої ráди, хотъ и одмовляла імъ, що не вповáе а ні на худóбу, бо мае й самá, а ні на вільность: »Що«, кáже, »по томú, що бúде вільний, коли не бúде любий?« а про тé слёзи такъ зъ очей и ринуть.

»Тебé, дівчино, якъ я бáчу, й за рíкъ не переговоришъ, а за два не переслухаешъ«, кáже Опанасъ Бóбрикъ. »Скáзано: жiноцький рóзумъ на щó дóбре здáтний? Отъ любий, любий, та й гóді! А любого того які обсіли, на се не вважа́-

ешъ! Та щó я маю слова дурно тратить? Вона й не слухае! Бувайте жъ здорові, та, не питаючи броду, не суньтесь у воду, бо втопитеся!»

Се зговорівши, потягъ старій до своєї господи, підъ грушу.

Далі й люде почали розходитись. Осталась въ Олесьній хаті тільки старá тítка плачуща.

III.

Вже й нічъ зéмлю обіймае; зійшовъ місяць и вдáривъ яєнімъ проміннемъ по біліхъ хатахъ. Олєся, смутна й неспокійна, одчиняє вікóнце, дівитця: паробкі обєли кружаломъ її хату; інші гомонять, а дє-котрі понурі сидять и голівъ не зводять. Подивілась Олєся, подумала, зачинила вікóнце и вийшла, а тítка за нею.

Стала Олєся на висóкому порóзі та словами промовляє до козаківъ: »Панóве молодці!« каже, »зъ-мáлечку зазнаю, що ви були у всякому ділі звичáйні и обáчні; не сподівалась я одъ васъ, козаківъ, такú собі нарúгу мати! Щó ви менє, якъ ворогі, стережете, въ неслáву сиротú ввóдите! Коли бъ пзъ рíвнимъ змагáлись, атó зъ безпомóщнимъ дівчáмъ!... Не заживетє собі на сємú слáви, панóве!«

»Не сподівались и ми, Олексáндро«, озвáвсь, виступáючи, огрядний, висóкий пáробокъ, »не сподівались, щобъ старóго Хмáри дочкá та съ крепакóмъ понялася!«

»Коли нáшi паробкi тоби не до-любóви, булó сказáти«, почáвъ дрýгий, козáкъ гáрний, якъ iскра: »ми бъ тоби знайшли самi; усю Вкраiну виiздили, та знайшли бъ!«

»Шкодá шукáти, коли минi Богъ ужé послáвъ такóго, що й до любóви, й до пáри. Якá минi дóля судiлась, такá й бóде, не жалковáтиму нi на кóго. Хоть и рiкъ стерегтiмете менé, я на дрýгий оддáмся такi не за кóго iншого, якъ за Йвáна Золотарénка. Росхóдьтесь, панóве козáченьки, прошú я васъ прóзьбою, не засмутiть гiрше менé молодói! Послúхайте моéi тiтки, ii старéчoi та розсúдливоi вмóви!«

»Росхóдьтесь, соколи моi ясни!« промовляе старá плáчучи: »вже нáшому лiху нiчóго, мáбутъ, не вдiешъ! Пóпустъ Бóжий, дiти!«

Паробкi погомонiли-погомонiли, та й розiйшлись.

А Золотарénковi старостi собi розгнiвались: »Сéго не чутиó й зъ-рóду вь дóбрихъ людéй«, кáжуть: »подавáli рушникi, змóвились, — чи годiтця жь розрáжувати? Козакi, а звичáю не

знаєте! Ми хоть и крепакі, та за себе вступимось!»

»Хто жь и порадить сироту«, одказують старі козачки, »якъ не ми? Се бь намь одь Бѳга гріхь бувь великій, коли бь її не одговоряли одь сѳго ліха. Не послухала — Господь изь нею! Бѳде гірко каятись нерозумна дівчина; тогді згадае насъ!»

IV.

Уранці йде Олѳся дружокъ збирати; куді ні вступить, усюди одмовляють, інші ажь плачуть. Которихъ дівчатъ то матері й не пустіли въ дружки, которі й самі не пійшли, а які и йдуть, то все зітхаючи та жалуючи Олѳсі: »Не весѳлий дівичь вѳчірь у нашої молоді!»

Отъ и повінчались; хѳдять по селу та на весілле запрошають. А тутъ противъ їхъ саме ідуть люде, — зь ярмарку вертаютця. И Петро Шостозубъ, и Андрій Гонта, и Михайло Дідичь, и ще скілько людѳй. Петро зь сивою паровіцею рушае попереду. Се бувь дідь дѳже старій, білий, а про те чѳйний, висѳкий и прямій якъ яворь; ѳчи ѳму блискѳчі якъ зѳрі; идѳ собі поквѳломь

та й питає стрічного чоловіка: »А що се за весілле въ насъ скоїлось?«

»А се«, каже той, »покійного Хмáри дочка повінчалась изъ Ива́номъ Золотарénкомъ.«

»Изъ Золотарénкомъ? та який же то Золотарénко?«

»Крепáкъ, па́не Пётре, óтъ, Сухомлі́нського па́на підда́ний.«

Засму́твся старій Шостозу́бъ, дуже засму́твся, и не сказа́въ нічо́го, а дру́гі такъ и покри́кнули зъ жа́лю та зъ доса́ди.

Тутъ молоді порівня́лись; треба́ було́ вже перше всёго приві́тати їхъ, якъ Богъ велі́въ. Вони́ поклоні́лись, на весі́лле про́сять.

Петро́ підня́въ висо́ку ша́пку. »Бо́же вамъ помага́й!« рече́. »Неха́й Госпо́дь щасті́ть до́лею, щасте́мъ и здоро́вьемъ!«

Молоді́ дякують. »Про́симо жъ, добродію ша́новний, на весі́лле!«

»Ні, молодá княгі́не, не пі́йдú до тебе́ на весі́лле: не подóбна річъ ми́ні, старо́му, по весі́лляхъ гуля́ти. Дякую́ за ла́ску!«

А Го́нта Андри́й, чолові́къ добра́чий, ти́хий бувъ, и ка́же молодóму: »Ой Ива́не, Їва́не Золотарénку! що́ ти зробі́въ, мій дру́же! Хиба́ въ тебе́ ро́зумъ дівочі́й, що́ вповáвъ на тепе́решні́

часи, а щó буде по́слі, не подума́в еси́, та й запропасти́в и дівчи́ну, и все її плі́мье! Ті́мъ-то, ка́жуть, спрота́: вільно и втопи́тись.»

Та й похита́в сівую голово́ю.

»А чо́му жъ на весі́ллі не погуля́ти!« озва́всь Опана́сь Бóбрикъ, узя́вшись у бо́ки. »Жаль, та не ве́рнетця! Хоть погуля́ймо!«

»Стара́ необа́чна го́лово!« ка́же Петро́, »сха-мени́сь! Ти бъ присту́пів гуля́ти й тамъ, де до́бри лю́де суму́ють и пла́чуть ве́льми!«

»Та щó жъ, па́не бра́те! Пла́чешъ-пла́чешъ, та й чхнешъ!«

»Не звича́йно жартова́ти, па́не Опана́се«, гукну́ли всі ра́зомъ, »коли́ такé діетця! Ти сво́ю сіву го́лову пошану́й, коли́ не шану́ешъ коза́цства!«

»А ну́те лишъ, го́ді ва́мъ! Отъ спра́вді роз-грі́мались, якъ на дурно́го! Не йти, то й не йти, и не пійду́; а дочка́ коза́ча, тре́ба бъ и та́нцівъ коза́чихъ; та зъ ва́ми не зго́ворищъ. — шкода́!«

Молоді сто́ять и очей не зве́дуть.

»Неха́й же Госпо́дь дае́ до́лю до́бру й тала́нъ. Щобъ бу́ли здоро́ві якъ вода́, а бага́ті якъ зем-ля́! и ві́къ ва́мъ до́вгий, и ро́зумъ до́брый, кра́сні молодя́та!«

Поклонілись старі, та й рúшили собі до домівокъ; а молоді своєю дорогою пійшли.

Засмутілись голубята. Изглянулись міжъ собою: вінъ поблідъ на лиці, въ неї очіці отяжали слізмї, — и пригорнúлись одно до одного.

»Кохáнне моé!« озвáвся вінъ стíха, »такá въ мене дúмка, що я тобі світь завязáвъ!«

»Мілий мій, моé подру́жже дорогé!« одповідае Олеса, »щó намъ Богъ дасть, те й бúде! абї въ парі съ тобою вікъ звіковáти!«

V.

Другого дня пійшли панáмъ поклонітись. Не почúла Олеса ні привіту, ні совіту, а ні лю́бого та весéлого по́гляду не побáчила. Панї такі якїсь сердіті; а гóрдї — ажъ надимáютця. »Будь покїрна«, наkáзують, »та до робóти пáнської щїра!« И чúдно, и сúмно було Олесї такé слúхати! А дáлі й страшно стáло. Се справдешна невóльниця вона бúде!... И мáрно її лїтá молодїї перейдуть! мáрно пїшная красá зовяне въ щоденній тяжкій робóтї — у невóлі!...

Идúть до господи úлицею, — якъ же глúхо, та сúмно по селú, Бóже мілий! Спомянúла Олеса: було вона въ сво́му селї йде; той приві-

тае, другий на здоров'є спитае, де-котрий по-жартуе, інший стане та свій смутокъ-жаль повістити; и старі гомонять, и молоді, й дівора бубонить. Було тільки сонця краєчокъ засвітити, уже й брякъ, и дзвякъ по селу, рухъ, стукъ — живий людъ! А тутъ, хто й стринетця — понурый, неговіркий, печаловитий.

Свекруха рада Олесі, якъ рідній дитині, не знае, де її посадити, якъ пожаловати; та все не розвеселить вона Олесино серденька. Була стара вже, до того жь змучена тяжкою працею та недостатками; то й веселої мови одъ неї не почула молодá невістка. То розкаже яку пригоду людську, то на своє безщасте плачетця, тільки й добрить, що той світъ, ніби вже въ сему пішному, красному світові нема ні добра, ні краси, а ні правди.

Коли бь хоть съ чоловікомъ словечко перемовити, такъ не вірве й годінки вільної: то те вінъ робить, то те, то йде, то іде, якъ гість додому наvertsае.

Та що далі, то все гірше. Почавъ панъ хату одмагати: десь прикупивъ семью людей, то треба було хати. »Ти«, каже Золотаренкові, »иди въ двіръ: у тебе не велика семья, а схочешъ, то й самъ собі збудуешъ: ти багату взявъ.«

Перетягли їх у двір, а тутъ Богъ давъ дитинку, хлопчикъ народився. Пригорнула Олесе сивятко до сёрця, облили її дрібні слёзи. »Сину мій! дитя моє кохáne! погулявъ би ти въ світі, полюбовавъ красу и пишність світову, дознавъ би втіхи й рóскоши сёгосвітнєї, та гіркая твоя неволя б́уде! Ще въ сповитóчку загримають тебе, змáлечку заст́укають, — не розивъ́еся, дорогій мій квіте, извянешъ у зеленóчку!«

VI.

Живе Олесе рікъ и др́угий, и тр́етій, и четвёртий. Благословивъ Господь діточками: три сині, якъ три соколї. А щó попом́училась вона, щó слізь повилівáла надъ ними, — Мати Бóжа! Сказано, у дитини заболіть п́учка, а въ мáтери сёрце. Идє на пánщину, м́усить їхъ ќидать, а дітки — одно не говорить, др́уге не хóдить, а тр́ете не вмє сидіти, — дрібнєнькі, доглєдіти нікому, бо стару свєкр́уху тогó жъ такі року, якъ Олесе оддалась, поховáли. Пересумє день у робóті, увєчері б́ижіть — щó тамъ мої діточки, якъ? А сёрце мре, непєвна вона, чи дітóкъ застане живіхъ и здорóвихъ. Хибá такє не бувáло, що въ одної жінки рáзомъ два сині втоп́илось, граючись коло стáву на бєрезі?

Підрослі діти, збулась сього клопоту, такъ друге лихо приспіло: то панъ Семѣнка, то паничі Йвася шпирують — не догодивъ, то пані грімає на Тишкѣ — бігъ коло неї, не вклонився. Що-дня Божого діточки її, якъ бубонъ, збіті. А хотъ коли й мине день безъ карности, все неспокійно, все сѣрце смутітця, все горя та лиха сподіваєтця.

Тільки що діти літь стали доходити, що вже матері и втіха, и помічь, позабірали їхъ до покоївъ. Съ того часу не було веселої минути, а ні спокійного спання Олесі: и въ день, и въ ночі передъ очіма чорняві хлопченята, потомлені, поблідлі, привіджуютця: самі въ покою сидять мовчки, безъ гуку, безъ гоміну, безъ забавокъ, тихенько; абі поворухілись, абі словечко міжъ собою зговоріли, заразь пані й грінуть: »Що тамъ за гомінъ! Ось я навчу васъ тихо сидіти!« Сполохнүтця голубяточка, та й стіхнуть.

Що-дня Божого умиваєтця Олеся дрібними слезами: »Діточки мої! квіти мої! повяли ви въ зелепочку!«

Якѣ було добро, продали, а гроши роскотілись. Чи мало жъ на такую сѣмью треба? а пані не дає нічого, та ще й гніваєтця. »Ти«, каже, »повінна своє мати: ти багáтого бáтька, є всѣго доволі!

Коли тобі жалко дітей, то зодягай сама, а в мене й безь вась багáто росходу.»

Чоловік зь нудьги зовсім занепавь здоровь-емь, отупивь якось, нічого ёму не страшно, не боязько, не бóлезно стáло; а пёрво зь великого жалю такь було й обмирае. Не оди́нь разь Олесья благáе ёго було слізми пожа́ловати діто́кь, не губіти їхь, якь вінь у великому горі, не памя-таючи себе, стромго́ловь було кідаетця съ хá-ти, блідий, очи блищя́ть, такий, що й подиві-тись на ёго страшно, — та лю́бими слова́ми, ласкою и вгамуе ёго, що було обійме її й діто́кь, до себе приго́рне, та й розілетця слізми.

VII.

Якось горюва́ли вкүпі, коли зь необáчка ли-хо на́ринулось, та що найтя́жчее: ставь пань у до́рогу ла́дитись, ажь у Москву́, и Ива́на Зо-лотаре́нка за собо́ю бравь. И не просілись, бо такий жорсто́кий бувь, немилосе́рдний, що дурно й го́лову було клони́ти.

»Діти моі!« проща́етця Ива́нь, »проща́йте, соко́лі моі я́сні! Шану́йте ма́тирь, любіте́сь изь собо́ю, нікого не кривдіть.... проща́йте, діточ-ки моі лю́біі! Жі́нко мо́я коха́на! не помина́й ли-

хомъ менé безщасного, що втопíвъ тебé въ безодню, та й покидаю. Одоллю́тця мині твої слéзи!»

Олéся й не плаче, стоить бiла, якъ ху́стка, не зведé очéй зъ Иváна, не выпускае ёго изъ своїхъ рукъ. А тутъ панъ кричитьъ: »Ху́тко, ху́тко!« Пригорну́въ Иváнъ до сёрця Олéсю въ останне, та й побiгъ. Тогдi Олéся, якъ до пáмяти прийшла́, схопи́лась — уже́ нема́, далéко; тiльки пиль слiдомъ клубóчетця, а коло неi дiти плачуть. »Дiти моi!« скрикнула, »дiти моi! теперъ нема́ въ васъ жáдного оборóнця, нема́ помóгача, самi-самiсiньки зостáлись у свiтi!«

И справдi: було́ хотъ гляне въ любiнi очи, щiре слóво почуе, пригорнетця до ёго, посумують укúпi, все було́ лéгше, якъ мáла коло сéбе прихiльну дúшу, вiрне сёрце; атó зостáлась, якъ та билiна въ полi! Въ селi хотъ и не безъ добрихъ людéй, та кóжний изъ своéю напáстю змага́етця, свою́ бiдú оплакуе. Звiсно вже, пáнському не те, то дрúге, а допечé; то нiколи чужимъ лихомъ бiдкатись, хибá старá тiтка приби́жить. Вже старá така́, змóрщена, якъ сухé яблучко, а все тúпае та гомонiть, — то хибá вона́ прилетётця та поплаче зъ Олéсею, поблагословiть ii дiточóкъ.

Такъ - то проживáе Олéся, працюючи безъ спо-

чінку, безъ утоми; такъ и рікъ цілий минувъ, якъ одна година. Все на пánщині, въ робóті. Пáні така, що й одпочіти не дасть: робі та й робі! Де вони на робóті, и вона туді вийде, и стóличокъ за нею вінесуть; сяде та все кáртами роскидає: се вже въ неі пёрва була забавка; сидіть, тільки очіма повóдить та вигукує: »Робіть діло! робіть! не ліну́йтеся!«

’Якось-то вірвалась Олэся, пійшла до тітки одвідати стару въ недúзі; а того дня бувъ у селі ярмарокъ. Бáчила Олэся своїхъ подружокъ: які жъ то молодіці стáли! такъ-то убрáні гáрно, а пишнiятця, якъ пóвні рóжи, и чоловіки коло їхъ, и діточкі: котóre кóникомъ граєтця, котóre орішками пересипає, а бiльшенькі нóвими чобітьми рiпають и вéсело кóжному въ вічи поглядáють. Олэся стоіть у старій свитині, стоіть самá-одна, розлúчено її съ чоловікомъ, діточкі її стоміли ніженьки, заклопотáли голóвочку, гóдячи пáнськóму плéмью, якъ лихій болячці. Немá въ їхъ ні забавóкъ, а ні играшокъ дитячихъ, немá й одéжки про святій прáзникъ; и мáти вёрнетця — нічóго не принесé, щóбъ їхъ звеселіти, щóбъ утішити своїхъ дітóкъ! Такі-то думки взяли Олэсю; а до неі підійде то Гáнна, то Мóтря, то Явдоха, все знакóмі, ще дівчáтами гуляли; и го-

вóрять до неї привітно, и про діто́къ роспітують: та бубличка імъ дае, дру́га маковника. »Спасі́бі, спасі́бі!« вимовляе Олесея, облива́ючись слё́за́ми. »Якъ ви мене́ не забу́ли, то неха́й васъ Богъ не забу́де!«

VIII.

Минувъ и дру́гий рікъ — одъ чоловіка нема́ вісто́къ, якъ у во́ду впавъ. Сумова́ла Олесея, сумова́ла, та надумала до па́ніі йти, бо їй часте́нько листі́ шлють.

Ввійшла до поко́ю; па́ні сидіть и гадае на ка́ртахъ, не помітила її прихо́ду. Глянула Олесея ко́ло се́бе: се той самий поко́й зъ дзигаря́ми, де вона́ була́ *молодо́ю*, убра́на, уквічана, сама́ якъ квіточка свіжа, а тепе́речка?... Бо́же мій мілий! Чи се жъ вона́? Стоїть яка́сь по́стара, замучена молоді́ця, печалові́та, боязли́ва.... Усе́ згада́лось Олесі: »Пропавъ мій вікъ молоденъкий!«

Кла́няетця: »Па́ні милості́ва! бу́дте ласка́ві, скажіть міні́, що́ мій чоловікъ на чужі́ні, якъ прожива́е?«

»Бо́же мій!« скрікнула па́ні, »зба́вила міні́ усе́ гаданне! Бода́й ти добра́ не діжда́ла! Чого́ въ ві́чи лізешъ? Чого́ тобі тре́ба?«

»Маєте одъ пана листі... що тамъ мій чоловікъ, Іванъ?»

»Яка розумна! Хибá тсе панові нічого бiльшъ и писати, якъ про твогó чоловіка, гá? Що вінъ! та якъ вінъ! Служить та й годі!»

»Чи привікъ, пані милостіва, чи здоровий?»

Ввійшли паничі, слухають та й оскіряютьця, а пані ажъ зареготала.

»Та що ти собі думашъ!» покрикнула на Олесею, »панъ б́уде мнi писати, чи здоровий твiй чоловікъ! Мабуть, ти п'яна, або зроду така навжéна. Иди собі геть, иди! Виженiть ii!»

Паничі кинулись обое, та й ви́пхнули ii за двери.

»Вже не побáчу Йвана и не почую про ёго», думает Олесея. »У нещасливу годину позналися ii покохалися!»

Колi такъ недiль у двi, або вь три прийшовъ листь одъ Ивана. »Чи живi, чи здоровi», пише, »дiти моi любiи и ти, жiнко кохана? А я, то все »хворiю; вже б́ь и помёръ, та змоцнiе менé надiя »васъ побáчити и свою рiдну Украiну. 'Якъ-то ви »живетé-проживáете? Шануйте мáтiрь, кохáннi »синнi моi, любiтеся щiро! Нехáй Господь васъ »усiхъ благословiть! Нiчого мнi вамъ гостiнця »послáти: хоть я й хожу у срiбнихъ гудзикахъ,

»а про те нічого не маю. Часомъ панъ у гості-
»ні сидить, то я голодати мўшу, якъ не нагодў-
»ють добрі люде. Що й казати! *Кому не було*
»добра зъ-мáлку, не буде и до остáнку!»

»Такé й тобі щáсте, якъ мині, Іванé мій!«
каже Олéся плачучи. »Колі бъ же я була пись-
мéнна, я бъ до тéбе безконéчникомъ листі пи-
сáла, що-дня поси́лала, а тепéречки комўсь трé-
ба поклоні́тись та попросі́ти. Чи напи́ше жъ такъ
сўмно й щі́ро, якъ моé сёрденько чўе?»

Пійшла до дяка просі́ти. »Добре«, каже дякъ,
»я напишў, а щó мні за те бўде?»

Глянула вона на ёго: червóний такій, пика́-
тий, весéлий; ма́бутъ, гуля́ти любить и горілку
вживáе: нема́ надії, щóбъ поцінно взя́въ.

»А щó ви, добродію, схóчете?» пита́е.

»А щó я хóчу? Дасі́ два злóтихъ и квáрту го-
рілки?»

»Добродію! бўдте жъ ласка́ві....«

»То йди до іншихъ, а насъ не рушъ! »

»Пишіть, пишіть ужé, Господь изъ ва́ми! *Вінз*
нашого лі́сту дожида́е....«

Почала́ казати, а дякъ пи́ше. Більшъ вона́ слізь
вїлила, якъ слова́ми промóвила, та такъ-то вже
сумўе бідна, що дякъ тї́лько голово́ю трясе́, а

далі й каже: »Чуйте, молодіце! Дасте міні дві двадцятки и кварту горілки?«

»Ой добродію! та будьте жь милостіві, треба ще писати... ище не все я проказала.«

»Я напишú, напишú... гóді... а ти не принось двохъ двадцяткохъ, не треба!«

»Якъ же, добродію? Щó жь ви візьмете?«

»Нічого!« крикнувъ дякъ ніби зь досади, та заразъ стихъ и каже: »Скінчú, та ходімъ ви́пьемо по чарці зь гóря та зь ліха.«

»Дякую за ва́шу ласку, добродію, а піти не хочó. Нехайі Мати́ Бóжа дае вамъ и до́лю до́бру, и здоро́вье! Спаси́бі вамъ.«

»Та давай уже, молодіце, я твій листъ по по́чті пушú. Де тобі справля́тись!«

»А щó треба за се да́ти?«

»Нічого. Лю́де знако́мі, то й такъ візьму́ть.«

IX.

Посла́въ дякъ до Їва́на листъ, та невідо́мо, чи бідола́ха ёго ба́чивъ, бо ху́тко прийшла́ звістка одь па́на, що Їванъ поме́рть. Та ще писавъ, щобъ сла́ли до ёго ста́ршого панича́ и яко́го тамъ хло́пця услу́говати. А ме́ншого панича́ звелі́въ на сто́лицю виправля́ти.

Почався клопіть у дворі, збірають паничівъ у дорóгу. Стáли й слугъ імъ вибірати. Якъ разъ напáли на Золотарénченківъ. Казáли Олексáндру покликати. Тільки тогді й згадали про неі, атó ніхтó й не споманúвъ, яку їй Господь велику тýгу послáвъ.

Прийшла вона; пáні й каже: »Збірай синівъ у дорóгу, съ паничáми пойдуть.« А вона стоить, дівитця пáнії въ вічи, náче не розуміє; тільки зблídла, якъ крейда. Пáні розсérдилась: »Щó ти, глухá«, кричítь, »чи нímá?...«

Упáла нещаслива, не зможе й словéчка вíмовити, тільки рúки здіймає ридáючи.

Якъ розлютúетця пáні, якъ накинeтця на неі!
»Та я тобі й те, и те зроблю!« Такъ-то вже напустилась, ненáче вона яку велику шкóду вчинила — свою рíдну дитíну пожаловала, що вже самъ Господь звелівъ своїхъ дітóкъ жáловати, а її згáнили й обідили, и съ покóївъ вíгнали! Щó чúло її сёрце змúчене, ніхтó тогó не знавъ, ніхтó й не спитáвъ.

Трéба синівъ на чужíну зряжáти. Чи вёрнутця вони старú нeньку поховáти, чи, мóже, якъ їхъ бáтенько, самі тамъ поляжуть, що й голóвки ніхтó не оплáче! А мóже, зледащíють її діточки, її соколí ясні, що тепeрь виражáє хорó-

шихъ, добрихъ и щирихъ, а доведѣтця, може, такихъ побачити, що бодай не дїждати нікому! Хто їхъ порадить? Хто на розумъ добрий навчить? А тутъ ще недостатки та нуждá гиркаáя, що ні съ чимъ и вїрядити: ні сорочечки, ні одѣжинки годящої. Що було, останне якé добро, продалá — дїтокъ надїлила, и на смерть собі нічого не остáвила.

Въ-останне спочїли синї, а вона пильнує, а вона пильнує цілу нічъ надъ ними, тихо та гирко плачучи. Останню нічку ночують! Скїлько-то часу мине, поки вона зновъ побачить любихъ хлопятъ, та чи ще коли побачить!

Отъ ужé й сонечко сходить... дзвѣкнувъ дзвонокъ... Ведé Олексáндра дїтокъ, обливаючи слѣзáми, та все тїлько благословляе їхъ та крестить....

»Панїчки!« промóвила до паничівъ, клáняючи у зéмлю, »бўдте милостїві до моїхъ хлопцївъ!«

А паничі й одвернулись.

»Мáти Бóжа!« крикнула Олексáндра ридáючи, »я тобі своїхъ дїтокъ уручаю!... Синї мої; синї мої!...« та й звалїлась, якъ травá на гóстру кóсу.

X.

Коли кому́ вікъ нещасливий, то й довгий, ка́жуть; такъ и Олекса́ндрі: прогорюва́ла ще скі́лько літь сама́ зъ мали́мъ Тишкóмъ. Про ста́ршихъ сині́въ и чу́тки нема́; мо́же, що й пі́шуть паничі́, такъ па́ні не ка́же.

Па́ні, тимъ ча́сомъ, село́ продала́ та переі́хала у мі́сто жи́ти. За не́ю й Олекса́ндра му́сила і́хати, и тамъ ще скі́лько люде́й. Якъ би́ хто знавъ, або́ схоті́въ її наста́вить, то вона́ вдово́ю була́ бь изно́въ на во́лі, не крепа́чка; та що́ вже тепе́рь по тій во́лі!

Олекса́ндра такъ занепа́ла здоро́вьемъ, що й робі́ти не зду́жає, а па́ні гнівае́тця: »ду́рно«, ка́же, »хлі́бъ мій ісі́!« А да́лі такъ уже́ розлю́товала́сь: »Иді́ собі«, ка́же, »куді́ хочешъ. Ко́ли ти робі́ти не зду́жаешъ, то й і́сти не просі́. Иді́ собі́ зъ двора́ й хло́пця бері́!«

Ві́йшла Олекса́ндра съ па́нського подві́р'я и Тишка́ за собо́ю ві́вела. »О«, ка́же, »па́нське дво́рище! бода́й нічо́го до́брого зъ ро́ду - ві́ку въ те́бе не вступі́ло!«

Пі́йшла найма́тьця; та що́сь изъ ти́ждень по́підь ти́помъ ночова́ла, по́ки собі́ мі́сто знайшла́

въ якогось коваля. А сей коваль такий, що хоть би й паномъ ёму́ б́ути, лихий та сварливий, Господи милосёрдний! И жінку лае, и дочку; а якъ спянчїтця, то всі вікномъ утікajúть: зaráзь б́итись! Та ще й кричїть: »А чому́ міні жінку не б́ити, аб́о коѓо їншого? трéба всіхъ б́ити, бо й менé б́ито!« — »Хиб́а я тому́ в́инна?« плаче жінка. »А якъ же не в́инна? одно́ за одного́ мýсиль одв́ичати!« Оттаќого коваля в́иковали!

Коли б́ь хто поб́ачивъ, несé було́ на гóру відра зъ водою старá, убо́га жінка, а за нею чорнявий обшáрпаний хлопчикъ скáче, — чи пїзнав́ь би хто Олексáндру, багáту козáчку, пїшну дівчїну?

Не послужїла й мїсяця — занед́ужала; женé коваль сь хáти. Кудї йти? Поплелáсь у пáнський двіръ; тїлько що въ бра́му вступáе, а пáні й стрїча́е її лихїми словáми: »Щ́о«, кáже, »згдовáла собі снїкá зл́одїя! Обокрáвъ твїй Семéнко пáнїча. Та пїдождї лишéнь, пїдождї! А ти чоѓо пїйшла? Не зд́ужаешъ? Жéнїть її зъ дворá, жéнїть!...«

Вївели Олексáндру сь подвїр́я, та й кїнули пїдъ тїномъ безъ п́омочи самý изъ малїмъ Тишкóмъ. Плаче біднэсенький хлопчикъ, плаче!

»Бóже жъ мїй мїлий! мїй Семéнко зл́одїй!... Оїй Семéночку, Семéночку! дитїно мój дóбра її

щіра! Яковó - то міні чўти такé про тебе!... Батько жъ тобi наказувавъ.... Сiнку жъ мiй нещасливий! споманi свою неньку стару!...»

А Тишкó, не розумiючи, обiйма ii, та все вмовляе: »Не журiтця, мамо, не плачте, Семéнко вёрнетця. И Семéнко, и Йвась, обóе приiдуть.. « Та вмовляючи неньку й заснувъ коло неi.

XI.

Благословилося на свiтъ; прокинувся Тишкó, та й пiйшовъ просiти.... Дiвигця Олексáндра, якъ ii дитiна рученята простягае до людéй; якъ хто копiечку дасть, хто бублика, iнший чорняву голóвку погладить, а iнший одiпхне — все ба́чить Олексáндра....

Коли ось пiдiйшовъ якiйсь мужъ до неi, та ii питае, чогó тутъ лежить, чия вона. Роспитався про все. »Ходiмъ«, каже, »до мене, поки одужаешъ«, и провiвъ ii до своeй господи съ Тишкóмъ.

Вiнъ живъ собi зъ ненькою вкўпi; удовецъ бувъ и дитiночку мавъ маленьку, дочку. Вони мiськи були, мiщане, и замóжнi, — всёго було до схочу. А щó вже добрячi, то ничого й казати! За тiждень Тишкó налився, якъ червóне яблучко, такъ

и качаетця по дворі. Олекса́ндра то не натішитця, одужала, помоло́дшала.

»Наймись у насъ дитіни доглядати«, ка́жуть їй, а вона́ й душею радіе. Паняла́сь. Живе́ въ їхъ тіхо й спокійно; усé бѣ дóбре, та думки про Семéнка її сұшять.... »Э, э«, ка́же хазя́їнъ, »чо-го журі́тись? Мо́же, ще не така́ біда́, якъ ти думашь. Роспита́йся, де вінъ служить. Якъ у панича́, то, ма́е бу́ти, пани́чь простівъ.«

Увечері́ нішкомъ, щобъ па́ні не побáчила, пійшла́ Олекса́ндра її роспита́ла двірськихъ людéй: »Ті́лько й чу́ли«, ка́жуть, »що дуже́ твого́ Семéнка катовáли, а такі́ зоста́вивъ пани́чь при собі́ ёго́.«

»А що?« пита́е хазя́їнъ.

»Та до́бри вісті́, па́ночку«, ка́же Олекса́ндра пла́чучи; »кра́щихъ не почую́.«

»Го́ді пла́кати, неба́ого! Пани́чі не віковáтнуть на чужі́ні, приі́дуть, и сині́въ побáчишь. Та при́дба́й імъ що - неба́удь, щобъ дя́ковали ма́тері.«

А вона́ вже й скрі́ньку купи́ла, поші́ла кали́точку, та все скла́дае туди́ гро́ши: »Се моі́мъ діточка́мъ бу́де!« думáе.

При́йде хазя́їнъ съ то́ргу, то бу́ло й клі́че: »А йди́ лишéнь, неба́ого! ось то́бі повéнькни́ карбóванецъ, помі́няймось на старóго.«

Біжіть Олексáндра мiнiяетця; дякуе ёму, Бóже якъ! та радiе, якъ та малá дитiна. Полюбiе новёнъкими грошiма, що такъ ажъ сiють, и сховáе зновъ дiточкáмъ.

Трiба хазiйну кудiсь далéко на хiторъ виiзди́ти; кличе й Олексáндрi зъ собóю. Та якъ бi то пáни пусти́ла!

Иде до пáни, щобъ бума́гу iй далá; а пáни: »Не хóчу я, не дамъ тобi бума́ги и iхати не пу́щi. Ти повинна мiнi платiти. Скiлько берешъ?«

»Два рублi вь мiсяць, пáни.«

»То й платi мiнi два рублi вь мiсяць, такъ пу́щi.«

»Трiба жь мiнi зодягну́тись самiй и хлопця зодягну́ти.«

»А мiнi трiба ще й бiльшъ одъ те́бе. Ти яку-не́будь свитiну накинешъ, та й байдiже, а намъ трiба жити по-лю́дськи. Якъ не дасi двохъ рублiвъ, то й не пу́щi.«

И не пусти́ла.

»Дай уже iй два рублi«, ка́же хазiйнъ, »а ми тебе не обiдимо.«

Такъ пáни вже ка́же: »Хóчу три рублi, та, мóже, й за три ще не одпу́щi.«

Уже й самъ хазiйнъ ходiвъ, просiвъ. »Не хóчу, та й не хóчу!« Самъ и поiхавъ на хiторъ.

»Бодай«, каже, »такіхъ и не знати, й не ба́чити, якъ тво́я па́ні.«

XII.

Зновъ забра́ла въ двірѣ Олекса́ндрю. Тишка́ взяла́ до поко́ївъ, а до ма́тері бу́ло й не пу́стити; хиба́ нішкомъ прибі́жить на го́динку.

Вже́ тяжко́ незду́жала́ бідна́ Олекса́ндра; ле́жала́ сама́, и води́ нікому́ пода́ти; ле́жала́ й сме́рти дожида́ла. Не бу́ло нікого́ коло́ не́ї, тілько́ старій неду́жній ключа́рь па́неський си́дівъ у ха́ті.

»Бра́тіку мій ласка́вий!« промо́вила Оле́ся, »поклі́чте Тишка́, неха́й я поблагосло́влю́ сво́ю дитя́ну: у́же́ ми́ні Госпо́дь сме́рть поси́лає...«

»Нема́ ва́шого Тишка́, се́стро: я ба́чивъ, за па́нією по́хавъ.«

»Неха́й же ё́го Ма́ти Бо́жа поблагосло́вить!« зговори́ла пла́чучи. »Дитя́ мо́є коха́не!... Діти мо́ї, діти! 'Е васъ, якъ цві́ту, по всьому́ світу, тілько́ васъ коло́ ма́тери нема́ пото́млені́ віка́ зве́сті! Вікохала́ я васъ лихі́мъ лю́дямъ на пота́лу.... Де́ жъ ви, мо́ї голу́бятка! мо́ї соко́лі я́сні!«

'Яко́сь старій ключа́рь змігся́ та лю́де́й заклі́кавъ. Увійшли́ лю́де в хату́. Вона́ гляну́ла: »Підведі́ть мене́, до́брі лю́де!«

Підвели її; зняла вона з себе каліточку з шії, та й дала їмъ: »Се моїмъ діткамъ... шість карбóванцівъ... оддайте.... Хто має Бóжу дýшу, навча́йте мого Тишка на все дóбре!... Не обижáйте бідного сиротý... (а слізми такъ и зроша́етця), б́удте до ёго милостіви!... Смерть мене постига́е самý.... Вікохала собі трохъ синівъ милихъ, якъ трохъ голубівъ сівихъ... та нема́ й одного коло мене.... Сині моі! діти моі!....«

Такъ якъ жила́ пла́чучи, такъ и вмёрла пла́чучи.

А пані така, що й поховати дóбре не хотіла, не то помяну́ти. Двірські люде самі й поховали, и помяну́ли нещасліву.

Ч У М А К Ъ .

ЧУМА́КЪ.

1.

Якъ помёръ нашъ бáтько, нехай ёму земля перомъ! оставивъ намъ дéвять паръ волівъ половихъ, хорошихъ. Насъ було три брáти; я найменший, хлопчикомъ після бáтька остався. Середній одруживсь и покинувъ чумацтво. Мати дуже просила: »Покінь, сину, чумаковати; я теперъ нещаслива у світі, хоть ти менé трóхи розважатимешь...« Да такі й плохий вінъ бувъ, частенько слабовавъ.

Стáли ми зъ старшимъ брáтомъ чумаковати. Грицько бувъ паробокъ високий, чорнявий, каро́кий, — паробокъ якъ орéль. Отъ, стáли чумаковати.... Я вже й старий, ужé дочка къ осені рушникі готуе, а ще й теперъ мині такъ и снітця: ширóкий степъ безкраий, стéлетця шляхъ, идуть наші круторóгі, риплять вози, а місяць світить....

»А що, хлопче, злічивъ зорі?« гукне Гриць, якъ у дзвінь ударить; я такъ и схоплюсь.

Якъ итї зъ нашого селá вь Кримъ, треба переходити Куміці, коза́че село, вели́ке, ажъ на двохъ го́рахъ, дві церкві муровані, річка, хати все но́ві, коло ко́жної краси́й, пре́красний вишні́къ! Сла́вне село́! Туді одда́на на́ша тітка, ма́терина сестра́, то ми бу́ло за́всегда́ захо́димо до їхъ. Тітка намъ ра́да, роспи́туе, часту́е, роска́зуе. Переночу́емо вь їхъ, та й у до́рогу, — а да́лі вже й барі́тьця ста́ли, днівъ два, абó й три перебу́демо; то бра́ть знако́мого това́риша піджида́е, то вь ёго віль засла́бне.... Міні, хлопчи́ні, се й до́бре, чи съ хлопцями заведу́сь, абó на тїні сижу́, якъ півень.

II.

Одно́ї весні вийшли ми ра́но зъ до́му, пристáли вь Кумі́цяхъ, якъ и зви́чайно, на трети́й день увече́рі; те́пло бу́ло, и ви́шні цвілі́ ря́сно. Не до́їхавши до ті́тчиної ха́ти, Гриць спині́въ во́лі, та й ка́же: »Диві́сь, Ива́сю, не одхо́дь, бра́тіку; я за́разъ верну́сь.«

»А куді́ се, Грі́цю?«

»Да́ треба до знако́мого чо́ловіка забі́гти. Во-

зівъ не лишай! « та й пійшовъ ; а я занимъ на́зиркомъ : до якіхъ се зна́комихъ люде́й вінъ ходить?

Перейшли́ у́лицю ; підкра́лись підъ но́ву ха́ту. Гриць сві́снувъ ; пережда́въ тро́хи, сві́снувъ у-дру́ге... у-тре́йте.... Все нічо́го не чу́ти. А ме-не́ ажъ підъ п'яти пече́, — що́ се бу́де? Обі́йшовъ Гриць садо́къ. Якъ разъ підъ старо́ю ви́шнею, що́, зда́ється, найря́сніше цвіла́, сто́яла дівчи́на, хоро́ша якъ зоря́ я́сна ; ру́са ко́са ніжче по́яса ; сто́яла вона́ проти́ міся́ця - молодика́ п, підня́вши білу ру́ку, промовля́ла :

»Молоди́къ,
Якъ гво́здикъ!
Тобі́ ро́ги кра́сні,
Мині́ о́чи я́сні!«

Якъ почала́ прика́зувати такъ у-дру́ге, Гриць тихе́сенько сві́снувъ. Дівчи́на стрепену́лась, якъ сі́ва зозу́лька ; прислуха́ється... Грицько́ бли́жче. «Гри́цю!» ка́же, «се ти, Гри́цю?»

Я собі́ послухати́ посу́нувъ, та, якъ бувъ дурний, такъ и шу́рхнувъ у́ яму, — уве́сь видъ крапиво́ю пожа́ливъ. Які́йсь вра́жий синь підъ са́місінькимъ ті́номъ я́му ви́копавъ. Го́ді вже то́гді слухати́! ви́скочивъ та до вози́въ! Ма́буть, Гриць подума́въ, чи не за́йця спо́лохну́въ.

Пересто́яли ми три дні́ въ Ку́ми́цяхъ. Грицько́

піджидавъ зновъ знакомихъ людéй, — не прийшли́ вражі сині! а самъ, тимъ часомъ, що вéчора ходівъ, а світомъ вертавсь. Я, шатаючись псь хлóпцями, допитавсь, чия се нова хáта: Дани́ла Морóза. Козáкъ бувъ усáтий, здоровий, а ще до то́го й дúже сердітий; мавъ дочкú Марі́ну.

III.

Сходіли ми въ Кримъ щасліво. Вертаючись, якъ то́го трéба, стали въ Кумі́цяхъ. Гриць одговóривсь хутéнько одъ тítки и побігъ. Тільки жъ сё́го вéчора швидко верну́всь, чо́гось дúже смутний.

Сіли ми вранці снідати; тítка й ка́же: »Чи ти знавъ, Гри́цю, Дани́ла Морóза дочкú, Марі́ну?«

»А щó такé?«

»Одда́въ її ба́тько замі́жъ, присіловавъ нещасліву! Якъ вона побивáлась бідна! мовъ неживу́ повезлі́ до свéкра.«

Я гляну́въ на Гри́ця: вінъ слúхавъ и пíльно дивівсь у вікно́.

»Вийшла замі́жъ — якъ за стінку засúнулась змарніла, звя́ла, моя́ рíбочка. А дівчи́на бу́ла якъ со́нце. До мене бу́ло частéнько прибі́жить — щebéче, роспíтуе....«

»За ко́го жъ її одда́но?«

»Та за Йвана Бондара, — отъ у Дзвонаряхъ, не далéчко. Такий багатірь!...«

Якъ пону́ривъ го́лову мій Гриць, то до са́мого до́му не підня́въ.

IV.

А ма́ти все: »Одружісь, Грицю, та й одружісь! Чо́му ні?«

»А то́му ні«, ка́же Гриць, »що любо́ї па́ри не знайшо́въ; а побра́тись абі-якъ не го́же!«

Сидимó бу́ло въ ха́ті, ма́ти й почне́ жури́тись, а да́лі й ка́же: »Що́ то за дівча́та га́рні у насъ на селі! Нема́ и въ Ки́їві, ма́бутъ, кра́щої, якъ Ка́тры Барабаші́вна.« А са́ма дівитця на Гри́ця.

»А нема́«, ка́же Гриць.

»Хибá Мо́тря Яковéнкова? О - о, хоро́ша дівка, дуже хоро́ша!«

»Хоро́ша й Мо́тря.«

»А Мелáся?«

»И Мелáся га́рна.«

Ма́ти ажъ бу́ло запла́че. Такъ до віку бу́рлакою й зоста́всь нашъ Гриць.

Ма́рина — перече́ли ми черезъ лю́де — скóро вмéрла: ка́жуть, дуже лихий чоловікъ бу́въ. Вінъ уже тепе́рь тре́йтю жінку взя́въ.

V.

Гриць уже сівий, якъ голубъ, бувъ, а все ходивъ у Кримъ. Не хотівъ а ні дружитись, а ні дома жити — чумаковавъ. Дóля ёму щиро служила, — такъ и золотівъ, такъ и золотівъ; да не тішило ёго багатство: ходивъ вінъ більшъ для того, що вже въ чумацтві закохався. Дóма такий тихий, не гуляє, мало й говорить, а вийде въ степъ — другій чоловікъ, ненáче світь ёму вгóру піднявсь! Хóдить поміжъ возами жвáвий та смілий. Абó заспíвае: *Та дóле жъ моя, дóле! да чомъ ти не такая, якъ дóля чужáя!* ажъ по степу лунае.

Дóбре спíвавъ! Якъ було заспíвае *Нечáя*, то тобі здасться, що отъ - отъ козаки вийдуть! по плéчахъ такъ и сипле морóзомъ. Справедливий чума́къ бувъ!

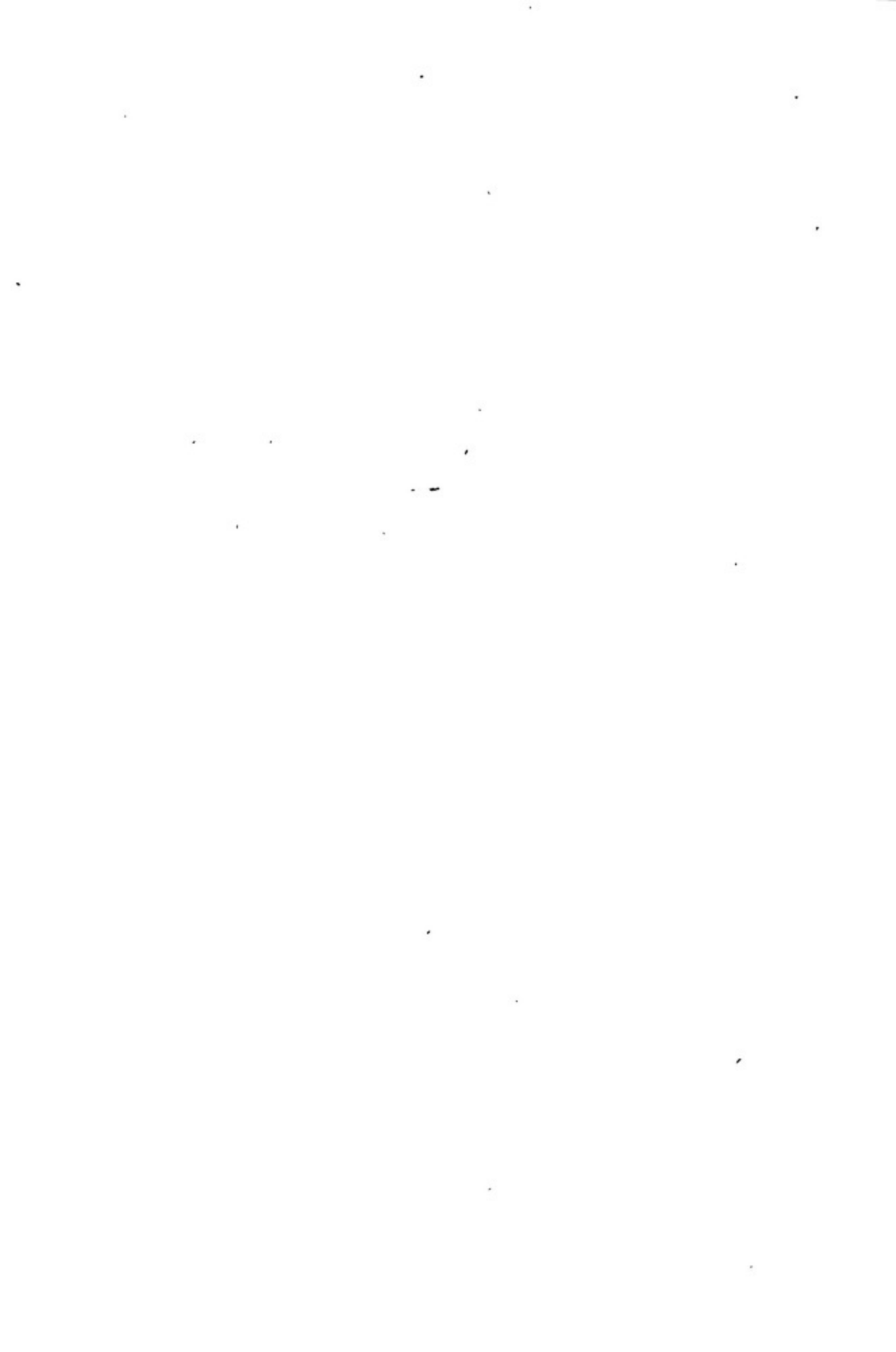
Вінъ у нашому селі цёркву нóвимъ гóнтомъ обшивъ и кресті позолотівъ. Не одного убо́гого чоловіка вірятовавъ изъ біді.

Мáтёръ шановавъ дúже. Вона ёго пережила; уже зробíлась малá зовсімъ, отъ якъ жовтёнкий грибо́чокъ, а пережила чумака́.

Трётій рікъ якъ вінъ померъ. Ищ́е крiпкий чума́къ бувъ. Уміраючи, казавъ у пúщі вірити підъ

дубомъ два скарбці зъ грошіма, одінь матері оддати, а на того ёго поховати гárно, вісипати висóку могíлу, а крестъ поставить изъ цілого дуба. Такъ ми зрубáли дуба підъ кóреня, обтесáли трóхи гілля, да й упустили въ зéмлю, такъ якъ крестъ. Ажъ геть-геть изъ степівъ відно!

О Д А Р К А .

О Д А Р К А,

I.

Старій нашъ панъ, покійникъ, недобрий бувъ! Не тїмъ би згадувати, да лўччимъ нї за що.

У насъ черезъ рїчку хўтїръ козачий вїльний, то й козакї ёго стереглись, якъ огню, и обходили, бо тяжко їхъ крївдивъ; а що вже ми, крепакї, натерпїлись одъ ёго, то нехай Господь боронить всякого крещеного чоловіка! Було, якъ стрїнешъ ёго, то бїжїшъ, не розглядючи, чи гора, чи низъ, абї розминуться. Найбїльшъ ёго боялись дївчата. Не одїнъ вїкъ дївоцький весїлий вїнъ стративъ. А що ёму вдїешъ?... Идї було по селу хмурїй, сердїтий, та й поглядє тудї й сюдї, якъ той воронъ хїжїй.

'Якось сидимó ми вь своїй хатї, говоримо собі такї про ёго, недобримъ словомъ згадуючи, якъ застукотїть у сїняхъ, загремїхтїть! самъ

пань у двѣри! Якъ-то ка́жуть: *про вóвка по-
мóвка, а вовкъ у хáту.*

Увійшовъ вінъ, та й питає: »А де тво́я дочка,
Ода́рка?»

А въ мого́ брата бу́ла дівчи́на, Бо́же мій ми́-
лий, яка́ дівчи́на! Вона́ бу́ло ввесь двіръ весе-
літь собо́ю, якъ зоро́ю. Таке́ жъ то молодé та
щаслі́ве! ніяко́го ли́ха не зна́е, не віда́е; біга́е
собі та смі́єтця, мовъ у срі́бні дзвóники дзвóнить.

Спита́въ вінъ про Ода́рку — ми такъ и попри-
кипа́ли на місті; а Ода́рка са́ме въ хáту. Вінъ якъ
угле́дивъ дівчинку, ажъ о́чи ёму́ засві́тілись, та
й ка́же: »Ходи́ зо мно́ю въ двіръ, дівчи́но!»

Ода́рка до мату́сі. Ста́ла коло мату́сі и сто-
іть, не ді́ше, мо́я ри́бочка.

»Вона́ ище́ й літь не дійшла́, па́не: пята́дця-
тий годóкъ почи́нає«, ка́же ба́тько; а ма́ти пла́че.

»А ну ище́ що́ зговорі́ міні, вра́жий сї́ну! то
я тебé поча́стую!« грімну́въ на ёго, та зно́ву до
Ода́рки: »Ху́тко, ху́тко, Ода́рко! ході́мь!»

Вона́ все стоі́ть, не йде́.

»Ху́тко, дівчи́но!»

Не йде́, мовъ обмертві́ла. Зага́рбавъ вінъ її,
та й пові́въ.

На́че со́нце на́ше зайшло́! 'Яко́сь у ха́ті спу-
сти́ло, обезлю́днило.

II.

Перемучились ми до вѣчора; увѣчері братова побігла въ двірѣ довідатись, та хутко й вернулась: »До Одарки не пустили«, каже; »и здаликъ не бачила, и голоска її не чула!« а сама плаче-плаче!

И довгенько ми не бачили свою дитину: не пускали ні батька, ні матери, а ні менѣ. Прийдешь було, постойшь коло панських воріть, та й додому вернесся, ажъ тобі світь не мілий. Роспитуешь у дворокъ, у дівчатъ. »Не знаємо, сѣрце, не знаємо. Вашу дитину мовъ за золоту браму зачинено: и въ вічи її не побачишь.«

А інші, то сміютьця, неначе Господь імъ розумъ одібравъ. »Що буде вашій Одарці?« кажуть, »буде тѣ, що й намъ було! Чому ні? Хибá ваша Одарка велика панна, чи що? А ми жъ не були діти въ свого батька? Може, насъ нѣнька не жаловала? И ми колись були добрі, а ось же довелося зійти на ледáщо, да такі жъ якъсь у світі живемо и хлѣбъ жуемо.«

Ми ходимо та ходимо що-дня, чи не побачимо. Вже трейтій тиждень минае. У неділю въ вѣчері братова вернулась изъ двору плачучи. »Не

бáчила», ка́же, »тільки двóрки, неха́й Господь
імъ подару́є, зъ мене насміялись.»

III.

Сидимó мóвчки; тíхо въ хáті та сýмно; тіль-
ко чу́тно, якъ братовá пла́че, абó братъ т́ажко,
т́ажко зі́тхне. Ко́лі щось зашелесті́ло; рíпнули
двéри; увійшла́ на́ша Ода́рка. Ми такъ и зомлі-
ли, якъ на не́ї гля́нули: бліда́-бліда́ та замúче-
на! А вона́, безталанночка, поклони́лась, та й
ста́ла въ поро́га, якъ чужа́; стоїть и очей не
зведе́.

»Отъ, жі́нко«, ка́же братъ, »ми й побáчили
свою́ дити́ну. Яка́ краса́на ста́ла!« та й запла́-
кавъ. У-пéрше зъ-ро́ду я тогді побáчила, якъ
мій братъ пла́че. Неха́й Ма́ти Бо́жа у-дру́ге не
приво́дить!

Посади́ли ми свою́ Ода́рку на ла́вці; братовá
й ка́же: »До́ню моя́! го́ренько моé! се вже тебе́
одпусти́ли зъ двóру?«

»Я, ма́мо, нішкомъ прийшла́. У дві́рь го́сті
наі́хали: молодій панъ изъ жі́нкою.«

»Роскажі́ жъ намъ, Ода́рочко, усі приго́ди
свої, лю́бко!« кажу́ їй.

»Та роскажі́ жъ бо, роскажі́! неха́й послý-

хають!» каже братъ, та й ввійшовъ съ хати, мовъ ёго огнёмъ пекло.

Одарка заплакала слізми, та й почала розказувати все: якъ її замикали на нічъ саму у горницю, якъ грозіли й бїли, якъ до згуби довели....

»Ти бь, моя доню, до панїі: може бь вона тебе вірятовала... нерозумна моя дитино!»

»Мамо, мамо! щó панї поможе! Одъ ёго всі въ-розсипь, якъ голубї одъ шуліка. Не поможе панї! Панї и панночкі ищє на мене обїжаютьця, неначе я справді винна. Котра ні прїйде — до-рікає та ганить, и слóвомъ, и óкомъ.»

Такъ-то жу́римось та пла́чемо, пла́чемо та жу́римось, и не счу́лись, якъ тёмна нічъ наступіла.

»Нездúжаю я, матінко!» каже Одарка. »Нехай у васъ перебу́ду хоть сю одну́ нічку. Теперъ у дворі гóсті, ніколи й оглédитьця за мною.»

IV.

Заночовала дома. Чи спала, чи не спала, чи ще й очей не звелá, вже паробкі зъ двóру й прибігли за нею: »Иди́ хúтко въ двіръ!»

»Якъ вона просїлась, якъ плакала, ищє якїй часъ перебу́ти въ бáтька, бо тяжко нездúжала!

»Ні«, ка́жуть, »ми сёго не сміємо. Не пійдешь добро́хить — сілою поведемо: такъ звéлено. Тебé ще зъ вéчора шука́ли на́ щось панночки́ й па́ні при́жжа.«

»Якесь ищэ ліхо ко́йтця!« ка́же братова́.

»Богда́й ніхто́ тако́го не дожда́вь! Лу́чче бь вона́ була́ малéнькою згíнула!« озва́вся братъ.

»Годі, Ода́рко, годі пла́кати! годі просі́тись!... не поми́луютъ... та не іхъ и сіла.«

»Не сіла на́ша«, ка́жуть паробкі́: вже й імъ ста́ло жа́лко. »Эге́, дя́дку! якъ бі́ то сіла!«

Ми самі́ не свої: що́-то бу́де? Не зна́ємо, чи йти вь двіръ, чи до́ма дожида́ти свого́ ліха. Коли́ такъ у обідню добу́ прийшла́ Ода́рка.

»Проща́йте, ма́мо, проща́йте!«

Ми до не́і: »Що́ такé, що́ такé?«

»Оддали́ менé молодімъ панамъ«, ка́же; »зъ неділі́ повезу́ть. И васъ повезу́ть, ті́тко-се́рце; ка́зали намъ на неділю́ зраді́тись.«

У мене́ й се́рце похолóнуло. Звікова́ла хоть не вь ро́скоші, та все такі́ міжъ ро́домъ, у сво́ій хати́; ато́ отдаю́ть до чужі́хъ люде́й, у чужу́ сто́рону, не зна́ю за що́ й про що́. Гірко ми́ні ста́ло; обли́лі менé дрі́бні слёзи. А братова́ дякуе́ Бо́гу, що́ її Ода́рка не сама́ на чужі́ну іде.

Нашъ старшій панічъ та одружився зъ Ляховкою и живъ собі въ місті, а до батька роківъ щось съ чотірі не іздивъ: були въ гнівѣ. Лютовавъ старій за те, що Ляховку взявъ; да вже якъ Богъ давъ імъ дітѣй, старій їхъ простівъ. Почали вони наїжджати у гості й частенько. Ляховка якось обійшла старого, наче якими чарами, що й слухавсь її, и гроши їй дававъ... а скупій такий бувъ — Бóже!

Якъ вона приїхала, пані наша й панночки підговорили її, щобъ випросила собі Одарку, щобъ-то бідну дівчинку завезти геть одъ пана. Ляховка якъ почала просити, якъ почала молити, — вінъ и оддавъ. И отто дано намъ до неділі время зобратись, а самі впередъ повіялись.

V.

Дождались неділі; зійшлася родина насъ випроважати; попрощались. Одарка въ-останне вклонилася матері; а мати схопила її, скропила слезами та тільки промовляє: »Дитино моя! дитино моя єдина!« та такъ-то вже побивалася, нещаслива, що й камяне бь сердце распалось. А дівчина наче замерла, и не плаче. Уклонилася батькові; батько благословивъ

її: »Нехай тебе, моя доню, Мати Бóжа заступить!«

Привелі насъ у двіръ. Возі вже стоять запряжені. Війшла пані съ панночками, наказує вірно служити молодімъ панамъ; війшовъ и вінъ, панъ. »Рушай!« каже возниці. Що тутъ говорити? »Коли пані пожалуютьца«, каже до насъ, »то знатимете въ мене, якъ козамъ роги виправляють! Рушай!«

Їдемо день и другий. Питаю въ Одарки, чи здужає. — »Здорова, тіточко, тільки міні на серці важко, о, важко!« И все вона думає, все сумує: сказано, за ненькою та за батькомъ!

На четвѣртий день вѣхали въ панський двіръ. Всі насъ кругомъ озирають та перемóргуютца; ніхто не заговóрить, а ні привітає. Міські все люде, нещїриі, глумливіі.

Повелі насъ у покої. Віскочила пані. Мабуть, бачили ви не разъ и не два тихъ Ляховокъ? Всі вони прудкі, та веселі, та говірки. И ся така жъ бу́ла. Якъ почала вона говорити, то й за себе все сказала, и за насъ одповітила. Та такъ-то хутко та шпарко! сама ажъ извиваєтца передъ нами. Старенька вже, а на вискахъ кучері, въ перстняхъ у блискучихъ, у стрічкахъ, то ніби й молодод глядїтца. Війшовъ панъ.

Вінъ бувъ гáрний на лиці, стáвний такий, и дýже гордовітій. Ко́лі й гляне на тебе, то все одні́мъ о́комъ, черезъ плечé. Спита́въ, чи нема́ листу одъ ба́тька, и вийшовъ. Вибігла й дитво́ра на насъ дивітись. Па́ні ка́же імъ по-сво́єму: »Да́йте сімъ хлопкамъ рúчокъ поціло́вати.« Во́ні й попростяга́ли рученя́та — цілу́йте!

VI.

Загада́ли ми́ні пря́сти, а Ода́рку посади́ли гаптовáти. Гаптýе бу́ло панночка́мъ сподни́чки, абóщо, та що-вечора́ й несé до па́нії показу́вати. Па́ні ча́сомъ и до́бра, тілько́ налае́, якъ щó тамъ нега́рно, а ча́сомъ, якъ росхóдитця, то, мовъ во́ду зъ лотокі́въ, нічи́мъ не впи́нишь. Тогди́ всімъ лі́хо! Не злюби́ла вона́ насъ; не такъ мене́, якъ Ода́рку. Бу́ло такъ п ість, якъ иржа́ залізо́. Ото́ разъ: »Танцю́й, Ода́рко! танцю́й, та й го́ді!« Звелі́ла її вивести́ посередъ по́кою, — танцю́й! Пі́йшла́ танцю́вати, безща́сна, та ніжки́ їй підитну́лись — упáла; а во́ні регóчутця. »Удае́«, ка́жуть, »удае́!« Оттакé лі́хо!

Дивлю́сь я — та́не, та́не моя́ Ода́рка, якъ воско́ва сві́чечка. Сиді́ть бу́ло цілісі́нький де́нь, и словéчка не про́мовить. Чого́ вже па́ні їй не

робить, якъ не глѹмитця — мовчить; тільки часомъ тихесенько очіці на неї зведé. А паненята, якъ ті пъявочки, вчеплютця: »А ти дурна! а твоїй рідъ увесь дурний! а ну, йди танцювати!« Штовхають її, дряпають, щипають. Вона тільки подивитця, моя голубонька! Пáні, ажъ розгніваецця, та каже: »Се якась камяна дівчина!«

VII.

Давъ Господь вéсну; копаемо ми, то сіемо въ садú, а Одарка й за порігъ не вийшла. »Якá зъ неї тутъ робота бúде!« каже пáні, »нехай лúчче гаптýе.«

Одного дня, одробілись, идемо зъ садú, а пáні й каже: »Пéвно, що Одарка не гаптýе: або спить, або такъ куняе.«

»А пéвно, máмо, що не гаптýе«, вёрвалась старша пáнночка. »Я дóбре се знаю.«

»Тíхо!« каже пáні. »Подівимось, щó вона робить.«

Стáли вони підкрадáтись... увійшли. Одарка лежить, зложила рúки підъ голóвку, блідá-блідá, тільки óчи їй сяють; лежить и дівитця на насъ пильно. Ажъ пáні спинíлась и нічóго не

сказала. Перенесла я її в комору, положила на лавці; вже вона й не піднялась.

Все було просить: »Тітко-сэрце! одчиніть віконець й двєри: нехай я світу Божого побачу, нехай подивлюсь у свою сторону!«

Пані порадились між собою, казали бабу привести. Прийшла старесенька бабуся, аж біла; роспиталась, подивилась, та й похитала головою. »Дитино моя нещаслива!« каже, »нехай ти добра не діждуть, що тебе, як пахучу квітку, стоптали, а твій вік уже недовгий!« Перекрестила дівчинку, заплакала, та й вийшла.

VIII.

Тоді звеліла пані одвезти дівчину в больницю.

»Пустіть мене, пані«, прошусь я в неї, »пригледіть за Одаркою! Я й робитиму вам щиро, що міні загадаєте, и дівчинки догледжу.«

»Оть«, каже, »дурниця! там краще од тебе пригледять.« Не пустила.

В неділю якось вірвалась я, побігла одвідати. Увійшла, дивлюсь: лежить вона, як разь проти вікна, и вікно одчинене.

»Отсе«, каже міні старенька служка, що там за недужими дохожає, »як почала ваша дівчин-

ка просіти та моліти — положіть мене проти вікна, та положіть, то я їй мусила їй догодіти.»

»А що, Одáрочко«, питаю, »якъ?«

Вона подивілась на мене, та їй каже: »Тітко-сэрце! у насъ тепэръ вишні та черэшні цвітуть, а далі їй макъ красоватиметця.... А тáто їй ма́ма?... Нема́ вісто́къ?«

»Ще нема́, лю́бко«, кажу́. »Я тоді заразъ прибіжу́ до тебе. Чи не бажа́ешъ ти чо́го, Ода́рцю?«

»Ні, тіточко, нічо́го не бажа́ю, неха́й тільки одъ вікна́ не жену́ть.«

IX.

Отó такъ у неділю я її одвідала, а въ четвэръ почу́ли ми, що вмéрла. Побігла я туди: вона вже на столі. Свічечка горіть, а нікого нема́. И така́ жъ вона хоро́ша лежала, якъ ангеля́тко Бóже!

Надійшла старéнька служка. »О!« каже, »поплакала я надъ ва́шою дитино́ю, сэрце! Та така́ жъ ті́ха та покíрлива вона́ була! тако́ї лю́бої душі зъ ро́ду-віку ще не ба́чила! Ввійшла я до не́ї вчо́ра, вона́ спина́етця на вікно́. »Ой«, ка-

жү, »дівчинко! що се ти робишь?« — »Пустіть менé«, каже, »пустіть, бабүсю, нехай я туди глянү въ останне.... Тамъ мій бáтько й мáти живүть....« Та такъ жалісно, якъ пташеняточко киліче — пустіть! Я й пустіла. Піддёржала її трóхи; вона все дівитця пільно-пільно въ сїні далекóсті; а слёзи, мовъ перло, сиплютця мині на рүки, тёплі-тёплі.... Сóнце саме заходило.... Загледіла — вишня въ садү цвітé: »Принесіть мині, бабүсю, вишневу квіточку... принесіть, бабүсенько!« Я пійшла, та й принесла. Вона взяла. »О, яка жъ пахүча«, каже, »та свіжа! Спасібі вамъ, сёрце бабүсю!« Лягла п квіточку коло себе положила. »Отъ ужé й сóнечко низéнько«, каже, та й почала тогді згадувати бáтька й мáтірь; все їхъ гукáла, все до їхъ промовляла: »Тáту мій, тáту! на що ви менé покинули? Мáтіночко! возьміть менé!... Ой покинули жъ менé, покинули самү!... Мáмо!... Тáту!... рідні мої та любі!...« Нехáй Госпóдь її прійме, мою голубоньку, на своé надро! Такъ-то вже я попоплакала на стáрости-лїтяхъ!»

Въ пятницю її поховáли. Якъ спускали домовину въ яму, то все надъ нею білі голубї кружляли. Сóнечко грáло, мовъ розсїпалось по зем-

лі золотімъ проміннемъ. Ра́нокъ такий-то ти́хий та ясний прида́вся! ні вітерець не віне, ні хма́рка не збіжі́тця. Душа́ пра́ведна переста́вилась!

•

СОДЪ.

С О Н Ъ.

I.

Було насъ у ба́тька три дочкѣ, — я най-ста́рша. А бувъ нашъ ба́тько такий-то грізний! Въ ряді-годі пу́ститъ на у́лицю погуля́ти зъ дівча́тами. »Нікче́мний той рідъ жіно́чий«, ка́же: »все бѣ імъ гуля́ти! Гуля́ють та цокочу́ть, якъ ті соро́ки.«

»Хибá жъ ти й самъ не гуля́въ зъ-ро́ду, Іва́не?« ска́жуть ма́ти.

»А я зъ-ро́ду дурне́мъ не бувъ, дяковати Го́сподеві!«

Хоть бувъ та́то грізний, а про те́ дуже насъ жа́ловавъ. Було́, якъ поіде въ Ки́ївъ, то й на-везе́ намъ гості́нцівъ хоро́шихъ: ма́тусі очіпокъ шовкомъ гаптований, чи пла́хту черво́ну; ми́ні до́брого наміста, або́ стрічо́къ, або́ по́ясъ черво́ний, найкращий; ма́лімъ се́страмъ тожъ сере́жки, намістечка... Отсе́ було́ хоть якъ ра́но при-

іде, а гостінці роздасть ажъ другого, або трейтєго дня. Ми вже въ вічи ёму заглядаемо, ходимо коло ёго, — ні! Вінъ собі росказуе, якъ тамъ съ перекупкою посварівся, або-що. А якъ ужé повиймає гостінці та почне всіхъ даровати, — зрадіємо такъ, Господи! »Татоньку, голубоньку! Ой, татоньку нашъ любий!«

»Да ну, ну! годі вже, годі! Чого се розворушілись, якъ бжóли? И не вгамовать! Мóже, въ васъ така думка, що я все те покуповавъ? Эгé жъ, розумні гóлови! Се, якъ віпродавъ пшеницю та зосталося щось изъ мірку, то й увязавсь якийсь навижений крámарь: заміняймось та заміняймось! Я й замінявсь, абі одчепітись.«

Оттакъ, було, відумає що-небудь, а вже ніколи не признаєтця, що згадавъ про васъ, купивъ вамъ гостінця, — изъ роду-віку не скаже! Такий-то бувъ покійний, нехай царствує!

Хата була въ насъ хороша, и садóкъ, и горóдъ великий; въ садку́ вишні, й черешні, й яблука, й волóські оріхи, й гру́шки, й калина; двіръ ширóкий, ворóта нові. А въ хаті мило та ліобо глянуть: лавкі й столи ліпові, образі Ки́янські, хóроше малёвані, позапіняні рушникáми вишиваними; и на рушникáхъ квіткі, и кру́гомъ квіткі та зілля пахучі.

II.

Минувъ мій рікъ шіснадцятий, сімнадцятий починаю. Одсвятковали ми Зелёну Неділю. Одної ночі приснівсь мині сонъ: Стою я въ зелёному житі, вішче пояса; навкругі мене колосітця пшениця и макъ червоніе, а противъ мене два місяці вповні. Що одінь ясній, а другий ще яснійший; и пливуть на мене просто. Той же яснійший місяць та все другого попережае, а далі такъ и скотівсь мині на руки, а другий за хмару зайшовъ. Прокінулась я, та й розкажую, який-то мині дивний сонъ снівся.

»Тó жъ бо й дивній!« кажуть мати, а самі всіміхнулись.

»Чогó - то тимъ дурнімъ дівчатамъ не приснітця!« озвався батько. »Бачъ, місяця рукою вхопила, якъ волá за роги! Спінтця, то й снітця.«

»Чому?« кажуть мати. »Сонъ марá, а Богъ віра!«

III.

У неділю одпросілась якось у батька на прогулянне. Війшли ми за селó, на могілу; спі-

ваємо собі, пустуємо; коли хтось: »Гé-ей! гé-ей!« ажъ лунá пйшла поміжъ гóрами. Ми такъ и здригнулись. Дівимось, а се чумаки зъ горі йдуть. Воли все сіві-половіи та круторóгі, а ярма мерéжані. Чумаки стáвні, молодіи.

»Отсé, вражі бурлаки!« кажутъ дівчáта, »якъ налякáли!«

»Слúхайте лишъ«, загомонила Мóтря Чéмерівна (такá прудкá та мотóрна булá дівчíна, кароóка!) »привітаймо ми чумакивъ!« Та й затыгла:

»Ой чумáче, чумáче, хрещáтий барвінку!«

Дівчáта й собі підхопіли; а чумаки йдуть, та тiлько поглядáють, а далi якъ удáрятця на насъ! ми въ-ростичъ. Чумаки за нáми; переняли, та й оступіли, якъ хмáра.

»Пустiть насъ, панi чумáченьки!« прóситця Мóтря, »бúдьте ласкáви!«

»Эгé жъ!« гукнувъ чумáкъ, висóкний, якъ дубъ, стóячи нерухóмо; а рúки простёръ, щобъ переймáти; у зубáхъ люлька; »эгé! не знáешъ, моя дівчíно, звичáивъ чумáцькихъ!« Та й замóвкъ.

А дрúгi взяли жартовáти зъ дівчáтами. Я все за Мóтрю ховаюсь. Коли вiйшовъ чумáкъ, хо-

ро́ший, прехоро́ший, чорня́вий, о́чи якъ у ор-
ля́ти, — вийшовъ противъ мене, узявсь підъ бо-
ки, та й ка́же: »Дівоньки-голу́боньки! яка жъ
отсе́ поміжъ ва́ми дівчи́на, якъ зоря́ ясна́ сяе?
Якъ б́и пла́вала вона́ въ синёму́ мо́рі ри́бкою, я
б́ь її шовко́вимъ не́водомъ по́нявъ; коли́ б́ь літа-
ла пта́шкою, бувъ би зо́лотимъ про́сомъ прина́-
дивъ; а тепе́рь му́шу пита́ти: яко́го се ба́тька
дочка́?»

А дівча́та всі ра́зомъ: »Ива́на Самуся́! Ива́на
Самуся́!»

Тогді́ взявъ вінъ мене́ за ру́ку: »Дівчи́но-ча-
ривни́ченько! чи звели́шъ ми́ні свати́въ до тебе́
сла́ти?»

А ми́ні ажъ у о́чахъ сте́мніло.

IV.

Пізно верну́лись ми до́дому. Чу́маки́ пішли
своєю́ доро́гою.

Не спі́тця ми́ні; въ голо́ві шумі́ть, якъ у
млині́, а се́рце такъ и промовля́є ми́ні лю́бні чу-
мако́ви ре́чи.

Съ то́го ча́су ненáче сві́тъ ми́ні завя́заний.
Одна́ думка́, оди́нь жаль.... Ужé й ма́ти поча́ли
приміча́ти та клопо́татись: »До́ню мо́я, до́ню!

що се тобі сталося? змарніла, моя дитино!« А батько хоть и нічого не говорить, та все пильно на мене поглядáе.

Війду поміж дівчата, так менé и обступлять: »А чого така смутна? А що в тебе на думці? Отсе, якь воді в рот набрала! Може, на тебе хто недобримь окомь глянув? Може, тебе такий вітерь обвіяв? Чого ти така, якь за нелюба засвátана? Скажи намь усю правдоньку, Домасю-сэрце!«

А я все не говорю — боюся, хоть часомь щире слово якь не вилетить зь усть.

»Бачь, цураеся насъ!« було гніваютця дівчата.

»Що жь я вамь маю казати, сестриці? такь чогось нездужаю«, було одмовляюся.

»Ну лишь у хрещика, абó вь короля!« Счеплятця руками и менé вхоплять, та й понесутця, регочучись, ажь земля гуде.

»Э-э, дівчата!« каже Мотря, »Домасі и не вь голові наше гулянне. Знаю я добре, яка туга прийшла їй до сэрця.«

Дівчата такь и присіпались: »Скажи, Мотре, наша сестронько, гáлонько!«

»Полюбіла наша Домаха чумáченька молодого перехожого.«

»Такъ и есть! се того чорнявого, висóкого? Се той, щó чóботи рíпають? О, та й хорóший же вдáвся! та який жартовлívий, говíркíй! золотíи úста!«

Менé нáче жáромъ всéпало. »Сóрому не мáешъ, Мóтре«, кажú їй.

»Отсé! я щíру правду говорю. Мóже, нí? А ну, забожíсь! Бачъ, и úста твоі не розмикáютьця! Слúхай лишéнь, щó я тобі скажú; а ви дáйте мині духъ звестí, — чогó насúнулись усí рáзомъ? Сідáйте жъ бо кружкá, та й слúхайте.«

Ми посíдали, та й слúхаємо; а въ мéне сéрце бъётця, якъ не вíскочить.

»Я довідалась, звíдки ті чумаки рóдомъ.«

Я ажъ крíкнула: »О?... а звíдки вони?«

»Вонí всí зъ Мазовíща.«

»А відкíль сю вíстку мáешъ?«

»Зо дна мóря.« (Ся Мóтря булá справдí такá, щó й зо дна мóря достáне, щó їй трéба). »Той, щó до Домáхи горнúвся, Данíло Дончúкъ, а той, щó минí найлúчче сподóбавсь, Кíрíло Савтíрь.«

»Та який же вíнь, той Кíрíло?« питáе Олéна Яковéнкова; »оттóй бíлявий, весéлий?«

»Похóдивъ! Я й не питáла про твогó бíлявогo. Се вже Госпóдь тобі судíвъ, сестрíце; а дурíть намъ не гóже. Мíй Кíрíло зóлото не чу-

макъ! Такі брови високі, чорні. Все люльку куривъ; хмурій, наче думає на Турка йти; а перухомий, якъ справді зъ золота вікований! Озв'явся тільки разъ; не займавъ дівчатъ нікого, да й на мене щось двійчи поглянувъ, та й то ніби такъ, нехотя, невмісце. Ажъ мині ліхо: всі жартують, всі сміються, а вінъ стоїть, тільки брови піднімає. Такого-то я собі журавля сподобала! Да вже, нічого робить, абі вони съ Криму повернулись!»

»То що?« питаю.

»Будуть насъ св'ятать«, каже, »и вісватають, якъ піти дадуть! А нуте, дівчата, звеличаймо Домаху!« Та й почала:

»Сіяла зіронька, сіяла:
 Съ кимъ ти, Домасю, стояла?
 Съ тобою, Данилко, съ тобою
 Підъ зеленою вербою;
 Съ тобою, чумаче, Данилцємъ,
 Підъ вишиванимъ рукавцємъ.«

»Да скажі жъ, Мотре-серденько, якъ се ти все те знаєшь? Хто тобі казавъ?«

»Посилала я сор'оку білобоку, а вона мині принесла дві вісти підъ правимъ крильцємъ: одну про Данила, а другу про Кирила.«

Та такъ смішками та жартами и одмовилась, а правди не сказала.

V.

Надхóдить óсень. Одробíлись у пóлі; справили обжíнки. По ўлицяхъ почали сватí похóжати; тíлько й чýешъ, якъ дівчáта хвáлятця: »А я за свогó Михáйлика зарúчена!« — »А менé батýко поблагословívъ за Павлуся!«

Смýтно минíта сýмно минí, мовъ я въ чóрну хмáру ввійшла; тíлько й рáдости, якъ стрíнусь изъ Мóтрею, наговорюся. 'Якъ ужé її просíла: »Скажí минí, лóбочко, чи правда томú, що ти говорила, чи то жáрти твоí? Хто тобí казáвъ, що бóдуть свáтати?«

»А хибá я не казáла, когó посилáла? сорóку бíлобóку....« Та й почне реготáтись. »Отъ, сéрце, я тебе порáжу хорóшою рáдою: чогó не трéба — не питай. Помиркúймо лишъ, я́къ-то ми съ тобою въ чужú стóрону оддамóсь, да помíжъ чужí люде! Яká-то нáша дóля вдáстця! Колибъ, Гóсподи, щáсна! Поприжджáемо до своíхъ батýківъ, до матерóкъ у гóсті. Що я приíду пíшно та крáсно, а ти ще крáще, — сíвою паровíцею (бо тамъ усé сíвi воли въ Мазовíщi), у наміткахъ димовíхъ, изъ лóбимъ чоловiкомъ. Нехáй нáши мъ ворогáмъ тóжко!«

Та було якъ почне, якъ почне вигадувати, я їй заслухаюсь.

'Якось порядкую въ своєму садку, біжіть менша сестра: »Домасю! Домасю! сваті йдуть! у-же близенько!«

Охъ міні лішечко! Побігла до хати, у сіняхъ спинілась. Чую — зъ батькомъ переговорюютьця, що *пришли до вашої милости одъ наша Ишата*. Війшовъ батько двѣри одчиняти, я ёму въ ноги, кланяюсь та плачу: »Татоньку рідненький, не топлить своєї дитини!«

»А якій вражий синъ тебе хоче топити!« каже батько. »Годі жъ бо, годі, не плачь!«

»Хибá ми будемо тебе сіловати, доню?« кажуть мати: »чогó плакати?«

Я радесенька, такъ дякую їмъ: »Спасібі, мамо, що ви менé жалуете, що за нелюба не оддаєтé!«

Батько, почаствовавши тихъ сватівъ, подяковали за ласку. »А дитина наша«, каже, »ще молоденька, нехайі ми ще самі її покохаємо, та навчимо на розумъ добрий.«

»Отсеé, доню«, кажуть мати, якъ уже провели старостівъ, »се твій місяць, що за хмару зайшовъ.«

VI.

Якъ збулась сѣго лиха, мині ненáче й весе-
лійше трóшки стáло; дождáю Данíла съ Крí-
му... якъ-то вінъ вёрнетця, якъ-то побáчу ёго!
а здúмаю, що, мóже, якá пригóда ёму въ дорóзі
стáлась, то й сёрце моé похолóне. Війду собі,
сяду де въ садкú, та якъ задúмаюсь, то дúмка
дúмку спережае; робíти щó, нíякої охóти нема.
Такъ и маюсь цілий день.

Одногó рáнку тáкъ-то мині вáжко булó! коли
чúю — клічуть мáти: »Домáсю! идí лишъ до
хáти: Господь хорóшихъ гостей наслáвъ.

»Якихъ, мáмо?« питаю, а самá такъ и тру-
шúсь.

»Одъ пáна Корнія Дончукá: свáтае тебе за
свогó сíна, Данíла.«

Бóже жъ мій мíлий! я й не памятаю, якъ мá-
ти ввели менé въ хáту, якъ поблагословили! По-
давали рушникí (я вíнесла, що найкращий, виш-
нёвий), та й заручíли насъ.

Старіи жъ рáдятця зъ сватáми, а Данíло схи-
лiвся до мене близенько: »Дівчíно моя!« каже,
»чи любишь ти менé такъ, якъ я тебе, дúже?«

Я мовчú... а такъ ужé лúбо мині ёго слúха-

ти! Що-вѣчора було прийде до мене въ садокъ, та й нічъ мині зъ нимъ не змигнѣтця.

А мати кажуть: »Отъ тобі, доню, й той місяць, що тобі на рѹки скотівся!«

VII.

И Мотря заручилась исъ Кириломъ Савтирѣмъ. Одного дня ми й повинчались. Тоді вже призналась: »Посилала я«, каже, »стару Бѹльбиху довідатись, ажъ у Мазовище; то вона про все роспталала; и самого Кирила бачила, и Данила, и ті вѣсти мині приносила.«

По весілі питає мій батько Кирила: »Якъ се ти, Кирило, оженився? Якъ би не своїми очима бачивъ, зъ-рѹду не понявъ би віри, щобъ такий бурлака та одружився.«

»Одружився, пане Йване«, каже Кирило, »якъ бачите. Сподобавъ її, якъ пташку співочу. Нехай у мене въ хаті щѣбече.«

Свѣкоръ мій такий добрий, жалує мене, якъ батько; и свекрѹха жартовлива й ласкавая, щасная моя доля вдалася, дяковати Бѹгу! Тільки на весні згадала я, якъ-то люде плачуть, якъ почавъ мій Данило въ дорѹгу зряжатись. Такий-то жаль мене обнявъ, якъ проводила єго за се-

ло; стала, дивлюсь, — тільки округъ мене безкраї степі зеленіють....

Свекруха сама плаче, а мене розважає: »Такъ-то намъ уже Господь давъ, доню моя мила«, каже, »що хто скаже, той и плаче! Отъ я звиквала въ роскоші, заміжъ пійшла по любові; сині въ мене, якъ соколи... та за те жъ я й поплакала найгіршими слізми. И я виряжала перше свого чоловіка, а теперъ изъ своєю дитиною розлукка; та ще не знаю, чи дожду, чи побачу вже, бо я такі на світі пожила; може, Господь и до Себе прийме. А ти молоденька, діждешъ ёго; чого тобі журитись? Змарніешъ на личку; тільки ёго запечалишъ.«

И Мотря було прибіжить: »А що се ти, Домахо? чого плачешъ? Ажé-жъ и я свого Кирила у Кримъ вівпродила! Та якъ же змарніла, Мати Бóжа! Коли твій чоловікъ розсудливий, вінъ на тебе й не гляне, — така ти стала! А мій, то мене й приголубить, и поцілує, бо я стріну ёго така, якъ макъ півний.« Такъ було мене розважає.

На-сілу я дождала осени. Та вже що-години вибігаю за ворота, чи не йдуть вони? А въ ночі й очей не зведу: отъ снітця міні, що скриплять ворота, або чоловіківъ гóлосъ чутно, такъ я и

схоплюсь, вібіжу, — ні, нема нікого: глухо и ворота зачинені

О-Пётрі якось, противъ неділі, снітця мині сонъ: зійшовъ надъ нашою хатою місяць у-півні, та червоний-червоний; а въ місяці білий півень трепечетця крильмі, та такъ співае, ажъ по селі лунае.

»Се добрий тобі десь сонъ приснівся«, каже свекруха: »ось побачишь, коли нашъ Даніло хутко не вернетця. Якъ дівчині місяць снітця, то женихъ, а якъ молодіці — чоловікъ приїде, або синъ народитця. Треба визирати Даніла. И не оглédимось, якъ притягнуть.«

Вінъ такі справді дрúгого дня ввечері й вернувся, мій голубъ сізий. Отъ ужé ми наговорились! Я й розказую, якій-то мині сонъ снівся: місяць у-півні.

»А мині«, каже вінъ, пригортаючи менé, »тільки снілась зіронька!«

Ш А Н С Ъ К А В О Л Я .

ПА́НСЬКА ВО́ЛЯ.

I

Старій Якіменко оженивъ сїна, та такúто вже невісточку собі взявъ, що й не сказати! Білолиця, гárна й весéла, а прудка́, якъ зайчикъ; и въ хаті й на двóрі вьётця, порядкуе, господаріоуе, и співае, й сміётця, ажъ геть чу́тно її голосо́къ дзвеня́чий. Аби́ на світь благосло́вилось, уже́ вона́ й прокіну́лась, якъ ра́ння пта́шка, и клопо́четця, й бігае. И свéкру догóдить — услúжить, и чоло́віка пожа́луе, и діло не сто́ить — зрóблене все. Живу́ть щасли́во, любéнько; старій, на їхъ гля́дючи, тільки Бо́га мило́сёрдного дя́куе.

Одно́ й жури́ло їхъ, що діто́къ Госпо́дь не дае́. Вона́ бу́ло якъ де попаде́ чужу́ дити́нку, то вже й цілу́е, й милу́е, а сама́ зітхне́ тяжко.

Ажъ ось посла́въ імъ Госпо́дь, уроді́лась дівчинка. Та́къ-то вже коха́е та песті́ть Горпи́на

свою первічку, и зъ рукъ не спускае; абі прокинулася, абі поворухнулася — уже вона й коло коліски, и крестить, и цілує, и колише, и співає надъ нею. На панщину поженуть, — дитинку за собою несé, та вже й моститця тамъ зъ нею, сама рóбить, а óко бiжить до дитинки.

Отó було молодіці й жартують: »А щó«, кажутъ, »вáша дочкá, Горпiно?«

Вона й почне: »Та вже всмихаєтця, сестриці голубоньки, и рученята до мене простягае; вже знае мене; нi до кого не йде, тiлько до мене. Свéкоръ бубликомъ манивъ — не хоче! И въ долонечки вже плéще! Вийду я съ хати та зза дверей и дивлюсь, а воно й вóдить оченятами — шукае мене!«

»Розумна, розумна зрослá«, кажутъ. »Готуй лишень посагъ та рушникi; хутко й свататимуть!«

А дiвчинка, справдi, якъ та квіточка роспукуєтця; такé славне дитяточко, весéле й здорове, на пречудо!

II.

Тимъ врéмемъ помéрь нашъ панъ; почавъ молодий господарювати. И старий бувъ недóбрый,

а сей такий лихий, що нехай Господь боронить! Такъ людéй женé, гiршъ якъ тiхъ волiвъ. Отсе три днi панськi одбúдемъ, а четвéртий за подúшне, п'ятниця й субóта якiсь толóчнi повидúмували. А якá толóка? Не то страви, та й хлiба не дають. День при днi, день при днi рóбимо. Пёрше все сподiвáлись: молодiй панъ бúде дóбрый, та й дождáли собi дóброго! Вiнъ бувъ не дúже багáтий, а жити цiшно, у роскóшi великiй хотiвъ, по-панськи! Що ёму до тóго, що люде булó на нiвi падають? вiнъ собi то кóней заведé, такiхъ, що якъ змiй, то колясу кúпить новéньку, то у мiсто поiде — тамъ стрáтитця. А намъ ищé булó кáжуть сусiднi панкi (вони заходять чáсто съ чужими людми вь розмóву, а своé, то б'ють такъ, якъ и великi панi, — абi рука досяглá); то й кáжуть булó: »Десь у васъ тецéреньки панъ дóбрый дúже! Такъ говорiть, що ажъ лихо! Що мужикiвъ трéба й наúкамъ учiти, и жáловати, и не вiдь-що! Десь ёго мúдро дúже нáвчено!«

А се справдi, пёрше говорiвъ, що й хáти нóви поставлю у три вiкóнца, а потiмъ, то й старi розвалились! Мóже, ёго на дóбре й úчено, та, мабуть, панську истóту не перерóбишь!

Все селó, якъ за стiну засúнулось, такi смутнi усi, що сúмно й глiнуть! Тiлько Горпина трó-

хи веселенька, тішитця малою донечкою, та й про громадське лихо забуває. Та не минула й її лиха година! Занедужала дитинка, кричить, плаче. Горпина й сама плаче над нею та нічого не врядить. Бігавъ старій свекоръ до лікарки — нема дома, та навіть и зъ молодіць нема нікого: всі на панщині. Далі й за Горпиною прийшли: »Чому не йдешь?«

»Въ мене дитина нездужає«, каже вона плачучи.

»Панові треба роботи, а про твою дитину байдуже.«

Мусила йти. Узяла дитину, обгорнула, та й пішла. А воно біднесеньке кричить та кричить. Дойшли, панъ стрічає самъ, такий гнівний, крий Мати Божя! Почавъ її словами картати, а дитиночка на рукахъ такъ и пручаетця — кричить. Панъ щє гіршъ розгнівався: »Геть ту дитину!« гукнувъ, »геть! треба міні робити, а не зъ дитиною панькатись.«

Звелівъ десятнику додому однести.

»Ой паночку, голубчику!« благаетъ ёго Горпина плачуща, »нехай же я хоть однесу сама! Паночку мій! будьте милостіві! се моя дитинка єдина!«

»Несі, несі«, каже десятнику; »а ти роби діло, коли не хочеш кари здобути.«

Понесли дитинку полемъ. Ище довго Горпина чула дитячий плачъ, жалкий та болезний; далі все тихшъ, а тамъ и зовсімъ затіхло.

III.

Якъ ужé вона тамъ робила сей день, — увечері прибiгла додому, ажъ духъ їй захватило: »Дитинко моя! донечко! Чи ви жъ доглядали її, батеньку? Скажіть же бо, що ї якъ?«

»Та годі побиватись, дочко«, каже старій свекоръ: »дяковати Господеві, втихла тріхи.«

Та не на-довго: въ ночі прокінулось пзновъ, та ще гіршъ страждає, ажъ горить. Радилась Горпина зъ бабами, — нічого не вiрадили, нічого не помоглося. А тутъ день ужé нахопляєтця, треба на панщину йти. Згадала Горпина, що чула колись, якъ дитина не спить, то настояти макові голівки на молоці, та ї дати вишити. Такъ вона ї зробила. »Нехай хочь вонó одпочіне — не мучитця«, думає. Якъ дала їй, дитина заразъ и втихла, засипати почала, та такъ крішко заснула, и не здригнулася якъ крикнувъ десятникъ на весь гóлосъ: »На панщину!«

Положила Горпина дочку въ колісці, пере-
крестила, та й пійшла плачучи.

Якъ тамъ її лаяли, якъ на неї сварілись —
и не слухає, абі їй до вѣчора дождати! Пере-
мучилась день. Отъ сонечко вже за сіню гору
запало, отъ ужé їй вѣчіръ. Біжіть вона додому,
біжіть.... Убігла въ хату: тихо їй тѣмно. Вона
до коліски, за дитину, — дитина холодна лежить
не ворухнѣтця, не дїше.

IV.

»Тату!« крикнула.

»А чого, дочко, менé лякаешъ? Я бувъ за-
дрімавъ. Малá спить и досі.«

Горпина й слóва не промовить, обхопила доч-
ку рука́ми та наче й замерла. Старій изно́въ за-
дрімавъ. »Світла! світла дайте!« скрікнула,
»тату! світла!«

Старій вікресавъ огню. »Що́ се зъ нею по-
діялося?« думає, та якъ засвітивъ, глянувъ, такъ
и прикипівъ на місці. Стоїть середъ хати Гор-
пина, ажъ почорніла и страшно дивитця, а на ру-
ка́хъ у неї мѣртва дитина.

»Дочко«, промовивъ старій, »дочко!«

»Ащó«, одмовляє, »бачъ, якъ помогло́ся! За-

тіхла мо́я диті́на — не кричіть!» А да́лі якъ запла́че, якъ зату́жить, — де ті й слёзи беру́тця! такъ и лю́тця струме́немъ.

Почу́ли лю́де, прибі́гли, гово́рять, вмовляю́ть. Вона́ мовъ и не чу́е, и не одирву́ть одъ диті́нки. Чолові́къ хо́дить самъ, якъ не при собі; свёкоръ ажъ занеду́жавъ.

Ста́ли по́хоронъ ла́дити. Отъ уже́ й домові́нку принесли́ нове́ньку, всіпали кві́тками паху́чими, то зі́ллемъ. »Горщи́но«, ка́жуть, »дай диті́ну.«

Не да́ла. Сама́ обмі́ла її й положи́ла. Часъ уже́ й нести́, а вона́ стоїть — дівитця. Лю́де до її гово́рять — не чу́е, не слуха́е.

Одвели́ я́кось, узялі́ й понесли́. Гля́нула вона́ тогді́ вь-пе́рше округі́, перекрести́лась и собі́ пі́йшла. Куди́ лю́де ні ступля́ть, и вона́ слі́дкомъ за ні́ми, за то́ю домові́нкою; иде́, словéчка не промови́ть. И вь це́ркві досто́яла мовъ спокі́йна, та якъ ста́ли хова́ти, Бо́же мій ми́лий! такъ и кі́нулась за дитя́мъ у я́му. Ле́дві вхопи́ли її та принесли́ додо́му, мовъ неживу́.

Хоровáла вона́ тяжко́ ти́жнівъ изо́ три. 'Я́кось Госпо́дь поми́ловавъ, верну́въ здо́ровье, та ро́зумъ не верну́всь! Така́ вона́ ста́ла, яка́сь не при умі́. Цілісі́нький день хо́дить мо́вчки та горо́дній макъ

и збірає, а снитати, на що? »А се«, каже, »для моєї дитинки.«

Въ зімку, то все плаче: »Нема маківокъ: чимъ мині донечку рятовати!«

Аби почала перша маківочка брижити, вже й угледить, и заразь вирве й любує ёю, не натішитця. То ще діло робить, пораетця, а тільки зацвітуть макі въ городахъ, вона й хату покине и не вийде съ тихъ маківъ. Идешъ понадъ городами, то й бачишъ: сидить міжъ повними маківками въ білій сорочці, гárно убрана, у намісті й сама ще молоденька, тільки якъ крейда біла, сидить та перекидаєтця маківочками, и всміхаєтця, якъ дитина... А макі процвітають, и білимъ, и сивимъ, и червонимъ квітомъ повно.

ВІРУЩЬ.

В І К У П Ъ.

І.

Роскаж́у вамъ про 'Якова Харч́енка, яко́го вінъ см́утку набравъ у Хмелі́нцяхъ, зали́цяючись до Кохані́вни.

Прихо́димо ми зъ нимъ, у неді́лю, підъ те село. Со́нечко вже низе́нько. Мій па́робокъ, дивлю́сь, ніби поча́въ пристава́ти. Приміча́ю мовчки... приде́ржавъ, зна́ете, собі хо́ду, — приміча́ю: зробі́вся мій па́робокъ зовсі́мъ дру́гий чоловікъ. Всю до́рогу бувъ та́кий гові́ркий та весе́лий, бубо́нівъ, якъ мі́ський дзві́нь, а тутъ ніби води́ въ ротъ набравъ, и б́рови здві́нувъ, и го́лову пові́сивъ.

»Що́ се«, каж́у, »па́не 'Якове, наду́всь, мовъ кулі́къ на віте́рь?«

»Яко́го тамъ кулі́ка ви ві́думали, дя́дку!« пробурча́въ.

»Мо́же, прито́мівся, хло́пче?«

»Ні«, одрізавъ, та й зновъ идé мовчки.

»Да щó жъ се«, кажú, »пáne 'Якове? пёрше гнавъ, не вроку тобі, якъ вітрівъ бáтько, а теперъ чо́го се почáвъ пристава́ти?«

Тутъ якъ разъ зійшли ми на горбо́къ, такъ невели́чкий; да зъ ёго глянуть на Хмелі́нці — село́ якъ на долони́.

»Одди́шемо«, кажú.

Сіли. Ді́витця мій 'Яковъ на село́, ажъ ёму́ о́чи розбіга́ютця; дивлю́сь и я. Все знако́мі міста́ и ха́ти, и садкі́. Сла́вне село́, якъ-би́ ви ба́чили! Це́рква стоіть висо́ка. Старий со́тникъ якийсь її будова́въ. Цві́нтаръ зарісъ черешни́комъ да зі́ллемъ тро́хи не въ по́ясъ; хаточкі́ поховáлись у вишне́ві садкі́. Лю́бо, щó й каза́ти!

Сидимó, дівимось. Гомоні́ли лю́де на селі́, а да́лі оді́нъ по одному́ й розійшли́сь. Цокота́ли ще дві́ молоді́ці; росхо́дились и зновъ схóдились, та все маха́ли рука́ми, на́че горо́хъ молоти́ли. Якъ-би́ не вийшовъ съ ха́ти чолові́къ, то не розійшли́сь би́ й до світу. На селі́ сті́хло; хиба́ де сту́кне віко́нце, да проско́чить по-підъ ворі́тьми хисткий па́робокъ.

»Го́ді вже, ході́мъ!« заговорі́в мій 'Яковъ, ніби ёго́ підкі́нуло: »вже пізно.« А самъ ажъ побі́лівъ.

»Отсѣ мині ліхо!« кажú я.

»Якѣ вамъ ліхо, дядьку?«

»Да щó на тебе найшло, 'Якове? Війшовъ и здоровий, и весѣлий, и співавъ, и розмовлявъ, а тутъ разомъ ненáче тебе кипячѣмъ обпáрено. Грошей не погубívъ?«

Вінъ за шапку: »Гроши есть«, каже.

»И гроши несéшь, и дівчіна дождáе, а ти якъ у ярмо йдешъ!«

А ні пáри зъ усть.

»Переночúемо вже«, кажú, »разомъ зо мною у старóго Кóхана.«

»Якъ їхъ лáска«, каже.

Закипívъ же й я тогді. »Да ти«, кажú, »'Якове, говори до лáду! Щó ти уривáешъ по словéчку, якъ попívна на бенкѣті? Якъ ти мині зáразъ не вiсповiдаєся, — я тобі не Явтúхъ Товсто-дúбъ! и въ старості не кличъ: не пiйдú!«

Отъ вінъ тогді й почáвъ. »Що жъ мині«, каже, »дядечку, по тихъ грошахъ? Чи вiкуплять вони менé?«

»Чогó жъ се, братіку, завívъ такої жалiбнóї? Чомú не вiкуплять? Абi гроши, то вiкупися.«

»А якъ пáні не схóче?«

»А вона чомú не схóче, твоя пáні? нехáй ii бáтьку все дóбре! Чи ти де бáчивъ такихъ па-

нівъ, щобъ їмъ грóши були не мїлі? Минї« , ка-
жý, »не траплялись, — не знаю такихъ.»

»Э-э, дядечку! вона, ма́буть, чи не ковше́мъ
їхъ міряє!»

»Дармо« , кажý, »що ковше́мъ міряє: вони,
сїі панї, на грóши такі лási, якъ Цїганъ на
са́ло, бра́тіку! Їмъ до віку, до сýду бóде ма́ло!
Не журїсь! я самъ съ тобо́ю пїйдú до па́нї...
И не такихъ ба́чили. Ти поклонїсь старо́му....«

»Вінъ уже каза́въ минї: »За па́нського дочкі
»не одда́мъ. Лúчче неха́й иде́ въ черніці.« А
якъ Ко́ханъ сказа́въ, такъ и бóде: се й малé
хлопья́ знаé.»

»Пу, побáчимо, якъ бóде« , кажý: »не дале́ко
вже. И ха́та єго́ онъ біліе!«

II.

Идемо́ úлицею; щé зъ друго́го кінця побáчи-
ли—въ ха́ті світитця. Підїйшли; я посту́кавъ. У
дворі гáвкнуло цуценя́; хтось одсу́нувъ вікóн-
це; да, ма́буть, нічо́го не побáчивъ, бо такі на-
хма́рилось и зовсе́мъ те́мно бу́ло. Бря́знула за-
щїпка и ви́бігла Коханівна Ма́рта.

Що́-то за дівчи́на підъ той часъ ста́ла, Бо́же
мїй, світе мїй! Да та́ка жъ молодéсенька, а кра́-

сна, якъ ма́ківочка! Заквітчана, въ черво́ному намісті, сорóчка виші́вана, въ череви́чкахъ, — ну, дівчи́на!... якъ зірочка!

Вібігла съ каганце́мъ, побáчила менé й 'Якова. »Ай, дядьку!« ка́же, »щó се ви!«

А се, ба́чте, не я, а 'Яковъ... лédві каганця́ зъ рукъ не в'і́бивъ.

»Ма́рто, я́сочко моя!« шéпче.

Ажъ ось и старій Кóханъ віглянувъ; а за нимъ стоіть Кохані́ха. Поздорóвкались, приві́тались.

»Э, дóчко«, ка́же старій, »лю́бихъ гостéй до хáти про́сять, а ти тутъ в'є́сся. Иди́, моя ла́стівко!« И пропу́стивъ її въ двéри.

Увійшли й ми, поклоні́лись, та й посі́дали. Старій вечéряти про́сить. Ма́ти й дочка́ коло столá то коло пéчи звивáютьця, а ми погляда́емо одно́ на одно́го та хóчемъ розмо́ву почáти.

Кóханъ.... Ви, правда, зъ-ро́ду ёго не ба́чили. Сёго́ чоловіка всі поважа́ли зъ-мо́лоду. Якъ паробковáвъ, поведé чóрними бровáми — дівчáта со́хнуть и дуріють; а тепéрь, якъ пристáрився, моргне́ сівимъ ўсомъ — грома́да й приміча́е... Пёрвий чоловікъ у селі́ Кóханъ. Якъ-би́ ви на ёго гля́нули! щó ті пані́ ва́ши міські? ошпа́рені горобці! Сей, якъ вийде, кажú вамъ, — ви-

сóкий, сівий та усáтий, у чóрній світі, а поя́сь черво́ний, ша́пка сiва, ві́ступка коза́цька насто́яща, ще да́вніх козакі́в. Хоть тамъ и ворогúешъ зъ нимъ, а ша́пку не́ хотя зні́мешъ. Чи ма́ло по се-лу́ старі́хъ люде́й хóдить? ну, і́ншому поклóнис-ся, а і́ншого, бува́е, що й не вгледі́шъ; а сё́го, якъ гетьма́на, за́разъ ўзри́шъ. И ві́нь підні́ме ша́пку, хоть бí малі́й диті́ні, підні́ме — и да́лі йде. Оже́нивсь ві́нь изъ Окса́ною, — Яковéнка старо́го дочка́, тожъ коза́цького хоро́шого ро́ду. Така́ повнові́да молоді́ця, чепурна́, чернобро́ва, насто́яща коза́чка!

Посі́дили ми такъ, ище́ погля́нули оді́нь на одно́го.

»Та́къ-то воно́, бра́те«, ка́же Ко́хань.

»Та́къ-то, бра́те«, кажу́ й я ё́му.

Ко́хані́ха вече́рю постано́вила, поча́лі часто-ва́ти горі́лкою. »Ище́ ча́рочку, свáте!« прóсять. »Доро́га да́льня«, ка́же Ко́хані́ха, »и холо́дний ві́теръ ві́е; ма́бутъ, притомі́лись«.

»Э, пані́мáтко«, кажу́, »до лю́бої небо́ги не-ма́ да́леко́ї доро́ги«, та й ві́шивъ дру́гу.

Да́лі старі́й до па́робка: якъ? що? чи все га-ра́здъ? яки́й заробі́токъ?

'Яковъ, ба́чте, въ Ки́єві на заробі́ткахъ бувъ. У насъ пуска́ють; тре́ба тілько́ пода́чу дава́ти,

якú тамъ полóжуть. 'Яковъ того́ ро́ку такі́ до́бре заробівъ. Налягáвъ я́ко мо́га, бо знавъ, за́ що, то й діло кипіло.

»Хваліти Бо́га«, ка́же 'Яковъ. Вінявъ изъ ша́пки гро́ши, та й положівъ старо́му передъ о́чи. Самъ уста́въ, поклонівсь, та й дівитця.

Старій тілько сівимъ ўсомъ моргну́въ. »Гро́ши«, ка́же.

'Яковъ зновъ поклонівсь. »Всю надію клавъ на ва́шу ла́ску та мі́лость, ба́тьку!«

Ма́рта, дивлю́сь, припині́лась, наста́вила голо́воньку, мовъ та перепілочка, и слúхає—не діше. И ма́ти, ба́чу, на насъ ка́римъ о́комъ закида́є.

»Зъ Бо́гомъ«, кажú, »за́втра руша́ймо до па́нії, а по́тімъ и до ва́шої мі́лости за рушника́ми.«

»Зъ Бо́гомъ«, ка́же старій; »попита́йте до́лі. Одку́пися, 'Якове, зя́темъ бу́дешъ; а ні — во́ля Бо́жа! За па́нського дочкі́ не одда́мъ. Каза́въ пе́рше, съ тимъ и умру́. Вона́ въ ме́не сла́вного коза́цького ро́ду! Чи такі́ жь ми́ні, да ще зъ сівою голово́ю, че́сний хоро́ший рідъ зневажа́ти! коза́цький рідъ перево́дить, якъ пога́ну Жи́дівську віру! Нема́ въ сві́ті надъ козаківъ!« А самъ ажъ сте́лю підпира́є; віпроставсь и о́чи сві́тять, и го́лосъ дзві́нить; ажъ помоло́дшавъ, на́че на Ту́рка йде́!

»А не́ма, не́ма надъ козаки́въ! не́ма,—що́ й ка́зати!« сті́ха прика́зуе жінка, хита́ючи голово́ю.

Мій па́робокъ побілі́въ, якъ ху́стка; и дівчи́на сама́ не своя́. Стои́ть, якъ нежива́, и я́снихъ оче́нять не зведе́.

»Чимъ же ви́нь не коза́къ!« кажу́ я старі́мъ.
»Да подиви́тця, лю́де до́бри, чи ви́нь же не коза́къ? Нехай́ хоть сама́ Ма́рта ска́же!«

Ма́рта нічо́го не сказа́ла, закри́лась виші́ванимъ рукавце́мъ, та й съ ха́ти ви́йшла.

»Такъ я́къ же се бу́де, па́не б́ра́те?« пита́ю.

»А такъ бу́де, якъ я сказа́въ. Иди́ть до па́нії, пита́йте до́лі.«

»А якъ, вра́же зі́ле, бага́цько схоче́?«

»Аби́ схоти́ла, за гро́ши не сті́йте: я гро́шей дамъ.«

»Пу, спасі́бі, б́ра́те!« кажу́ я. »Щі́рий ти коза́къ, якъ я ба́чу!« Та й торкни́въ свого́ молодого́: приміча́й ні́би.

Веселі́ше, зна́ете, ста́ло. Ві́пили ще́ по ча́рці, та й поча́лі ра́дитись, якъ присту́пити до ті́ї па́нії, якъ зговорі́ти, що́ до чо́го приложи́ти. Кохані́ха за дочко́ю ви́йшла. Пе́вно де́сь присі́ли въ садку́, та й жури́лись уку́нці. Ми того́ ве́чора вже і́хъ и не ба́чили.

III.

Одвівъ насъ старій у комору на добра-нічъ, та й полягали ми спати. Чую я — не спитця щось мойму паробкові: то сіно перевертає, то здихає, далі й вийшовъ.

»Чи не пійти бь и мині за нимъ? Може, знадоблюсь для сторожи.« Лежy собі, та й дyмаю, а сонъ менє такъ и клонить: сіно пахуче, свіже. Чую — рипъ! »Ну, й добре, що не пішовъ: се Яковъ« ... Вінъ! постоявъ трóхи и зновъ шмигнувъ. »Э, ні, постій!« тутъ и я за нимъ. Бачу: підбираєтця підъ хатне вікóнце, да ба! Вінъ и льнувъ до ёго, и бівся голубомъ, и стýкавъ тихесенько, ніби травіцею, — вікóнце не одчинилось. Чи спала молодá козáчка, чи бáтько не спавъ, хто ёго знає! А ми пішли, якъ прийшли, ні съ чимъ.

»Не журісь«, кажy, щобъ ёго розвáжити: »колись и передъ нашими ворітьми сóнечко зійде!« Вінъ тільки рукою махнувъ, та й зарівсь у сіно. »'Якове! о. 'Якове!« клічу.

Мовчїть, ненáче не чyє, снить.

Тогдї я й собі на бїкъ, та й справдї заснувъ. Повставали ранєнько, до сóнця. Старій ви-

провожа́въ насъ за село́ (бо Хмелі́нці село́ коза́цьке, а до па́нського бу́де ще съ півверсті́); знявъ ша́пку: »Бо́же помо́жі!« та й попроща́лись. Иде́мо собі, коли́, де ні візьметця, Ма́рта зъ коро́мисломъ, и хо́че щось каза́ти, и соро́митця, а сама́ якъ ви́шенька.

»Що́ се, Ма́ртусю«, кажу́, »чи не насъ ви́йшла провожа́ти?«

Я вже му́сивъ розмо́ву поча́ти, бо мій па́робокъ тілько очі́ма світи́ть та по-за мно́ю посува́етця зна́й до дівчи́ни.

»Я була́«, ка́же, »въ Га́лі; додо́му йду. Бо́же вамъ помо́жі, дя́дку!« Та й стри́гну́ла помі́жъ ве́рби.

IV.

Увійшли́ въ па́нський дві́рь; со́нечко вже підби́лось височéнько; пита́ємось — сплять. Посі́дали коло малéваного рундука́, дівимось. Садъ якъ разъ передъ очі́ма. И туди́ сте́жки, и сюди́ сте́жки, все жо́втимъ піско́мъ повисі́пувані, и квіто́къ цвіте́ безъ ліку, все кру́жками, кру́жками; и лавочкі́ зелéні, чистéнько такъ, поря́дошненько.

»Сла́вний садо́къ, 'Якове!«

»Сла́вний« , ка́же, »дядьку!«

Довге́нько такі ми сиділи та журілись, по́ки дожда́лись. »Па́ні вста́ла« , ка́жуть. Ќликну́ли насъ до поко́ївъ. Увійшли. Ажъ у оча́хъ намъ замигтіло : и зеленіе, и червоніе, и біліе, и синіе... чо́го тамъ нема́! Мо́же, доводилось зазира́уть у Жи́дівську крамни́цю? всє́го бага́цько; зъ ра́зу й не розберешъ, що́ до́бре, а що́, вибача́йте, годі́тця въ смі́тте ви́кинути, абі́ люде́й дури́ти, *абі́, ба́бо, ря́бо!* Такъ и тутъ : по кутка́хъ блищи́ть, по стінахъ сја́е. Повибі́гали якісь панночки́, кúци та бистрії́, якъ со́роки; поверті́лись, поверті́лись передъ очі́ма, та й кру́ть за двєри! Обі́днєї вже до́бі сама́ па́ні вкоти́ла, якъ на колє́сахъ; пúхла така́, ніби на дрі́жчахъ зійшла́; у перстня́хъ, у отла́сахъ. Прийшла́ прóсто до зє́ркала, поверну́лась дві́йчи, такъ и зашумі́ло по по́коєві, якъ сухе́ лісте́; плю́хнула въ крі́сло, ажъ її підкі́нуло; то́гді зиркъ на насъ! »Чо́го вамъ трє́ба?« пита́е.

»До ва́шої мило́сти« , кажу́ : »такъ и такъ!« да низє́нько кла́няюсь.

Вона́ й ста́ла то́гді ніби пильні́йшъ на насъ диві́тись, да й ка́же, що тепє́рь усє́ до́рогше ста́ло, що въ то́го-то да ще въ друго́го па́на паробкі́ одкупля́лись, то по півті́сячи за се́бе положи́ли.

»А въ яко́го жъ се па́на, доброді́йко?« пита́ю,
та зно́вь низе́нько кла́няюсь.

»Тобі́ на́ що, въ яко́го па́на?« а самі́й мовъ у
у́сі закруті́ло, »на́ що тобі́?«

»Да що́?« кажú; »у то́го па́на — неха́й ё́му
Бо́гъ дае́ здоро́вье — такі́ лю́де бага́ті!«

»А ти дúмаешъ за скі́лько одку́пíтись?«

»Та ми бъ́ то дúмали, вельмо́жна па́ні, якъ
по на́шимъ гро́шамъ... Да що́! ма́буть, Бо́гъ не
суді́въ.«

»За скі́лько жъ ти дúмавъ?«

»Да що́ вже дарёмно ва́шу мі́лость турбовáти!
Бува́йте здоро́ві, доброді́йко!« А самъ до дверей.

’Яковъ менé хіпъ за рука́въ: »Дя́дку!«

Я ё́му моргну́въ — не міша́йсь!

»Слу́хай бо ти« , кричі́ть па́ні: »пості́й!« За-
верну́ла; зно́вь пита́е: »За скі́лько хо́чешъ од-
ку́пíтись?«

А я такі́ не кажú. »Що́« , мовля́въ, »ва́шу
мі́лость клопотáти намъ!«

Да́лі ба́чу, що вона́ вже червоніе, якъ жаръ
найчервоні́йший, — кажú: »Я, милості́ва па́ні,
дúмавъ за дві́сті карбо́ванці́въ.«

Вона́ міні́: »Да ти, ма́буть, зъ ро́ду дурні́й!
да ти се́, да ти те́!« А я все кла́няюсь мовчки,
ніби вона́ й до ла́ду гово́рить.

Віговориласть, устала: »Колі хочешь одкупитись — одкупляйсь скорійше за триста; бо посли й за тисячу не одкуписся.«

’Яковъ мій зрадівъ та, якъ дурень съ пэчи, въ нóги ий гепъ! Дякуе, бачъ, що *ёго жъ саломъ та по ёго шкúри!*

»Ну, а грóши жъ принесли?« Самá якъ у óчи не вкóчить.

»Ні«, кажú, »милостíва пáні, маемо при собі трóхи, да не всі.«

»Мини зáразъ грóши трéба!« крiкнула, »зáразъ такі! Я«, каже, »поiду въ гóродъ сёгóдні, и ви щобъ тамъ булі, та все й скiнчú. Идiть, заберiть грóши.«

Самá якъ схóпить дзвiнóкъ! по всiхъ покóяхъ — дзiнь-дзiнь! Повбiгáли дiвчáта й хлóпци. »Калiску!« каже, »та не барiтця!« А самá товчéтця, якъ *Мáрко по пéклу*, то папiрчикъ изза зёркала вiтягне, то одмикáе, то зачиняе; за пéю й двi дiвчинки мéчутця, якъ тii жеребáтка, що жахáютця.

V.

Пóки въ пáнському дворi лáгодились та вбiрались, ми хутéнько перебiгли до Хмелинцiвъ, на-

робили тамъ крику, сміху, радости та веселости, и зновъ вернулись до панського двору. Пані казала намъ дати возочка; сама сіла въ високу каліаску, да й поїхали зъ Богомъ.

Городокъ нашъ — такъ собі городокъ, нічого. Мій батько казавъ, що колись по ёму проходили полковники та сотники, — такъ куди ні глянь, славне військо, якъ той макъ червоний; а теперъ засіли Жиди, якъ сарана. И пані живуть. У базаръ, то й чоловіка попадешъ, бо въ базаръ людей найбільше.

Заїхала наша пані до старого Мошки Жіда. Покі високі й хорощі, тільки такъ перцемъ и несé!

Заразъ послали по якогось писаря Захаревича, а намъ казали коло дверей подождати, поки вінъ прийде. Прийшовъ вінъ хутко. Поганенький на личку, рябий якъ решето; штани сині, широкі, якась кюца світочка и на шиі зелена хустка; підъ правіцею шапка. Увійшовъ, зігнувсь, изнітивсь наче й не ступає, а чоботи здорові и добре змазані.

Пані ёго до себе заразъ поклікала. Вона въ насъ, якъ говорить зъ якимъ чоловікомъ, сидить собі просто, якъ добрий качанъ у городі, и все роздивляється, які въ тебе брови, які усни, яка

одѣжа на тобі. Хибá бѣ який генерáль, щобѣ вона голівку схитну́ла на́ бѣкъ, абѣ глянула въ вѣчи любѣнько.

Пождáли ми ще трѣхи, пѣки пáні рáдилась изѣ тимѣ Захарѣвичемѣ. Вѣйшовѣ вінѣ одѣ неї, моргну́вѣ на насѣ, та й кáже. »За мною йдѣть!« И пáні зѣ дверѣй кáже: »Идѣть за нимѣ.« Ми й пѣйшли́.

А весѣлий чоловѣкъ бувѣ той пѣсарѣ Захарѣвичѣ! Лѣдві ми вѣйшли, вінѣ почáвѣ смѣятись и говорѣти, мáло не танцюѣе. Дáли огрѣвѣ менѣ зо всѣй рукѣ по плѣчахѣ, та й кáже: »А щѣ, схотѣлось на волю? И дѣобре!«

»Тáкъ-то дѣобре«, кажú, »щѣ крáще намѣ и не трѣба до яко́го чáсу!«

»То тѣлько бѣдá«, кáже, »щѣ дѣло-то вáше дúже труднѣньке. Не знáю, я́къ-то оно́ й бúде.«

»А щѣ жѣ тамѣ такѣ?« питáю; а 'Яковѣ такѣ и побѣлівѣ.

»А тѣ, щѣ трѣба вáмѣ тепѣрѣ *осѣбнѣ примѣти* писáти; се трúдно! Я бѣ то й написáвѣ їхѣ, та щѣ скáже панѣ Бѣркачѣ? трѣба ѣмú читáти їхѣ.«

»А якѣ дѣобре напишете, поздорѣвѣ Бѣже васѣ, пáне, то пѣвно нѣчого не скáже; хибá подякуѣе.«

»Хибá ѣмú подáрочокѣ дастѣ, а? А я однесú. Се мѣжна. Га?«

‘Яковъ з’разуъ и в’ірвався: »Якóгожъ подарочка треба? навч’ить, п’ане!«

»Мóжна й гр’шм’и, хоть и сто р’убл’ивъ, то в’ізьме: в’инъ дóбрый чолов’икъ!« ка́же писарь, а самъ регóче.

»Н’і, п’ане, ви намъ каж’ить, якъ тр’еба.« Се вже я ём’у. »З’а що грóши дав’ать? Абó ми п’ан’ю свою спит’аемо.«

»Се не кóнче тр’еба. *Вóльному вóля, а спас’енному рай.* Мóжна й безъ грóшей.« Се вже безъ см’иху ка́же.

С’ивъ кóнecь стол’а, а ст’іль у ёго крив’ий; да и вся х’атка на бóці; по кутк’ахъ дирк’и см’иттемъ зав’ален’и. Напис’авъ щось, да й ка́же: »Я не змож’у тутъ н’ичóго; такъ и п’ан’і скаж’ить. Н’ичого пис’ати.«

»Якъ н’ичого? А друг’имъ щось п’ишете, п’ане!«

»П’ишуть осóбн’и прим’ити, муг’ир’ю!« ка́же той Захар’евичъ, нал’аявши насъ; »а в’ь ёго як’і прим’ити? зовс’имъ такъ, якъ и вс’і.«

»Такъ се, сл’ава Бóгу, що й ми на люд’ей похóдимъ!« я так’и озив’аюсь.

Такъ н’і да н’і! нем’а осóбн’ихъ прим’итъ, н’ичого пис’ати!

Мордов’ались-мордов’ались,— так’и м’усили д’ати два р’убл’і с’ь копою! Тогд’и прим’ити знайшóвъ и

хутенько їх начеркавъ у папері. И веселий зновъ ставъ, якій и бувъ перше.

Провівъ насъ, та й каже: »Не бійтесь, усé буде такъ, якъ слідъ ёму́ бу́ти: на те голова и приятельство. Намъ абі маленький подарочокъ; якъ-то говорять: *Зъ міру по нитці — голому сорочка.*«

»Щобъ не довелось мірові оголіти!« кажуть, »бо, поздоровъ Бóже васъ, багáцько дýже ничочокъ тихъ тягнете, да зъ усіхъ бóківъ.«

VI.

Все, якъ пообіщавъ Захаревичъ, скінчилось добре. Поклонілись ми паніі, та й, не гаючи часу, до Хмелінцівъ. Въ Хмелінцяхъ рушникі були́ готові, тільки насъ и ждали. Зробіли змовини, а тамъ и весілле справили.

Добре погуляли и старі й молоді. По всёму селу пійшла чутка, що въ насъ весілле: музики грають, у бубонь бьють, — весело було, бучно!

Правду говорять: *Зъ гáрної дівки гáрна й молодіця; гáрно завертіця, гáрно й подивітьця.* Що-то за молодіця вийшла зъ нашої Мάρти! Дівчиною якъ була, бігає, сміётця, щебече; а теперъ, якось ніби розумнійша стала:

двірѣ перейде тихо, велично, у вічи гляне съ повагою. Очіпокъ червоний, намітка біла довга, — и гетьману кращої жінки не треба, ей Бóгу!

Живуть вони й досі зъ батькомъ укúпí и щиро люблятця. Хлóпчикъ найшовся въ нихъ, такий чорнявий, у батька вдáвся, и здоровий, дяковати Гóсподеві, ростé.

С В Е Р Ы Х А .

С В Е Р Ы Х А .

I.

Жила колись у нашому селі вдова Орліха. Я ще була невелика дівчинка, не дуже-то що памятаю, а чула се одъ покійної матері — нехай царствуйе! Вони були сусіде зъ Орліхою, тинь объ тинь. Мигаетця мині та Орліха, мовъ у тумані, — висока, у червоному очінку, все чорні брови здвигае.

Чоловікъ її давнó помёръ; старшого сина въ Туреччині вбито; менший при матері бувъ, хазяіновавъ. Паробокъ на все село: гáрний, хоть зъ лиця воду піти, жвавий, веселий и роботящий. Матіръ поважавъ, а старá гледіла її шльовала ёго більшь, ніжъ о́ка въ лóбі.

Задумала Орліха свого Василя одружити, стала шукати людéй. Де збіжятця дівчата на ўлиці, абó

на могiлi пустують, — Орлиха тутъ и вродiлась, прислухаётця, придивляётця...

»Не берi« , каже, »мiй си́ну, багáтоi: и самi ми не багатирi; шукай, щобъ була покiрна та дóбра.«

»Дóбре, ма́мо, ви шукайте, яку трéба, я й оженюсь.«

Поки ма́ти шукала, ви́нъ собi самъ знайшовъ. Бувъ у Вишенька́хъ на ярмарку и съ тогó часу ставъ учащати що - вéчора. Ма́ти постерегла хýгче всiхъ и довила́лась: хóдить Васи́ль до Га́нни Короли́вни.

»Си́ну мiй, си́ну« , каже, »не берi тiі багáчки: бу́де вона́ дúже гордовáти; се ба́тькова дочка́, вимисли́ва й пи́шна, — одцура́йсь iі!«

Васи́ль, ажъ до землi припадае — про́сить.

Нiчого робiти. Посла́ли старостiвъ; побра́ли рушникi; спра́вили весiлле; привезлi молодú до свекру́хи.

А по́сагу въ iі бу́ло! Бо́же мiй, свiте мiй! На девяти́ воза́хъ везлi, и въ ко́жному во́зi по чоти́ри воли́ сiвихъ ишло́. Запаски́ шовко́ви, пояси́ якъ жаръ, кожúхи шóвкомъ повиши́ванi....

Молода́ въ золотóму очiнку; на́мiтка, якъ димъ, тонéсенька; черво́ни корáли ажъ до по́яса. Всi задивiли́сь на не́i: якъ по́вна ро́жа! Тiлько старá

Орліха, стрічаючи хлібомъ-сіллю, якось невесело глянула невістці въ вічи.

II.

Пожилі вони рікъ. Спершу молодá Орліха на ўлицю виходила; було якъ заговорить, або за-смієтця — и старому веселійше стане; а туди-далі й годі, и не побачишь її, все въ хаті, у господі. (Бачте, вони собі хату збудовали на-двое, у одній молоді, а въ другій мати).

Хто спитає стару Орліху: »А щó ваши дітки? Дóбру собі невісточку маєте!«

»Звісно, якъ бáтькова дочка«, одкаже, або й нічóго не говорить, náче не чýе.

'Якось моя мати порались у хаті. Увійшла Гáнна. Мати бáчять — смутна́я дýже; сіли коло неї, да й кажутъ: »Щó се тобі, мой Гáлочко, очіці запáли? чогó зажурилась?«

Гáнна сплеснула рука́ми, а слёзи покотілись, якъ перлове зерно́: »Не любить мене́ свекру́ха! обмовляе мене́, зъ світу Бóжого женé, до-рікае, що я бáтькова дочка!... Тáтоньку мій! якъ бй ти знавъ, яка́ моя́ до́ля нещаслива́ бу́де, ти бъ мене́ бувъ ищé въ сповитóчку въ глибóкій крини́ци вто́півъ!«

Мати роспитують, щó, якъ тамъ у їхъ, за що свárка вийшла.

»Вона съ першої годіни менé не злюбíла. Запаскí моí найкращí шовкóвиі попсовáла, що возьмú — вони въ рукахъ тліють: се вона, вона, я дóбре знаю! Чогóсь минí въ скрíню напороши́ла... и золотí очіпки моí потемніли, и поясі́ червóні полиня́ли... вона все добрó моé переводить! Все до Васи́ля: »Продай да продай тíі во́лі!« (що одъ мого́ ба́тька). А я кажú: »Не хóчу! на́ що »продава́ти?« Васи́ль, правда, такі́ й не повівъ їхъ у ярмарокъ, а вона на мене накінулася: »А, »вра́жа дóчко! ти менé оспротíла! Мíй Васи́ль »одъ мене одцура́вся! Подождí, подожди! »я тобí »дóбре оддякую!«

»Покорíсь, Га́лю«, ка́жуть íй мо́я ма́ти. »Що́ жъ робíти!«

»На́ що я ма́ю íй корíтись!« крíкнула Га́нна, »не хóчу! *Якъ хто гукає, ка́жуть, такъ и од-у́куеця!*«

III.

Одні́ но́чі не спíтця ма́тері. Чúють — у сусíдчи́ному садóчку щось шепóче; відчинíли вони́ вікóнце — прислуха́ютця.

»Гáлю, моé сёрце!« ка́же Васи́ль, »чо́го се ти зно́вь запла́кана?«

Не кáдай менé самú, Васи́лю! Я не тáмлю, якъ безъ те́бе й переднюва́ла! Тя́жко та сýмно ми́ні!«

»Що́ жъ то́бі, мо́я рíбочко? Мо́же, ма́ти? Я її проха́въ, якъ виби́рався, щобъ те́бе не сму́тила.«

»Вона́ ми́ні й словéчка не промóвила, Васи́лю, цілісінький день у ві́чі не гля́нула. Смúтно, сýмно бу́ло въ ха́ті!«

»Що́ та Орлі́ха ви́робляе!« подúмали собі ма́ти. »А здаётця й розсúдлива лю́дина.«

IV.

Надiйшли жни́ва, достiгла Васи́лева пше́нця — така́ га́рна, ко́лосъ у ко́лосъ! На́ша нíва коло iхъ, и ма́ти ра́зомъ зъ Га́нною въ по́ле ви́ходили. Одно́го ра́нку жда́ли, жда́ли, да й самi пiйшли. Га́нна надiйшла́ вже по обíді и така́ блiда́ — хита́етця; ма́ти ажъ зляка́лись: що́ се iй ста́лось?

»Чо́гось ми́ні коло сёрця печé, якъ огне́мъ« , ка́же Га́нна, »и всто́яти не можú! Лéдвi до нíви доплелáся.«

»А що́ свекру́ха?« пита́ють ма́ти.

»Ой тiточко мо́я лю́бенька! сёго́днi въ но́чi я

її бачила въ на́шій комóрі. Прокінула́сь, а вона́ стоїть проті́ місяця, біла така́, розхрістана. Я крикнула — вона́ съ комóри.»

»Се тобі такъ здалось, моя дитино! чого́ бь то вона́ въ ночі прийшла?»

»Ні, ні, бачила я її добре.»

»И Васи́ль бачивъ?»

»Васи́ль не ночува́въ до́ма, ви́здівъ... И вінъ не йме́ міні віри... Не нажну́ я й сно́пка сего́дні; незду́жаю ї́ рукъ підня́ти. Ви́глядатиму Васи́ля: ка́завъ прійде́ на́дъ-вечі́рь, то ї́ доведе́ мене́ до до́му.»

V.

Ма́ти пі́йшли жа́ти. На́дъ-вечі́рь придивля́ютьця — не ві́дно Га́нни, чи не до до́му пі́йшла? Пи́тають дру́гіхъ жні́чокъ, — не бачили, щобъ ишла́; гука́ють — не озива́етця; до того́ місця, де вона́ була́ — нема́. Що́ за ді́во! Ко́лі жъ, хо́дячи помі́жъ копа́ми, и найшли... Лежі́ть вона́, неначе спить, хоро́ша й свіжа, якъ кві́тка. У голо́вахъ сно́покъ пше́ніці, ру́чки на́вкрестъ зложи́ла... Ве́чірь Госпо́дь давъ та́кий ясний, ті́хий; лежі́ть, якъ жива́ у пше́ніці, ажъ ко́лосе на́дъ не́ю похили́лось....

Побігли до Василя: вінъ не далéчко й бувъ, косивъ; стріли ёго, —идé такий весéлий до неі! Якъ побáчивъ свою Гáлю неживу́, піднявъ ко́су та черкъ себе! ніхто́ не вспівъ и о́комъ змигну́ти... тутъ коло неі и впавъ.

VI.

Кінулись до старої Орліхи. Стріла вона мою панімáшку ище на ворóтяхъ, ненáче ждала. Мáти ка́жуть: »Невістка ва́ша вмéрла!«

Старá сціпила зúби и вдáрилась обь по́ли рука́ми: »Що́ жъ робіти! суділось!« ка́же. Не заплакала, нічо́го, тільки біла стоя́ла, якъ ху́стка.

Мáти зляка́лись и не зна́ють, якъ про сі́на сказа́ти; а тутъ їхъ и несúть... »Отъ, обо́хъ несúть!« ка́жуть мáти.

Вона́ якъ кри́кне: »Якъ обо́хъ?

»Бабу́сю, и Васи́ль вашъ неживи́й!«

Якъ вона́ кінетця, якъ побіжíte! ма́ло зъ рукъ у люде́й мреця́ не ви́била; схопи́ла ёго́ за го́лову и кричи́ть надъ нимъ.... Да й страшна́ жъ вона́ була́! Безъ ху́стки, сіві ко́си тріпаютця по плéчахъ, росхрістана, уся́ вь крові; хóдить, хóдить коло сі́на и все кричи́ть, мовъ Госпо́дь ій рóзумъ одібравъ.

Убрали молодіхъ, положили поручъ на столі; хто піійшовъ додому, хто оставсь на нічъ. Дівлятця, — нема старої Орліхи, якъ у зѣмлю ввійшла! Да вже на другій день знайшли підъ тіномъ неживу: сіня, сіня, якъ бузина.

Молодіхъ укўпці поховали; стару оддалікъ. Хата їхъ такъ и розвалилась пўсткою; ніхто не купівъ, бо, кажутъ, що-вѣчора, якъ місяць зійде, по тому дворищу тиняетця молодá Орліха. У глуху нічъ сяде проти місяця, зложить білі рўки, піджидáе свекрўхи, та й докоряе: »Ти менé, молоду́, зъ світу звелá, старá Орліхо!«

ЗНАЙ, ЛЯШЕ!

ЗНАЙ, ЛЯШЕ!

I.

»Охъ, Боже мій, Боже, що та любовъ зможе!«
якъ-то въ пісні співають.

У нашому селі бувъ чоловікъ, Петро Сомійленко. Вінъ мині й родичъ далékий. Чоловікъ бувъ дуже добрий, до своїхъ щірий, зъ роду-віку нікого не скривдивъ, а весéлий бувъ! Якъ коли въ прázникъ зберутьця люде до ёго хати, пічне вінъ точить: якъ Жидъ на війну іхавъ, або якъ копитанъ зорі лічивъ, або про Ляхівъ. Отъ Ляхівъ тільки не любивъ дуже. И въ вічи Ляхові не подивитця. 'Якось зморщитця, да все чміхае, або чхае. Панъ нашъ, оконómъ, и пита́всь такі ёго: »Що се тобі, Сомійленку, такé?« А вінъ ёму: »Таку́, пане, нату́ру маю: абі побáчивъ тако́го пана, якъ ви, за́разъ и чхати. Ма́бутъ, яка́сь вра́жа відьма такъ мині починіла, якъ ще малéнькимъ бувъ.« Оце́ бува́ло якъ идуть пізно люде по селу́,

та регочутця, то хоть и непитай, — одь Сомійленка. Жінку вінъ мавъ добру, роботящу; діточокъ Богъ давъ тільки дівчинку, Оксáну. Росла вона, якъ утя на воді, и пещена була така! бо сказано — одиначка. Идє мати на горóдь, абó до сусіди, — и Оксáна за нею, якъ клубочокъ, кóтитця. Трєба старóму въ по́ле, — дочка́ ввяжетця за тáтомъ. Цохотúха така! якъ рíбочка весєла, а про те, розúмне и слухняне дитя́тко.

II.

Зрівнялось їй двана́дцять годóчківъ; помєрь старій Сомійленко, нехай царствúе! Дúже зажу́ривъ вінъ жінку! Хоть вони й заможнєнькі були, мали хáту гáрну и худóбу, та все безъ єго зостáлись якъ сíроти.

Прихóжу до нихъ: дочка́ въ садкú, мовъ та зозúлька кує, старá жу́ритця, поглядáе по двóрі та й ка́же: «Голúбонько моя! ненáче мині світь завязаний! Сúмно мині, нúдно мині! вели́кая моя тúга!»

«На те во́ля Бóжа, моя любко», кажу́ я. «Плачємъ ли́ха не попра́вите. У васъ дочка́ ростє.»

Вона́ тогді й ка́же: «Передь смє́ртю Петро́ ка́завъ мині, що підь старóю черєшнею, въ садкú,

вінь срібні грóши закопáвъ. »Нехай« , кáже, »на-
»шій Оксáні бóде; и не викóпуй їхъ, жінко, бо
»врáжихъ Ляхівъ не встережéсья. Абó отцю Ан-
»дрію оддáй.«

Ми зáразъ такі й пійшли викóпувати ті грóши.
И справді знайшли глечикъ, височéнький собі,
пóвень грóшей, а грóши все срібні, все карбó-
ванці. Полічили, та й однесли до отця Андрія.

III.

Хúтко по тихъ чáсахъ и мій чоловікъ помéръ.
Пійшла я на заробітки въ гóродъ; стáла въ од-
нихъ панівъ за нáймичку. Була я тамъ чотірі
рóки; и дóбре мині булó, пóки панічъ не оже-
нівсья. Узявъ вінъ молодéньку пáнночку и на ліч-
ко дúже гáрну. Вона зáразъ усé переверну́ла по
своёму; нічимъ їй не вгóдишь. »Ти говорішь не
такъ! у тебе хúстка погáна! та надінь сýкні! яку
отсé одéжину почепіла!« А я, якъ и тепéрь, у
плáхті и въ запáсці. И старú пáнію почне муш-
тровáти булó зъ само́го рáнку: »Щó се ви, ма-
менько, безъ чіпчика війшли? Хто жъ то видáвъ!
отсé, якъ мужічка, ходите!« Старá ввійде собі
въ хáту до мéне, абó въ садóкъ заберéтця, та пла-
че, плаче! Покінула я їхъ, пійшла въ своё село.

Якъ побáчила я Оксáну, ажъ рúченьками сплеснула. Піднялась висока дівчи́на, ста́вна, хоро́ша; косá їй ажъ до по́яса; и така́ ласка́ва, при-вітна́, ввічлива!

А що хло́пці дуріли! Яка́ вона́ молодéсенка, а вже сваті́ не переводились у хаті́. И хоро́ші все лю́де свáтали, бага́ті — не хотіла.

Полюбівся їй оди́нъ па́робокъ, Тимішъ Кряжъ. Вінъ бувъ не па́нський, казе́нний. Коха́въ и вінъ їй дúже. Де бу́де одно́, и другé туди́ біжіть. На вечорни́цахъ, на ўлиці́ — все въ па́рі, якъ ті голубя́та. Дожида́ли вони́ о́сени, думали вже побра́тись. Уже́ ї барвінку на віно́къ набра́ли, и рушники́ нагото́вили. И такі́ весéлі булі́, щасли́ві! лю́бо бу́ло ї подиві́тьця, ненáче самъ помо́лодшаешъ.

IV.

Отъ же не думали, не гадали — накінулось лихо: побáчивъ Оксáну нашъ панъ оконóмъ, та й увязався за бідною дівчи́ною. Немá їй стéжки вільної; и ўлицею не перéйде, щобъ вінъ не догна́въ та не поча́въ підмовля́ти.... Дáлі велі́въ ї́ силоми́ць узя́ти до покóївъ.

По селу́ ненáче хма́ра найшла́ — зашуміло.

Громада зібралась, якъ нічъ, сумна; молодіці кричять, плачуть; а ма́ти—якъ нежива́ хóдить. Ра́дилися цілий ра́нокъ. Положи́ли, щобъ Окса́ну одбі́ти въ Ляха́ то́го жъ само́го ве́чора.

Тимішъ зібравъ паробківъ: »Бра́тики моі, товариши ми́лі, допоможіть ми́ні!« Засіли вони́, не далéко па́нськихъ буди́нокъ, за моги́лою, а якъ смёркло, підібра́лись підъ са́мі вікна; дівля́тця—стоіть Окса́на и рúченьки опу́стила; біла якъ ху́стка; а панъ око́номъ узя́вся въ бо́ки и сміётця, и заговóрює, да́лі за рúку її... Вона́ якъ ухопі́ла сто́ликъ, що тутъ сто́явъ, підняла́ надъ імъ, та такъ подиві́лась су́мно, що, хло́пці ка́жуть, ажъ намъ се́рце похолóнуло.

Панъ око́номъ погріма́въ и вийшовъ, а Окса́ну зновъ замкнóвъ. Паробкі́ на́ши кину́лись, тільки́ дзвеніло скло́ въ вікнахъ, вскóчили въ цо́кій, вхопи́ли Окса́ну, та й помча́ли до отця́ Андрия́.

V.

Я то́гді служи́ла въ ёго́ за на́ймичку. Вінъ удове́ць, старій-старій; борода́ до́вга, біла якъ молоко́. Сиді́въ вінъ, чита́въ Святе́ Письмо́, свічечка горі́ла, якъ убі́гли хло́пці зъ Окса́ною. Вінъ уста́въ та: »Бо́же бла́гий, Бо́же мій милості́вий!«

каже, »де Твоя правда въ світі! Діти мої любі! звінчаю я васъ; идіть до цѣркви.«

Повівъ їхъ, та й звінчавъ зразу. Поблагословивъ и казавъ не боятись нічого: »Я самъ буду одвіть держати!«

А паробкі тії—сказано, вітеръ у голові, молодії—відрали десь музики и повелі молодіхъ по селу гукаючи, співаючи; пійшли танці, регіть... Цілу ніч гуляли и молодіхъ одъ себе не пускають; обступіли їхъ, якъ військомъ.... Ранкомъ одвели до Тимошевого батька, а самі розійшлись на панщину, якъ и не було їхъ.

VI.

За Оксаною, якъ її викрали, то зразу панъ збігався, кричавъ и бивсь у дворі дуже, да за ворота не ввійшовъ; ище казавъ замкнути їхъ и сторожу поставивъ.

Якъ дознався жъ, що Оксана вже звінчана — мало прислугу зъ світу не зігнавъ и усь собі обирвавъ зъ гніву; а людéй, то дуже обіжавъ. Побігъ до отця Андрія, якъ зъ гиллі зірвавсь; дверіма стюкає, грукає, ногами тупоче, — такъ храбрѹє!

Отéць Андрій вийшовъ до ёго. Вінъ з́аразъ и крикнувъ.

Отéць Андрій піднявъ рúку, та ёму: »Бушовати въ мо́й хати не годитця. Я старий чоловікъ и служу́ Гóсподеві; утихоміртесь!«

Той и стіхнувъ зъ-разу.

»Хотіли ви бідну дівчину погубіти... чи въ васъ же не було сестри, або матері рідної? Схаменітця! Богъ не попустивъ великого гріха, такъ ви метну́лись тогді старóго чоловіка обіжати! А любите, якъ лю́де величають дóбримъ чоловікомъ. Гóре вамъ! Не обіжайте біднихъ людéй! Я сёго не поущу́, по́ки живъ. Я найдú судъ и росправу! Идíte собі зъ Богомъ!«

Панóкъ нашъ верть за двéри, якъ обпáрений. Съ тогó часу й будінки отця́ Андрія обхóдить. Оттáкъ-то й вийшло: *Знай, Ляше!* якъ роска́зують старі лю́де.

МАКСИМЪ ГРИШАЧЪ.

МАКСІМЪ ГРІМАЧЪ.

I.

Не за васъ се діялось, — давнó колісь, якъ пановала на Вкраїні у-двозі Пóльща п Москóвщина. Москóвщина обладовала Україною сёгобóчнёю. Застáви хотъ стояли, та не гúсто; сторожа не пильновала такъ, якъ отъ теперъ поЗбрúчеві, чи щó; то Дніпрóмъ руччійші людці перевозили всяке добрó, не оплачуючи: шовкí, оксамíти, парчі-сутозлоті, пахúчі шафрані й крáми дорогíі, въ барíльцяхъ щíре зóлото й сріблó.

Сáме противъ Черка́сь, нíжче Дóмонтова, сидівъ хúторомъ надъ Дніпрóмъ Максимъ Грímачъ; то сей п довгéнько кохáвся въ томú. Такий-то багатíръ! Ходівъ у жупáнахъ та въ сапъянцяхъ, та въ атлáсахъ. И хорóший бóувъ: повновíдий, чорнобрóвий, чорноúсий; а весéлий, а жартовлívий! Булó якъ вíйде въ неділю поміжъ люде, то такъ ёго й остúплять. Дúже ёго любíли.

»Отъ«, каже було хто зъ громади, »ти, брата Максїме, зовсімъ у пана вбрався.«

»Эгэ жъ, братіку, вбрався. Вбїрайтесь лишень и ви, добрі люде. Добре панамъ жити, катъ їхъ не взявъ! Ужé теперъ годі за васъ підставляти шию, годі! Бúду їсти та пїти, та хóроше ходїти, — звїсно, такъ, якъ панові вельмóжному годїтця.«

А такїй бувъ : нехай тїлько стáнетця кому зъ нашого селá пригода — головою ляже, а вірятуе; нехай зачэнить хто чужїй, то й не збúдетця ліха : налетїть, якъ той вїхоръ начальний; дощэнту вїкорчуе. Колїсь шляхтичъ да занявъ козáче поле, то вінъ и хáту ёго спалївъ, и пóпель розвіявъ, и самóго протурївъ за Днїпрó. Коли живъ, то, мóже, й дóсі памятае, якї нагайки-дротянки плелїся въ пана Максїма Грїмача.

Бувъ Максїмъ удовецъ, мавъ двї дочки. Однá — Катрею звáли — вже дївчїна дорóсла, а хорóша та пїшна, якъ королївна; дрúга Тетяна, такъ собі підлітокъ, невеличечка; звивáетця було въ двóрі, абó въ вїкóнце виглядае, якъ ясочка. Жилї вони въ бáтька въ роскóшахъ.

Отó було, якъ о-півночи, то й пливúть човні Днїпрóмъ, та й пристають підъ старóю вербóю; а панъ Максїмъ їхъ ведé до свїтлиці та приймае,

що треба. Забулась, якъ на имя того панá, що пересилавъ ёму човна́ми все те добро. Вінъ держався въ камяній пещері поміжъ гóрами, надъ Дніпро́мъ, и ніхто про те не знавъ, окро́мъ кúпки вірнихъ козаківъ.

II.

Найчасті́йше приплива́въ молодій коза́къ Семенъ, уродли́вий па́робокъ, хисткі́й, якъ очерéтина, смі́лий, якъ со́кіль, — и щі́ро покоха́ла ёго на́ша гордова́та Ка́тря.

Сва́тають її бога́ті лю́де й хоро́шого ро́ду, оди́нь и други́й, и трети́й. »Не хóчу, не пі́йду.«

»Слу́хай, до́чко«, ка́же Макси́мъ: »бага́цько ти горду́єшь, ри́бочко! Сва́тають тебé пе́рші лю́де въ селі́, паробкі́ все молоді́і й хоро́ші, — чо́му не йдешъ?«

»Мни́ байду́же, що вони́ молоді́ и хоро́ші, коли́ мо́є се́рце не до нихъ го́рнетця.«

»А до ко́го жъ, до́ню? Слу́хай лишéнь, мо́я дити́но: я тебé не бу́ду за нихъ сі́ловати, та й за бурла́ку не відда́мъ; пеха́й вінъ хотъ и місяця зъ не́ба схопи́ть. Не одда́мъ, до́чко! якъ то́бі кажу́, такъ и бу́де. Сло́во въ ме́не ба́тьківське, крі́пке, сама́ зна́єшь.«

»Знаю, тату. А яко́го бѣ ви собі зятя бажали?«

»Вільного козака́, дочко, щобъ самъ собі паномъ бувъ, нікому не кланявсь, — отъ яко́го!«

»А якъ бу́де самъ собі панъ?«

»Тогді зъ Бóгомъ!«

»Ну, я бу́ду дожидати.«

»Дожидай, мо́є се́рце, не бороню́. Хто жъ вінъ такий? Я щось примітивъ.«

»На́ що вамъ зна́ти, таточку! Нехай перше ви́зволитця, тогді й зна́тимете.«

»Дóбре, моя лю́ба дитино, нехай!«

Якъ почу́въ Семёнъ, то й ка́же: »Що жъ ро́бити, Катре моя коха́на! тре́ба жда́ти. Я въ сво́го пана вже трети́й рікъ добува́ю, оста́нній. Якъ послужить до́ля, то се́го ро́ку бу́де вели́ка до́бичь. Ота́манъ мене́ не скривди́ть: чолові́къ вінъ шанóвний... Подя́кую ёму́ за хлі́бъ, за сіль, на́гледжу де хуторо́къ кра́сний, да й поклоню́сь тогді тво́єму ба́тькові... Тільки люби́ мене́ вірно́, моя дівчи́но!«

Ждуть на́ші голубя́та. Не пла́ває, літа́є Семёнъ Дніпро́мъ, тільки чо́вень синю́ хви́лю розбива́є.

Ла́дятця коза́ки въ до́рогу; Семёнъ зъ ними. Ви́ража́ютьця коза́ки на здо́бутокъ.

»Сóколе мій, козáче!« ка́же Кáтря, пригор-
та́ючись до ёго, »коли жъ ти вёрнешся? чи ху́т-
ко?«

»Ху́тко, мо́я рибчи́но, ху́тко! Зацвіте́ пёрша
вішня въ тво́ему садóчку, заку́е сі́ва зозу́ля —
я припливу́ до тебе, припливу́ не на́ймитомъ,
вільнимъ козакóмъ, Кáтре!«

Руша́ли козаки́ въ-осені́, каза́ли дожида́ти на
вёсну.

III.

Сидіть Кáтря въ світли́ці, вишива́е шóвкомъ
рука́ва та рушникі́, та все въ вікóнце погляда́е,
чи кру́тить заверу́ха, чи вже снігъ та́не, чи ху́т-
ко-то те́плóмъ повіне.

Скрéсла крíга, пройшла́. Шуміть Дніпро́, си-
віе й чорніе, и плеска́е въ береги́; розвива́етця
верба́, зеленіють комиші́. Весéла на́ша Кáтря хо-
дить собі́ да погляда́е.

Зацвілі́ вішні́, прокова́ла сі́ва зозу́ля. Кра́с-
но въ садóчку! Посла́вся зелéний барвіно́къ, го-
лубо зацві́въ; червоніе зiрка; повiвся горобiний
горошо́къ; вóвча сту́па попусти́ла ширóке лісте́;
цвіте́-процвіта́е макъ пóвний, и сiвний, и бiлий,
и червóний; роскiну́въ по землі́ сiній рястъ;

розрослась зелена рута. Поміжъ тимъ квітомъ самá, якъ найкращий квіть, похожає Катря, похожає, та зъ синього Дніпра яснихъ очей не зводить, а тільки зійде місяць та посіпле іскорцями въ темну воду, Катря вже й підъ старою вербою на березі Пільно дивитця вона, придивляється, чи не пливé хибкій човенъ, чи не править тимъ човномъ ставний та любий козакъ.

Минає тиждень, минає й другій.... 'Якось сидить вона підъ вербою, а ніч зорешлива та тиха; тільки соловейко свіще, та гуде Дніпро. И замигтіло щось оддалікъ, ніби чорна чачка... ближче. Се човенъ! летить, мовъ на вітровихъ крилахъ. Вона ажъ рученьки до ёго простягла... Який же то козакъ править човномъ?... Се не Семёнъ... Отъ ужé вінъ и коло берега, схилився на весельце, свіснувъ разъ и другій. Съ хати вийшовъ батько. Катря припала за вербою.

Вийшовъ старій Грімачъ, та й питає: »Які вiсти?»

»Ліхо, пане Максиме«, каже козакъ, »ліхо!»

»А щó тамъ такé?»

»Позавчора передъ бурею, о-півночі горіла береза (а козакі було якъ треба дати звістку, що

йдуть, то й запалять березу, або друге яке дерево надъ Дніпрómъ); отъ ми примічали, та вчора й виіхали на-зустрічъ... Немá нікого... тільки Дніпрó потрощені човні но́сять...»

»А велика була бұря?»

»Я п зъ роду такої не бачивъ! Дубї такъ съ кореня й вивертае; дощъ комиші посікавъ, якъ шаблею; Дніпрó — ажъ пісокъ зо дна видикае... Нічъ тёмна-тёмна, тільки блискавка блискае. А якъ грімъ грімне, то наче всі гóри надніпрáнські луснуть.»

»И ніякої чўтки?»

»Немá чўтки, пане Максиме. Ми вже мірковали, та й отáманъ зъ нами розсудивъ, що всі наші хлїснўли Дніпровóї філі.»

»А жвáві були хлопці, брáте! о, жвáві хлопці! Ну, ходімъ до хáти.»

»Теперъ ужé вільний козákъ мій женихъ, тáту! вільного собі зя́тя дожда́ли!»

Старій—зиркъ! се ёго Кáтря стоїть противъ місяця, біла-біла!

»Госпóдь Богъ съ тобою, моя дитино!» крикнувъ вінъ, ухопівши її за холóдну рўку.

Вона глянула ёму въ вiчи, вiзволила рўку и пiйшла, не промóвила й словéчка.

IV.

Повівъ вінъ козакá въ свѣтлицю, пошановавъ, випроводивъ, та й знову до дочкí.

Вона сидить у садóчку та вінóкъ плетé съ червóного та зъ бiлого ма́ку, зелéнимъ барвiнкомъ перевивáе. А сóнце сáме схóдить зъ-за Днiпровóї кру́чи.

»Дитiно моя, Катрúсю!« ка́же старiй, сiдаючи коло неi, »послáвъ тобi Госпóдь велику́ю тугу на сёрце! Пiднiмi жъ бо голóвку, дóню, та глянь на старóго бáтька!«

Вона пiдняла голóвку й глянула на ёго.

»О дóню! якá жъ ти старá стáла!«

»Нi, тáту, я ще молодéнька«, зiтхнула вона, та й зновъ за вінóкъ.

Якъ ужé вінъ ii розважáвъ, якъ умовля́въ! а вона знай плетé свогó вiнка и словéчка ёму не мiркне.

Пiйшовъ старiй, покликáвъ мёншу дочку: »Тетя́нко, иди, моя рiбко, до сестри́ци; вона у великiй печáли, — розважáтимешъ ii.«

»А щó тамъ? А дé жъ вона?«

Прибiгла въ садóчокъ: »Сестри́це Катрúсю, сёрдечко! чогó ви сумúете? Отъ ужé й лiтечко

на дворі...» А самá обхопіла її за шию рúчечками.

»Сестрічко моя малая! щебетúшечко моя нерозúмна!« жáлує Кáтря малú.

»О, да який же вінóкъ вашъ красний, сéстро! да який же красний! Сéстронько-любонько, коли жъ ви ёго візьмете?«

»Ввéчері візьмú.«

Повісила вінка надъ водою, та й гуляе по садú, водачи сестрічку за рúчку; а ся щебéче собі.

Кліче бáтько обідати. Прийшла й сіла кінéць стóла; своїми білими рúками меду бáтькові налива́ла й розмовля́ла. Тільки, якъ старій ні заходивъ, нічо́го не говори́ла про себе.

Увéчері ввійшла до бáтька и поцілова́ла ёго въ рúку. Старій схопівъ її за го́лову: »Кáтре, дочко моя несчасли́ва! нехай тебé Мати́ Бóжа помі́лує!«

И малú сестру́ прийшла обня́ла й пригорну́ла до сéрця.

Війшла зновъ у садóчокъ. Такъ-то гáрно убрáлась! Сорóчка тонéнька и пла́хта шовко́ва, по́ясъ сріблóмъ цвіткóваний, черевічки висóкі; дрібно, дрібнэсенько рúсу ко́су заплелá, и золотій пéрстень блищíть на пра́вій руці.

Прийшла надъ воду и зняла свого вінка, що сплелá ранкомъ, зняла, та й каже: »Не зовявть ти, мій маковий вінку!« и наложила той вінокъ собі на голóвку. А на самому бѣрезі верба — ажъ геть попустила віти на воду. Вона й сіла коло вербового кореня дуплиного, схилила голівку на білуручкy; взяли її думки та гадки. Тамъ, підъ кучерявою вербою, и освѣтивъ її місяць, хорошу й смутну, у маковому вінку.

Якъ заіскрився місяць у воді. — »Ужé ясний місяць зійшовъ«, каже, (атó було, якъ любілись изъ Семѣномъ, місяць зійде — вінъ и пливé до неі), та й ступила на вербову віть... Зійшла, якъ на хибку кладку, поглянула на всі сторони, та й кинулась на самий глибъ.

V.

Уранці гомінъ та тривога по двору. Тетянка плаче, старій Гримачъ безъ шапки хóдить розхристаний, та все питає: »Дѣ моя Катря? дѣ моя дитина любá?«

Кинулись до воді — тілько вінокъ маковий плаває, кружитця.

Зачинився старій Гримачъ, ажъ пять рóківъ не виходивъ за свої ворóта. Одцурався й ота-

мана, и здобічи. Посівівъ, якъ той голу́бъ сівий.

Давъ Господь дождати друго́ї дочкі. Висо́ка та ста́вна, та чернобро́ва! Вісватали її хоро́ші лю́де, — со́тникъ молодій и на лиці дуже га́рний. Бучне весі́лле спра́вили: одъ її двору, ажъ до це́ркви, черво́ною кита́йкою віслали; срі́бними кю́бками госте́й частова́ли. Да й понахо́дило жъ їхъ чима́ло! въ ха́ті й на дво́рі, и коло бра́ми — ажъ усю́ ўлицю вдовжъ за́красіли. Ці́лий ти́ждень гуля́ли.

По весі́ллі поблагослови́въ старій молодя́тъ, ви́проводивъ до господа... Сумно старо́му Макси́му само́му въ ха́ті; гляну́въ тогді на Дніпро́, та й згада́въ ста́ршу дочку́, а слёзи ё́му покоті́лись на сівий усъ. »Ка́трю! Ка́трю! дити́но мо́я хоро́ша! загуби́въ я твій ві́къ молодёньки́й!«

ДАНИЛО ГУРЧЪ.

ДАНИЛО ГУРЧЪ.

I.

Козаче село Глібове при самому Дніпрі, та облягли ёго височенні гóри. Іхатимешъ, то шляхъ тобі звиваетця бóромъ густімъ такимъ, що й не проглянешъ; тільки надъ тобою світь Бóжпій, округі имла пахúча; здалека щось гучить-гучить; колі, отъ, опахнúвъ свіжёнський вітерець — и засиніе старій Дніпрó поміжъ зеленихъ комшівъ та червоного верболóзу, и повстають круті сиві гóри. Тутъ и село якъ разъ. Біліють хати, цвітúть городи. Отъ мурóвана цёрква зъ високою дзвіницею, давня вже; муръ ажъ зазеленивъ; мóщений цвінтарь прорісь травóю.

Сáме за цёрквою стояла собі колісь хата славна, и садóкъ, и горóдь при ій бувъ добрий! Живъ у тій хаті Охрімъ Поліщúкъ изъ жінкою. Вона була здалека взята, и така-то вже хороша, чорнобрóва, а гóрда та пишна — Мати Бóжа! Пде

було собі якъ малёвана: очи у зёмлю спущені и не дівитця.

Перво вони дуже багаті були. Що е найкраще намісто, або очіпокъ, або-що, то вже Івга собі почёнить. Мали всякого добра, що ї не злічити. Та не довго роскошували. Охрімъ бувъ чоловікъ такій добрячий; абі когó побачивъ у біді, заразъ вірятуе, хоть тамъ якъ утратитця. Розпозичавъ грóши то томú, то іншому, ще до того ї погуляти любівъ, та ї не схаменувся, якъ подвірье спустіло и кóвані скріні спорожніли.

Зажурилась тяжко Івга, ажъ красá її зовяла; зетáрилась, ходить похмура, и дитинка її не втішае. Що вже яка була въ її дівчинка хороша! »Вроділась«, каже, »моя дитино, на гóре та на лихо! Вікъ бідóю збáвишъ, дóчко; бідú и въ домовину зъ собою полóжишъ.« Усé було сумúе та сумúе, а дитиночка дівитця матúсі въ вічи любéнько ї веселéнько та въ долóнечки плéще — не розуміе.

II.

Часъ не спинаетця. Чимáло лiть минуло. Івга хоть и привікла трóхи, та вже не та стáла, щó перше була! А дівчина вiходила въ неї хороша,

якъ маківочка повненька, свіжа якъ ягода лугова, а весела мовъ та пташка співоча; а що вже правдіва та щіра душа! Зъ роду-віку не чули, щобъ когó обмовила, чи осуділа; така вже любяча истота була! Щобъ тамъ посварітьця съ кимъ, якъ другі, то ні въ світочку! Чи на вечорніцяхъ, чи въ танкѣ, чи дома — до всіхъ привітна й веселенька якъ ясочка.

Сватае Наталю Михайло Бруї, паробокъ добрий и роду хорóшого, а що вже кохавъ її щіро, то всі те бачили. Люде було любують на нихъ, якъ зійдутця де на весілі, абó въ танкѣ до кúпи. Обóе молоденькі й хорóші, якъ повні квіти. »Отъ, коли бъ Господь звівъ до пари!« було кажуть.

Отó жъ пославъ Михайло сватівъ; дівчата вже въ дружки прибіраютьця та міркують, якé-то весілле въ Наталі бóде; ажъ тутъ сваті изъ своїмъ хлібомъ повернулись: не оддають Наталі! Батько й радъ би, та мати й слухати не хоче, що не багатий. Зажурівся Михайло, плаче Наталя, та нічого робіти! Попрощались молодята, пійшовъ Михайло чумаковати. Така, бачъ, думка була: »Запрацію щось, підможуся, та візьмú такі Наталю.«

III.

Поки жъ вінъ ходівъ по дорóгахъ та чумаковáвъ, наверну́всь інший, багáчъ великий, Даніло Гурчъ. Вінъ такі съ козаківъ бувъ, та живъ со-бі пáномъ, мавъ свій ху́тірь и степі, й по́ле, тіль-ко що ходівъ у свѣті, въ сівій ша́пці, — не хо-тивъ у інше вбіра́тись. 'Якось ёму́ крамарі, що наїзділи до ёго де-що купова́ти, то й ка́жуть: »Бра́тіку Даніло! всімъ би ти чоловікъ, та ко-лі бъ ти оту́ свитіну закіну́въ та ходівъ по на́шому — у капта́ні.«

»А щобъ ви того́ не діжда́ли, вра́жі сині!« гукну́въ на нихъ. »Ко́лі ма́ете мою́ одѣжну га́ншити, геть зъ мого́ двора́!« То въ-сі́лу бідола́хи втекли́ одъ ёго.

Такийъ бувъ яростли́вий, що Бо́же борони́! якъ розлюту́етця, ажъ ёму́ огне́ві іскри зъ очей скáчуть и побіліе якъ кре́йда. А бувъ хоро́ший изъ се́бе дуже: висо́ке чоло́ гетьма́нське, брови такъ и гово́рять, очи ка́рі, ясні якъ зóри, и всі́хнѣтця бу́ло такъ ласка́во, да ра́зомъ и го́рдо й смутно́, що ажъ за се́рце вколупне́....

Вінъ оста́всь изъ-ма́лку сирото́ю: ма́ти моло-до́ю вмѣрла, а ба́тька вбі́то на во́їні. Роска́зо-

вали старі люде, що бу́ла ще въ ёго сестра́, хороша дівчи́на, та злюби́лась изъ Ляхомъ, братъ то́го ї не знавъ, тільки зна́ла старá бабу́ся, що въ їхъ жи́ла и ви́пестила обо́хъ. Якъ старá ни вговоря́ла Ка́трю — не послуха́ла дівчи́на, та, якъ брата не бу́ло до́ма, и помандро́вала зъ Ляхомъ у По́льщу. Приїжджа́е до господа́, та ї пита́е стару́: »А де сестра́? чо́му мене́ не стріча́е?« А ви́нь сестру́ такъ жа́ловавъ, якъ свою́ рідну дити́ну; тільки ї на думці въ ёго, що Ка́тря, чимъ би то втішити сестри́цю, якъ звеселіти.

Пита́е ви́нь, а старá запла́кала, та ї ка́же: »Ніхто́ вже не стріча́тиме тебе́, мій со́коле ясний, окро́мъ мене́ старо́ї!«

»А що́ такé? Яка́ напáсть? Де́ сестра́?«

Старá ї одповісти́ла ёму́, якъ злюби́лась Ка́тря зъ Ляшкóмъ, якъ не слуха́ла ні вмо́ви її, ні про́зьби, ні гро́зьби. »Вчо́ра«, ка́же старá, »у вéчері при́хавъ ізде́ць, вона́ ви́йшла, а я за нею́ побі́гла. Звісно́, молодé — ху́тче до́бігла, ніжъ я. Схо́пивъ ви́нь її на ру́ки, та ї помча́въ. Тільки ї ба́чила!«

»Чи не той се́ Ляхъ, що́ въ Макси́мчи́ному ху́торі про́жива́въ?«

»То́ї самий, голубчи́ку! Все́ бу́ло, куди́ ні пі́йдемо, ви́нь на́ очи на́верта́етця.«

Нічого більшъ не сказавъ Данило. Білий, якъ та хустка, спустивъ очи до землі й думає. А далі: »Прощавай, старá!«

»Куди жъ ти, мій орле? Покидаєшь мене въ тузі та въ печалі! Чи хутко жъ тебе дождати?«

»Хутко буду.«

Впавъ на коня, та й поленувъ, и не було ёго місяцівъ зо два. Старá виглядає та плаче: »Вікохала, віпестила, та й обоє покинули!« Коли такъ одного вѣчора затупотіло въ дворі; вибігла старá, а Данило коня привязує.

»Ой сину мій! квіте мій! Дѣ жъ се ти й досі бувъ? Чи не чувъ про сестру? Дѣ вона, моя пташечка? Яку-то їй долю Господь давъ!«

А вінъ мовчить, ні пари зъ усть.

Увелá ёго въ хату, та ажъ злякалась: такій вінъ ставъ!

»Данилечку мій! та який же ти страшній! Нездужавъ, мабуть? Чи тебе дорога стоміла?«

»Утомівсь«, каже, »хочу одпочіти.« Та хмурій, невесѣлий такій.

Потупала старá коло ёго — усѣ мовчить, та й одійшла.

Живуть вони въ-двозі. Данило й не згадує про сестру, наче зъ роду її й не було, а старá дуже скучає, та й каже одного разу, вáжко зітхнувши:

»Дэ тепэренька Катря моя міла? Хоть бі ще міні побачити мою любку! 'Якъ-то вона на чужині проживае?«

Данило наче й не чує.

»Данилечку! чи ти одцуравсь сестрі, чи тобі не жалко, що ти й не здагаешь про бідну дівчину? а я заговорю, то ти съ хати йдешь. Скільки вже благала тебе поїхати пошукати, де вона. Може, той Ляшокъ її покинувъ; може, нещаслива де ти-няетця, та боїтця вернутись. Чи ти жь своє рідне покинешь у наругу людянь!«

»Не турбуйся, старá, не буде твоя Катруся въ нарузі!«

»Дэ жь вона? Дэ жь вона? Ти її бачивъ?

»Помяні її дүшу!«

»Бóже мій, Бóже! Се ти сестру зь світу згубивъ! Катрусенько моя нещаслива! пропавъ твій вікъ, якъ маківъ цвітъ! Данило! великий тобі гріхъ!«

»Годі«, каже, »бабусю, плакати: не поможетця!«

»А *вінъ* же де?«

»Спитай чорного вóрона, що ёго кóсті разноше.«

IV.

Оттакій-то женихъ бувъ Данило Гурчъ, що посватавъ Наталю; а 'Івзі не що въ голові, якъ зять багатий.

Бідну дівчину наче блискавка опалила; сама не своя. »Мамо моя!« плаче, »не губить мене, молодіі, не топить за Гурчемъ. Лүчче мині вмёрти, якъ за нимъ б҃ути!«

Не сл҃хає 'Івга дочкі, присіловала. Повінчали, одбулі весілле віпроводили молодіхъ до господи. Стріла Наталю старá хлібомъ-сіллю: »Господіне моя молодáя! нехай же тебе Господь щастить долею й здоровьемъ! Щобъ була здорова, якъ вода, а багáта, якъ земля, а хороша, якъ рóжа! Ти нашу хáту звеселишь и мене, старію, одмолодишь!« Такъ-то вже старá вітає молодú та радіє, ажъ плаче.

И Данило інший ставъ, якъ одружився: вже не насуплені чорні брóви, и на устахъ ласкавий усміхъ. Полюбівъ щіро молодú жінку. Тільки молодá полохлива, якъ пташеня зъ гаю: заговóрить вінъ — вона й очей не зведе; візьме її за рúку — побіліє на лічку, и рука тремтíть.

Живуть ужé съ цівроку; все молодá не при-

викає. Ставъ сўпити зновъ чорні брови Данило, и пильно й грізно часомъ дівитця на молодү жінку.

Поховали старү; ще смутнійше въ хаті стало. То бұло старá й заговóрить, и спитає, й пошуткўе, бо дўже любила Натáлю; а теперъ іншій разъ, то цілісінький день Бóжий сидять, не промóвлять и словéчка: вона що-небудь рóбить, а вінъ, підперши рукою кучеряву гóлову, не выпускає її зъ очей, та такъ пильно й невесело дівитця, що ажъ сёрце холоне.

Одногó разу прóситця вона до мáтери въ гóсті, бо давненько не бáчилась. Данило мовчїть. Підняла óчи, а вінъ білий - білий, тїлько óчи блищять, Мовъ опаливъ її своїмъ поглядомъ, ажъ одхитнўлась. Вінъ усміхнўвся.

»А чи не прїйшли Глїбївські чумаки додóму?« проговорївъ, та такъ глўхо, мовъ не своїмъ гóлосомъ.

Натáля лédві всто́яла. Хóче сказати й не вїмовить словéчка. Вінъ устáвъ и вїйшовъ сь хати

У.

А чумаки справді вернўлись додóму; вернўвся

й Миха́йло. Тільки Ната́ля то́го не зна́ла и невідала; а коли вже вінъ, и якъ, и одъ ко́го довідався, що вона́ люби́лась изъ Миха́йломъ, то Госпо́дь ёго́ святій зна́е.

Съ то́го ча́су та́къ-то вже пильно́вавъ Ната́лю, що й ступня́ съ ха́ти не пуска́е. Чи ро́бить вона́ де въ садку́ та розважа́е себе́, співа́ючи тихе́нько, чи въ дво́рі господарю́е, — вінъ усю́ди вроди́тця и оче́й блискучи́хъ не зведе́ зъ Ната́лі, ажъ їй и стра́шно й сүмно.

Вибіра́етця я́кось вінъ до міста. Ната́ля провозжа́е ёго́, стоїть бліда́ й смутна́, ажъ вінъ самъ жахну́всь, якъ погля́нувъ. Обня́въ її крі́пко й щиро: »Го́ре мо́е, Ната́лю! не любий я то́бі! Загуби́въ я й тебе́ й себе́!«

Вона́ хотіла щось промо́вити, та тільки запла́кала. Упа́въ Дани́ло на коня́ и помча́всь не огляда́ючись.

Оста́лась Ната́ля сама́, опоряді́ла все на господа́рстві, вийшла въ гай (а ху́тірть їхъ у гаю́ въ само́му). Ті́хо й пу́сто округі́. Шляхъ звива́етця га́ємъ... Тільки шумля́ть лі́стя, шебе́чуть и джерготя́ть пта́шкі та шу́рхають ящуркі́ въ тра́ві. А зе́лено й пахучо́ й свіжо! Зъ лі́пового зру́ба молоді па́росточки пу́стїлись, ви́гнала́сь висо́ко береза́, и шелесті́ть осі́ка тонкі́мъ ліс-

томъ; изъ-за тёмного дуба то калинова вітка витягнетця и червоний китягъ ягідъ горить, якъ жарь, то колюча гаєва рожа покаже дрібні листочки й пахучу квіточку; виносятця хвоїнки, якъ стрілочкі прямесенькі, и горобіна роскінула зелений наметъ, и рясно на ій ягідъ червонозолотихъ. А всякого зілля, квітокъ! и копитникъ хрещатий, папороть розрослась купою; пахуча берізка коло сухого дуплиного пенька повилась, и синій живокіть, и кружало червоної смілки... Ажъ у очахъ мігтять!... Зверху сонце такъ и сіпле теплимъ проміннемъ у тёмну гущовину, а зъ гущовини паще на тебе холодкомъ....

Поглядає Наталія округі, та й облилі її дрібні слези: »Ой світе мій ясний, світе мій прекрасний!« промовила піснею, »який мій таланъ нещасний!«

Схилила голову на білу руку, плаче та згадує своє дівованне: якъ-то весело було й вільно! И споманувсь їй ясноокий Михаїло... який вінъ тихий бувъ, любячий....

»Пійду я хоть одвідаю свою матусю«, думає.
»Данило вернетця хибá завтра — не знатиме. Може, въ-останне попрощаюсь... Хоть побачу своє село, пройду улицею. Спізнюся, то мати проведуть.«

VI.

Схопілась та й побігла шляхомъ; а вже вечоріло и роса пала. Біжіть, біжіть Наталія, серце б'єтця, якъ не віскочить... Місяць зійшовъ; нічъ тепла й тіха.... Отъ и Дніпрó блищють синію філею, и човні по бѣрезі роскидані, а тамъ и перевізъ; за малу годінку перебігти можна — недалечко.

Коли чує Наталія — за нею женутця. Оглянулась — се Даніло мчітця... Ужé настигає... Не памятаючи себе, кінулась Наталія въ воду й поплила Дніпрómъ, якъ та рибочка.

Примчавсь Даніло. »Не втечешъ!« крікнувъ, »не втечешъ!« Скінувъ човна на воду и попливъ за нею; нема весла — гребé гóстрою шаблею. Чóвень летить... та все не доженé Наталі. Ужé вона й далеченько. Червона хустка пійшла бистрєю; довга коса розпустилась по воді. Даніло и вловивъ її за ту косу шовкову... якъ замахнувся блискавою шаблею, тільки кровъ тепла счервоніла сіву хвілю Дніпрóву.

Загубивъ жінку Даніло, та й самъ пропавъ... чи самохіттю, чи такъ ужé Господь ёго покаравъ. Найшли обóхъ рибалки въ-ранці. Вона змұ-

чена й сумна, а вінъ гнівний, та грізний, Бóже! якъ ухопівъ міцною рукою за довгу косу, то такъ рука й звелась на віки. Вкúпі й знайшли. Колибъ такú гóрду дúшу та на дóбре Господь напутівъ! Бо бувъ вінъ щíрий и правдívий. Самъ нікого не обіжávъ зъ рóду, тільки себе занапастівъ передъ Бóгомъ.

2422-22

$\sqrt{8}$

(
:

+

946

BU 2135 ✓